

Kios'un Eceleri

Bursa'nın incisi Gemlik'in (Kios)
Antik Dönem'e uzanan hikâyesi

Ahmet Vefik Paşa

Bursa'ya kazandırdığı eserlerle
günümüze kadar ulaşan hizmetleri

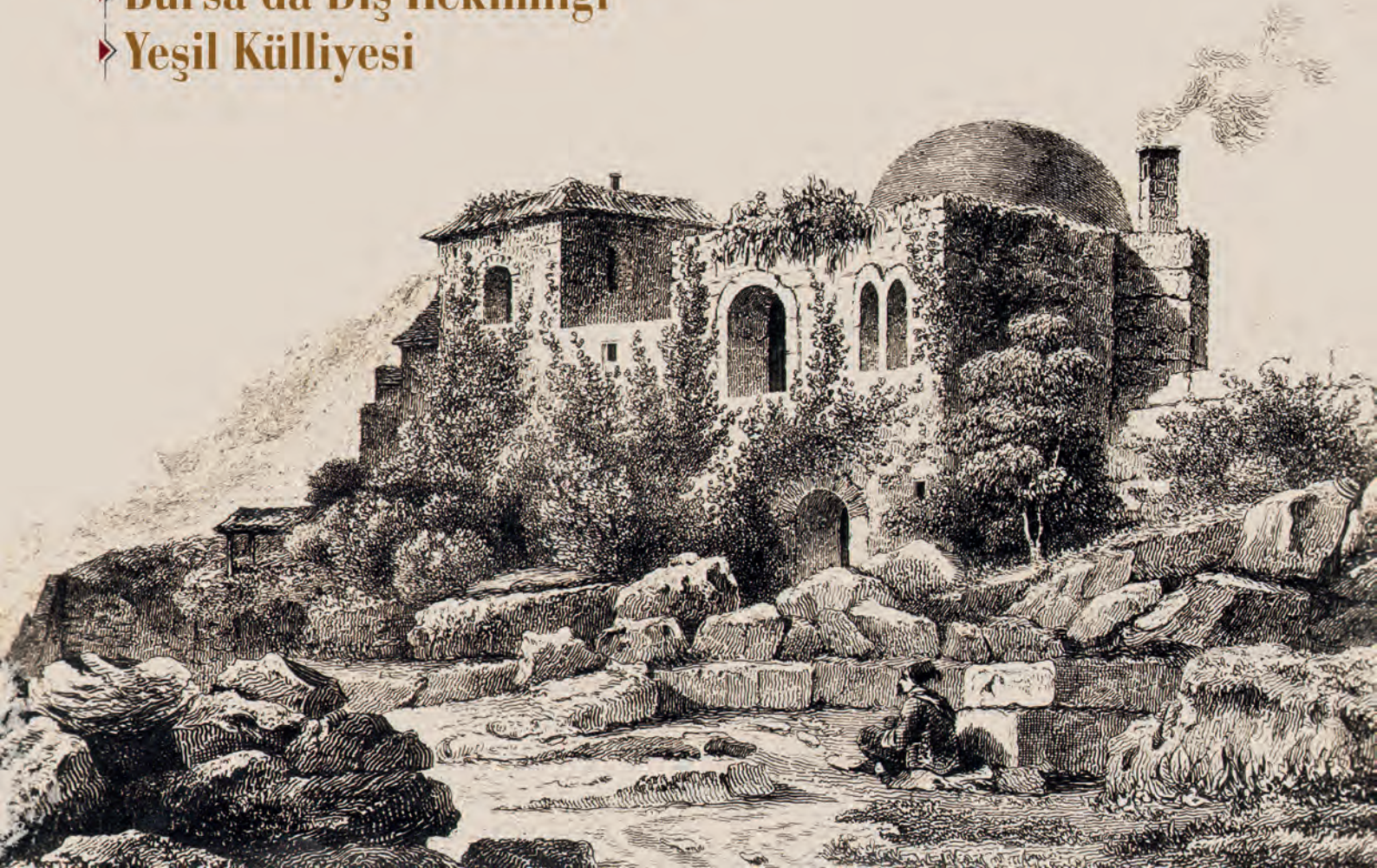

Bursa Günlüğü

Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin Kültür Hizmetidir / Sayı: 21 / Temmuz-Ağustos-Eylül 2023

Bursa'nın İdarecileri

- ▶ Dağ Yöresinde Türk Damgaları
- ▶ Bursa'da Diş Hekimliği
- ▶ Yeşil Külliyesi

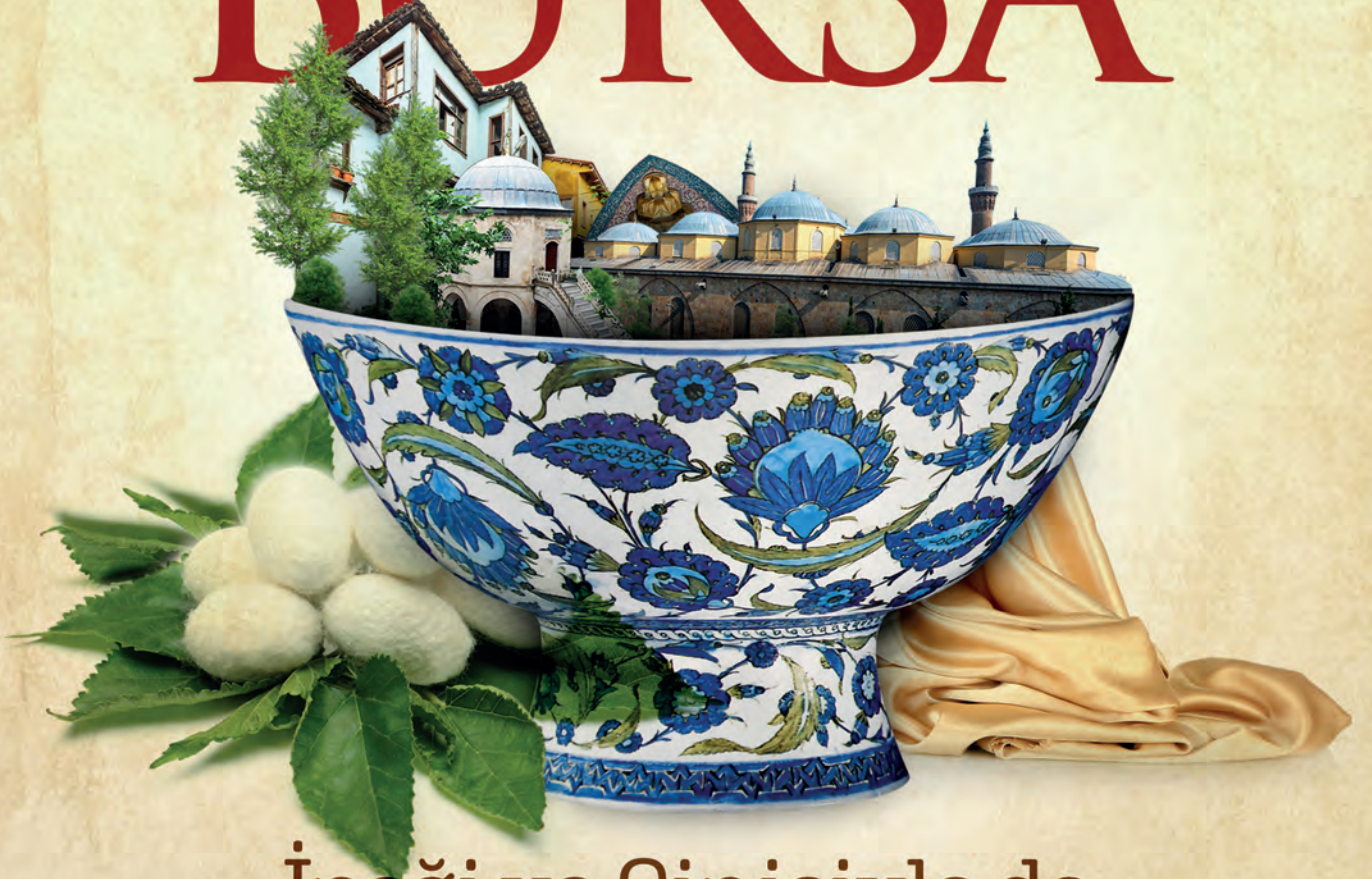

BURSA

UNESCO
Yaratıcı Şehirler Ağı
2021 üyesi

BURSA

İpeği ve Çinisiyle de
UNESCO'da

Bursa 'zanaat ve halk sanatları' dalında
UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı'na dahil oldu.

Hayırlı Olsun

BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

**ALINUR
AKTAŞ**
BURSA BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYE BAŞKANI

merhaba

merhaba...

Bursa Günlüğü dergimizin 21. sayısı ile merhaba...

Her sayımızda birbirinden değerli yazılarla Bursa kültür tarihine not düşüyoruz. Kıymetli yazarlarımızın katkılarıyla büyük bir arşiv oluştu. Olumlu geri dönüşler ve eski sayılarımızı soranlar sayesinde dergimizin ne kadar sevildiğini anlıyoruz. Bursa sevdalısı okurlarımıza da ayrıca teşekkür ediyorum.

Bu sayımızda, Bursa'ya farklı devirlerde hizmet etmiş idarecileri hatırlamak ve hatırlatmak istedik. Zira bir şehir; mimari, estetik, şehircilik hizmetleri, cemiyet hayatı ve mahalle kültürü gibi unsurlardan müteşekkildir. Şehri veya bir bölümünü idare edenler, sorumluluk sahibi kişilerdir. Bursa tarihinde de önemli idareciler görev almış ve şehre farklı açılardan katkı sağlamışlardır. Bu önemli simaları yâd etmek de bizim için bir vefa borcudur.

Dosyamızda; Gemlik'in Antik dönemlerinin yöneticileri Mousa Orsobaris ve Orodaltis, kudretli padişah Murad Hüdavendigâr, şair olarak da ünlenen Ahmed Paşa, müderris ve kadı Molla Yegân, İnegöl'de kaymakamlık yapan Ali Âsaf Bey, Bursa'ya birçok eser kazandıran Ahmed Vefik Paşa, Bursa'da valilik yapan Ebubekir Hâzım Tepeyran gibi isimler etraflıca ele alındı.

Prof. Dr. Mustafa Kara, Prof. Dr. Mustafa Şahin, Prof. Dr. Hasan Basri Öcalan, Prof. Dr. Süleyman Eroğlu, Doç. Dr. Celil Bozkurt, Dr. Öğr. Üyesi Doğan Yavaş, Dr. Salih Erol, Nevzat Çalığışu, Mustafa Özçelik, Tahsin Yıldırım, Hasan Erdem, Hakan Yılmaz, Mevlüt Çam, Ömer Faruk Dinçel, Goncagül Hancıoğlu, Fikret Alkan, Uğur Ozan Özen ve Ebiha Abak'a katkıları için teşekkürlerimi sunuyorum.

Önümüzdeki sayıda görüşmek ümidiyle bereketli okumalar dilerim.

Alinur AKTAŞ

Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı

İçindekiler

4 ➤ Kios'un Eceleri
Prof. Dr. Mustafa Şahin

8 ➤ Bursa'da Medfün Vezir Bir Şair: Ahmed Paşa
Prof. Dr. Süleyman Eroğlu

14 ➤ Anadolu'da Türk Damgaları
Doç. Dr. Celil Bozkurt

18 ➤ Ahmet Vefik Paşa
Dr. Öğr. Üyesi Doğan Yavaş

22 ➤ İnegöl'de Bir Kaymakam: Ali Âsaf Bey
Dr. Salih Erol

26 ➤ Bir Müderris ve Kadı: Molla Yegân
Mustafa Özçelik

ياحضرت محمد ايمىن خلوتى

کتاب التفسير، مؤلف: غفرلہ

46 > Seyyid Mehmed Emin Halvetî Prof. Dr. Mustafa Kara

Bursa'da yetişen Divan sahibi tekke şairlerinden biri de Kâsımzâde Seyyid Mehmed Emin Efendi'dir. Babası Kasım Efendi, Niyâzî-i Mısrî'den feyz almış, Verdî mahlasıyla şiirler yazmış, müşidinden sonra bir süre postnişin olmuş bir dervîştir.

30 > Ebubekir Hâzım Tepeyran Tahsin Yıldırım

36 > Bursa'da Padişah Vakıfları Mevlüt Çam

40 > Mimar Hacı İvaz Paşa Goncagül Hancıoğlu

50 > Bursa Mevlevîhânesi Prof. Dr. Hasan Basri Öcalan

56 > Alp Yayın Dağıtım Nevzat Çalığıuşu

58 > İlk Üç Osmanlı Sultânının Emâret, Cülûs ve Ölüm Târihleri -I- Hakan Yılmaz

74 > Bursa'nın Sultanları -3- Murad Hüdavendigâr Hasan Erdem

80 > Bursa'nın Üç Gizli Kahramanı Ömer Faruk Dinçel

84 > Bursa'da Diş Hekimliği Fikret Alkan

88 > Suvar Sahaf Evi - Çağlayan Kitabevi Sahaf Uğur Ozan Özen

92 > Hünkâr Köşkü Ebiha Abak

95 > Dede Korkut Kitabı Bursa Yazması Haber

Kios'un Eceleri: Mousa Orsobaris ve Orodaltis

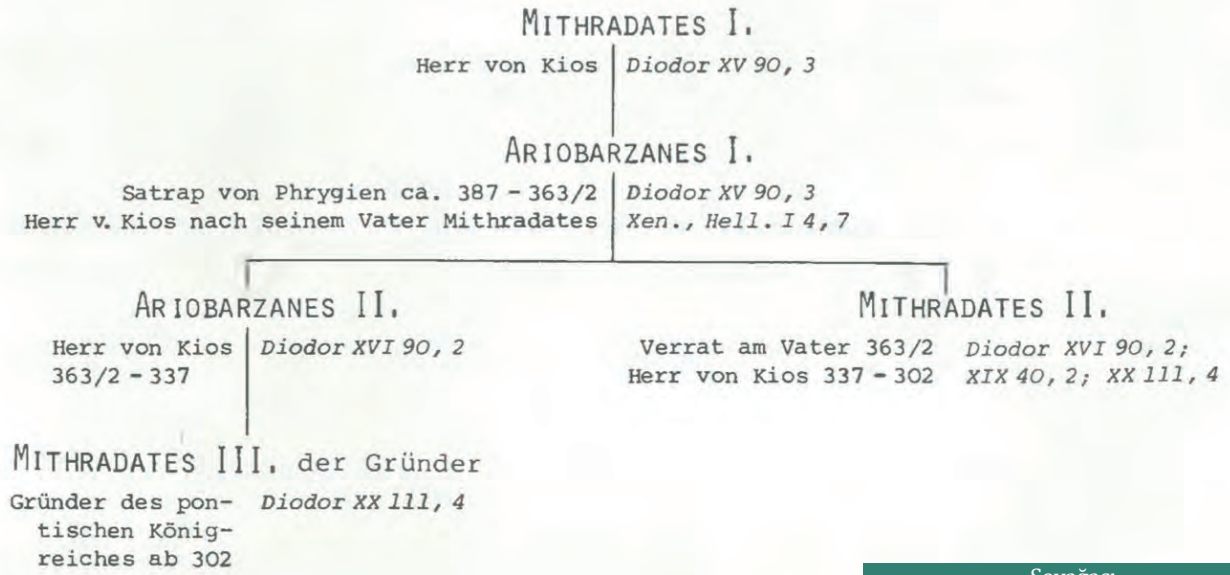
Resmi kuruluş tarihi M.Ö. 7. yüzyıl kabul edilen Kios, bir ara Prusia ad Mare olarak adlandırılrsa da Gemlik oluncaya kadar ilk adını hep korumuştur. Mysia, Pers, Bithynia, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı egemenliklerinden sonra Cumhuriyet Türkiye'sinin de ticaret merkezidir. Liman kenti olarak Kios, yüzyıllar boyunca hem Nikaia'nın (İznik) hem de günümüzde Bursa'nın ticari ağırlığını üstlenmiş ve hiçbir zaman önemini kaybetmemiştir.

Kios'un, diğer birçok Propontis (Marmara) ve Pontos (Karadeniz) kenti gibi Argo gemicilerinin Altın Postu bulmak amacıyla Doğu Karadeniz'e (Gürcistan) yaptıkları sefer esnasında kurulduğuna inanılmaktadır. Söylenceye göre; Herakles, Hylas ile yaptığı bir sefer esnasında kırılan küreğin yenisini yapmak üzere Gemlik Körfezi'nde karaya çıkmış ve ardından Kios kentini kurmuştur.

Kios'un resmi kuruluş tarihinde Miletoslular önemli rol oynamaktadır; yazılı belgeler M.Ö. 7. yüzyılda kentin emporium (ticaret üssü) olarak kurulduğuna işaret etmektedir. Diğer bir ifade ile Gemlik, kuruluşundan günümüze ticaretteki önemini hiçbir zaman yitirmemiştir.

Kios, M.Ö. 2. yüzyılın başlarında Bithynia Kralı I. Prusias tarafından fethedilmiş ve adı deniz kenarındaki Prusias anlamına gelen "Prusias ad Mare" olarak değiştirilmiştir. Bu isim varlığını Roma egemenliğine kadar devam ettirmiş, M.S. 1. yüzyılda tekrar Kios ismine geri dönmüştür.

Spartalı diplomat Antalkidas'ın Pers Krallığı ile M.Ö. 386 yılında imzaladığı "Kral Anlaşması" uzun süredir Batı Anadolu'da devam etmekte olan Pers-Yunan savaşlarını bitirmiş, Anadolu'nun batısındaki bütün kentlerin idaresinin Pers Sarayı'nın egemenliğine geçmesine neden olmuştur.

Soyağacı

Kral Barışı veya Antalkidas Barışı, Kıta Yunanistan'daki Korint Savaşı'nı sona erdiren Pers Kralı II. Artaxerxes tarafından garanti edilen bir barış anlaşmasıdır. Anlaşma, Pers Kralı ile şartları müzakere etmek için Susa'ya giden Spartalı diplomat Antalkidas arasında imzalanmıştır. Böylece Kios'da Büyük İskender Dönemi'ne kadar sürecek Mithradates ailesinin yönetimi başlamıştır.

M.Ö. 334 yılında Büyük İskender'in Hellespont'u (Çanakkale Boğazı) geçerek Anadolu'ya gelmesi Pers egemenliğinin sonudur. Büyük İskender vergi gelirlerinin kendisine devredilmesi koşuluyla Pers Sarayı tarafından atanan yerel yöneticilerin çoğuna dokunmamıştır. Böylece Pers kökenli Mithradateslerin bir süre daha yönetimde kalmasının önü açılmıştır. Thomas Corsten Diadochlar yönetimine kadar bölgeyi yöneten ailenin soy ağacını çıkarmayı başarmıştır.

Büyük İskender'in zamansız ölümü üzerine fethedilen topraklar generaleri arasında paylaşılmış (Diadochlar Dönemi), bunun sonucunda Kios, Makedonya Krallığı'nın hakimiyetine geçmiştir. Bu gelişme Güney Marmara'nın hâkimi konumundaki Mithradates ailesinin sonu anlamına da gelmektedir. Bölgenin son yöneticisi olan III. Mithridates, beklenmeyen bu gelişme üzerine Orta Karadeniz Bölgesi'ne kaçmak zorunda kalmış ve M.Ö. 281 yılından başlayıp M.Ö. 62 yılına kadar devam edecek olan ünlü Pontus Krallığı'nı kurmuştur.

Pontus Krallığı, Anadolu'da Roma Devleti'ne en uzun süre direnen krallık olmuştur. Devletin son kralı olan VI. Mitridates, uzun bir mücadelenin ardından M.Ö. 63 yılında Roma Cumhuriyeti'nin ünlü generali ve politik lideri Pompeius'un üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalmış, böylece Anadolu'nun ayakta kalmayı başarabilen son krallığı da tarih sahnesindeki yerini almıştır.

VI. Mitridates, M.Ö. 113-63 yılları arasındaki yönetimi esnasında Roma İmparatorluğu'nun en başarılı ve zeki düşmanı olarak kabul edilmiştir. Roma Cumhuriyeti'nin en başarılı komutanları arasında sayılan Sulla, Lucullus ve Pompeius'u mağlup etmeyi başarmıştır. Pontus Krallığının ortadan kaldırılmasının ardından Anadolu tamamen Romalıların hakimiyetine geçmiştir.

Anadolu'nun emperyalistlere kar-

şı mücadele tarihi açısından çok önemli bir yere sahip olan Pontus Krallığı'nın kurucuları Kios / Gemlik kökenlidir. Bu açıdan düşünüldüğünde Kios Anadolu'nun siyasi tarihi açısından çok ayrıcalıklıdır.

Kios'daki Bithynia egemenliği M.Ö. 74 yılında Bithynia Kralı III. Nikomedes'in topraklarını bir vasiyetle Roma Devleti'ne bırakıp ölmesiyle sona ermiştir. Ancak aynı tarihlerde Pontus Kralı VI. Mithradates, Kioslu geçmişini bahane ederek Bithynia toprakları üzerinde hak iddia edip Romalılardan önce bölgeyi işgal etmiştir. Uzun süren savaşlar ve karşılıklı el değiştirmelerden sonra M.Ö. 72 yılında Lucullus'un komutanlarından C. Valerius Triarius, bölgenin diğer kentleri ile birlikte Kios'u da Roma topraklarına dâhil etmiştir. Memnon'un aktardığına göre, Kios halkı Romalılara karşı direnmemiş

Musa Orsobaris Sikkesi
([https://leunumismatik.com/en/lot/3/74/\[3\]#images](https://leunumismatik.com/en/lot/3/74/[3]#images))

ve gönüllü olarak kentin kapılarını açmıştır. Bu sayede bir yandan iç işle-
rinde özgürlüklerini kazanmışlar, di-
ğer yandan da kendi sikkelerini darp
etme ayrıcalığını elde etmişlerdir.

Pompeius, Mithridates Savaşları'n-
dan sonra elde edilen toprakları
Romalılaştırmak ve yerli şehirlerin
idaresini Roma sistemi ile uyumlu
hâle getirmek amacıyla "Lex Pom-
peia" (Pontos eyaletinin yönetimi)
kapsamında "Pontus et Bithynia"
eyaletini kurmuş; Kios'u da bu yeni
idari sisteme bağlamıştır.

Siyasi sistemdeki bu değişime rağ-
men M.Ö. 1. yüzyılın ikinci çeyreğin-
de darp edilen bir grup Kios sikkesi
üzerinde Mousa Orsobaris ve Orodal-
tis adlarında iki yabancı kadına rast-
lanmaktadır. Pers kökenli bir isim
olan Orsobaris Parlak Aphrodite /
Venüs anlamına gelmektedir. Pontus
Kralı VI. Mithradates Eupator'un en
küçük kızının adı Mousa Orsobaris
olup doğum ve ölüm tarihleri belir-
sizdir. Yazılı kaynaklar Mousa Orso-
baris'in Komana Kralı Lykomedes ile
ikinci evliliğinden Orodaltis isimli bir
kız dünyaya getirdiğini aktarmaktadı-
r. Dolayısı ile Orodaltis de Mousa
Orsobaris'in kızı olmalıdır. Romanın
can düşmanı olan VI. Mithradates'in
kızı ile torunu Roma egemenliğinde
yer alan bir kentte darp edilen sik-
keler üzerinde kraliyet ünvanı olan
"kraliçe" sıfatını kullanarak kendile-
rine nasıl yer bulabilmişlerdir?

Kios / Prusias ad Mare kentinde
darp edilen sikkelerden ilki Mousa
Orsobaris adına M.Ö. 72'den sonraki
bir tarihte tedavüle sokulmuştur.
Söz konusu sikkelerin ön yüzünde
Kraliçe Mousa Orsobaris'in sol pro-
filinden portresi, tam adı ve kraliyet
ünvanı yer almaktadır: **ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ**
ΜΟΥΣΗΣ ΟΡΣΟΒΑΡΙΟΣ (Basilisses
/ Kraliçe Orsobaris Musa). Arka
yüzde ise Herakles başı ve Yunanca
ΠΡΟΥΣΩΝ ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΘΑΛΑΣΣΗ
lejantı yazılıdır.

İkinci grubu ise Orodaltis sikkeleri
oluşturmaktadır. Nadir bulunan bu
seri üzerinde Orodaltis'in portresi
bulunur.

Serinin ön yüzünde sağ profilden
Diademli Orodaltis'in portresi ve
ΩΡΟΔΑΛΤΙΔΟΣ ΒΑΣΙΛΕΩΣ
ΑΥΚΟΜΕΔΟΥΣ ΘΥΓΑΤΡΟΣ
ve arka yüzde çelenk içinde kanatlı
yıldırım demeti ve **ΠΡΟΥΣΙΕΩΝ**
ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΘΑΛΑΣΣΗ lejantı yer
almaktadır.

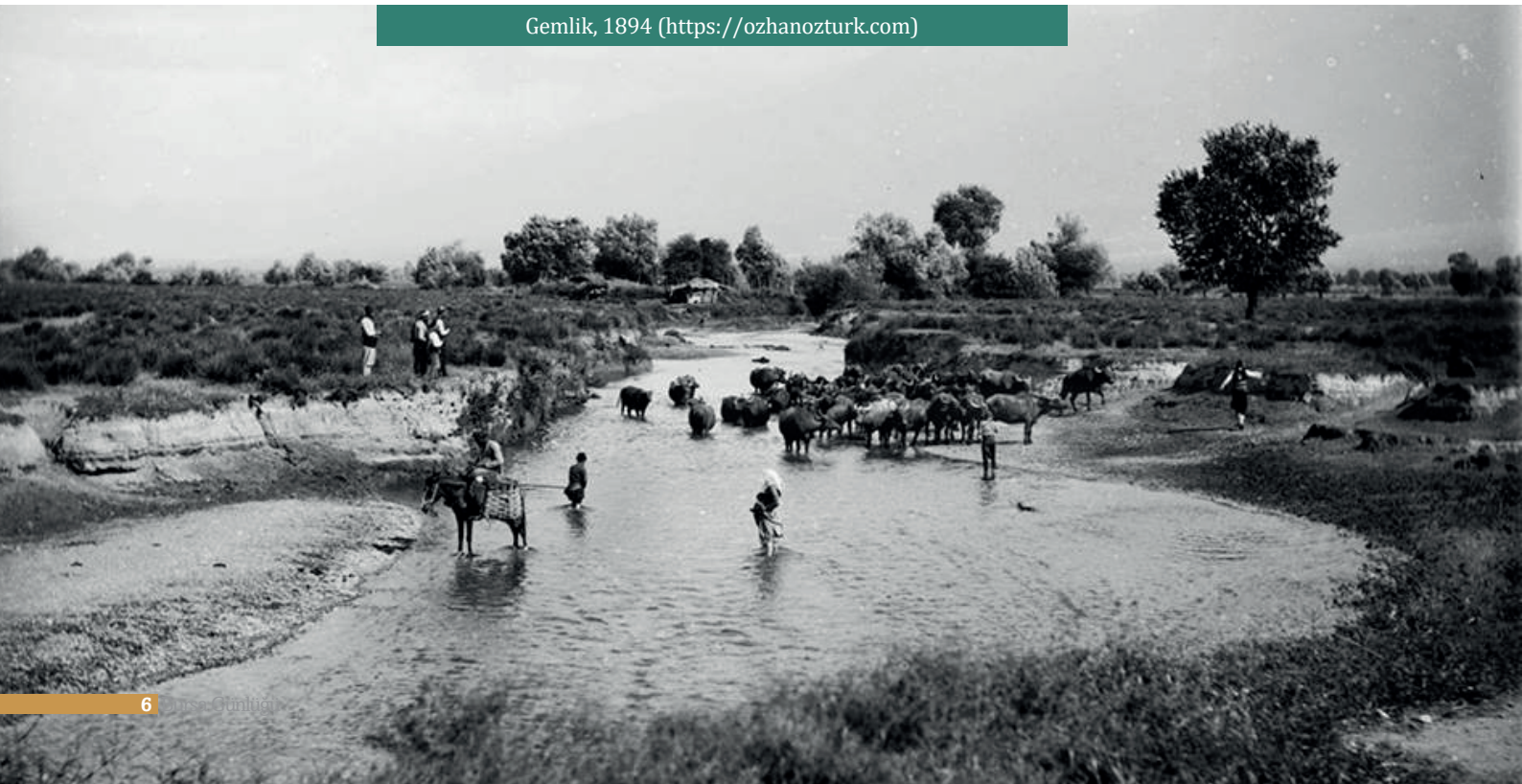
Kios / Prusias a. M., Mousa Orsaba-
ris'in baba ocağı, dedelerinin geldiği
şehirdir. İlk evliliğini yaptığı kocası
Bithynia Prensi Socrates Chrestus,
VI. Mithradates'in kuzeni ve siyasi
müttefikidir. M.Ö. 63 yılında Pom-
peius tarafından Pontus Krallığı
ilhak edildiğinde yakalanıp öldürül-
müştür. Ele geçirilip öldürülmeyen
esirler arasında Mousa Orsobaris de
bulunmaktadır. Böylece VI. Mithri-
dates ailesinden olup da Romalılar

tarafından hayatı bağışlanan birkaç
isimden birisi olmuştur. Appian,
Mithridatius isimli eserinde bildir-
diğine göre, Pompeius M.Ö. 63 yılın-
daki büyük zaferinden sonra büyük
triumphata (zafer alayında) siyasi
tutsaklardan oluşan zafer ganimetle-
ri arasında sergilenmek üzere Pon-
tus Kralı'nın kızı Mousa Orsobaris'i
de götürmüş, M.Ö. 61'de Roma'da
düzenlenen zafer alayında esirler
arasında sergilemiştir.

Mousa Orsobaris'in Roma'daki zafer
alayından sonra serbest bırakılarak
Anadolu'ya dönmeye izin veril-
miştir. Kios'a (Prusias ad Mare)
yerleşen Musa Orsobaris, burada
tekrar kraliçe gibi saygı görmüştür.
Bu saygının arkasında elbette babası
VI. Mithradates'in kuzeni ve siyasi
müttefiki olan Bithynia Prensi Socra-
tes Chrestus ile yaptığı evliliğinin ve
bunun sonucunda kullandığı "Bithy-
nia Kraliçesi" ünvanının payı büyük-
tür. Her nedense Romalı yöneticiler
de bu ünvanın sikkeler üzerinde
kullanılmasına ve böylece yasal hâle
gelmesine göz yummuşlardır.

Kios'da kraliçe ünvanı ile saygı
gören bir diğer kadın Mousa Or-
sobaris'in kızı Orodaltis'dir. Musa
Orsobaris ikinci evliliğini Pontus
Komana (Tokat) Tapınak Devle-
ti'nin rahip-kralı olan Lykomedes
ile yapmıştır. Iulius Caesar'ın diğer
bir ifade ile Romalıların yanında yer
alan Lykomedes, iç savaş esnasında

Gemlik, 1894 (<https://ozhanoturk.com>)

GUEMLEIK

کلیک : ایکنه جواری .

Antik Çağ'daki adıyla Kios, günümüzdeki adıyla Gemlik (<https://ozhanozturk.com>)

Marcus Antonius ile birlikte savaşmıştır. Bu desteğine karşılık M.Ö. 47-30 yılları arasında Komana'yı yönetmek üzere kral olmuştur. Orodaltis bu evlilik sonucunda dünyaya gelmiştir. Babasının Roma müttefiki olması nedeniyle de Kios'da "Kraliçe" ünvanıyla saygı görmesine ses çıkartılmamış olmalıdır.

Kısaca, VI. Mithridates'in kızı ve torunu olarak Pontus Hanedanlığı soyundan gelen Musa Orsobaris ve Orodaltis anavatanları Kios / Prusia ad Mare'de Pontus Krallığı'nın ortadan kalkmasından sonra da ece / kraliçe ünvanı ile saygı görmeye devam etmişlerdir. Anadolu'nun en güçlü krallıklarından birisi ve Roma'nın emperyalist politikasının en büyük engeli olan, bu nedenle düşman olmasına rağmen Romalıların saygı ve hayranlığını kazanan Pontus Krallığı'nın kurucuları Kios kökenlidir. Bundan dolayı Kios / Prusia ad Mare / Gemlik krallar yetiştiren bir kent ünvanı almayı fazlasıyla hak etmektedir.

Kaynakça

Appian, *The Mithridatic Wars*, transl. H. White, J. Lendering (ed.), 1995.

Th. Corsten, *Die Inschriften von Kios*, IK. 29, Bonn, 1985.

R. E. Ersöz, "Kios Kenti Tarihi ve Sikkeleri", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış

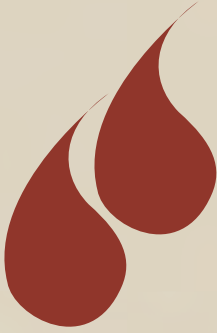
Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2019.

U. Kahrstedt, "Frauen auf antiken Münzen", *Klio* 10, 1910, 261-314.

Orodaltis Sikkesi
(<https://cngcoins.com/Coin.aspx?CoinID=182891#>)

Bursa'da Medfûn Vezir Bir Şair: Ahmed Paşa

Çađlar boyunca önemli bir ilim, kültür, sanat ve siyaset merkezi olmuş Bursa, bağrında nice müstesna şahsiyeti barındırmaktadır. Devlet adamı ve şair kimliğiyle Bursa'ya mâl olmuş şahsiyetlerden biri de Ahmed Paşa'dır. 15. yüzyılın ikinci yarısında bilhassa edebî kimliğiyle büyük şöhret kazanmış olan Ahmed Paşa, divan şiirinin kuruluşunda önemli bir merhale teşkil etmiştir.

Ahmed Paşa'nın kaynaklarda doğum tarihiyle ilgili bir kayıt bulunmamakla birlikte muhtemelen 830/1426 yılı civarında doğmuştur. Babası, Sultân II. Murâd devrinin tanınmış kazaskerlerinden Veliyüddîn bin İlyâs (ö. 1432)'tir.¹ Devrin kaynakları doğum yeri ile ilgili ihtilafli bilgiler verseler de Ahmed Paşa büyük ihtimale Edirne'de dünyaya gelmiştir.² Bursalı olarak tanınması ömrünün önemli bir kısmını Bursa'da geçirmesi ve Bursa'da medfûn oluşundan ötürüdür.

Ahmed Paşa, çocukluk ve ilk gençlik yıllarını devrin önemli ilim ve kültür merkezlerinden biri olan Edirne'de iyi bir tahsil dönemiyle birlikte geçirmiştir. Tahsil hayatı sonrasında ilk görevine Bursa Muradiye Medresesi'nde müderris olarak başlayan Ahmed Paşa, ardından Edirne Kadılığı'na terfi ettirilmiştir. Ahmed Paşa'nın ilk olarak Muradiye Medresesi gibi devrin önemli bir eğitim kurumunda göreve başlaması ve çok geçmeden başkente kadı oluşu muhtemelen önemli bir idari mevkideki babasının nüfuzuyla izah edilebilecek bir durumdur.

Fatih Sultan Mehmed'in tahta geçişi aynı zamanda Ahmed Paşa'nın yıldızının da parlamaya başladığı bir dönemdir. Kendisi de iyi bir şair olup Avnî mahlasıyla şiirler yazan Fatih Sultan Mehmed'e sunduğu şiirlerinde ona karşı olan sevgisini ve hayranlığını hemen birçok beytinde dile getiren Ahmed Paşa, ikbale giden yolun kapısını aralamayı iyi bilmıştır. Ahmed Paşa, yalnız kasidelerinde değil;

*İyd ayı gibi kaşını gözetdiğim bu kim
Na'i-i semend-i şâh-ı cihândan haber verir*

*Sengîn dilin ki saht ola Kostantiniyye-vâr
Feth itmeğe inâyet-i sultân-nişân gerek*

gibi gazel beyitlerinde de sözü sultana getirip her fırsatta onun gönlünü okşamıştır. İlim ve sanat erbabını seven ve her daim himaye eden Fâtih Sultân Mehmed, bu sayede Ahmed Paşa'ya da hürmet ve iltifat göstermiş, ona önce kazasker, sonra musahip (sohbet arkadaşı) ardından da payelerin en yüksek olan vezirlik rütbesini vermiştir.

Kuvvetli bir zekâyâ sahip, bilgili ve nüktedan bir şahsiyet olan Ahmed Paşa, yetenekli bir devlet adamı oluşunun da etkisiyle her geçen gün padişahın yanında itibarını artırmıştır. Bununla da kalmayıp devrin pek çok şairini Fatih'e tanıtarak belirli miktarda gelir sahibi olmalarına da vesile olmuştur.

Bilgisi ve yeteneğiyle saray çevresinde hatırı sayılır bir nüfuz elde eden Ahmed Paşa, şiirleriyle de sanat camiasında büyük bir şöhrete kavuşmuştur. Öyle ki; ikbale giden yoldaki hızlı yükselişi gibi şiirleriyle de Anadolu ve Rumeli şairleri arasında haklı bir izzet sahibi olmuştur. Bunun da ötesinde Ahmed Paşa'nın şiirlerinin şöhreti Horasan diyarına kadar

1 Turgut Karabey, *Ahmed Paşa Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996, s. 2.

2 Tezkire müellifleri Sehî, Âşık Çelebi ve Bursalı İsmail Belîğ, Ahmed Paşa'nın Edirne'de; Latîfi ve Gelibolulu Âlî Bursa'da, Fâik Reşâd ise kaynak göstermeden zikrettiği bir rivayete göre Dimetoka'da dünyaya geldiğini belirtmektedirler. Âşık Çelebi'nin Ahmed Paşa hakkında amcasının oğlu ve tek varisi Edirneli Nâzır Çelebi'den bilgi almış olması ve Edirne'de yakın zamanlara kadar Veliyüddin Oğlu adlı bir mahalle ve mescidin bulunması Ahmed Paşa'nın Edirne'de doğmuş olma ihtimalini kuvvetlendiren delillerdir (Bkz. Fuat Köprülü, "Ahmed Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1978, s. 187).

Ahmed Paşa'nın tasviri, Âşık Çelebi Tezkiresi -Meşâiru's-Şu'arâ- (kaynak: Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Nr: 772, vr: 49)

Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya, Nr. 394'te yer alan Ahmed Paşa Divan'ının ilk sayfası (TDV İslâm Ansiklopedisi)

da uzanmıştır. Bu hususta tezkire müellifi Riyâzî'nin naklettiği şu rivayet dikkat çekicidir:

“Sultan Hüseyin Baykara zamanında Orta Asya'da yetişen Türk şairlerinin en büyüklerinden Ali Şîr Nevâî, bir mecliste Horasân şairlerini övüyormuş. Orada bulunan Molla Câmî, Rûm (Anadolu) şairlerinin yaratılıştan büyük kabiliyetleri olduğunu söylemiş. O sırada bir köşede derviş kıyafetli biri oturuyormuş. Ona nereden geldiğini sormuşlar. 'Rûm'dan' demiş. Onun üzerine kendisinden yeni bir Anadolu şiiri istemişler. O da Ahmed Paşa'nın şu beyitlerini okumuş:

Çîn-i zülfiñ miske beñzetedüm hatâsın bilmedüm
Key perîşân söyledüm bu yüz karasın bilmedüm

Kad kıyâmet gamze âfet zülfitne hat belâ
Âh kim ben hüsniñün bunca belâsın bilmedüm
Şiiri duyan Câmî, davasını ispat eden bu söyleyiş karşısında coşmuş, kalkıp raksa ve semâ etmeye başlamış.”³

İzzet ve İkbalden Mahkûmiyet ve Sürgüne...

Şu da var ki Ahmed Paşa'nın Sultân Fatih'e çok yakın olması ve ondan büyük ilgi görmesi, gerek bilim, şiir ve gerekse yetenekli bir devlet adamı üstünlüğü, çevresinde pek çok kişinin kıskançlığına neden olmuştur. Bu kıskançlığın etkisiyle aleyhinde iftira ve dedikodular başlatılmıştır. Bu konuda kaynakların birbirinden alıp aktardıkları en önemli dedikodu şudur: Söylentiye göre bir gün Ahmed Paşa, saraydaki genç hizmetçilerden birine laf atınca, bunun dedikodusu padişahın kulağına kadar gider. Bunu duyan Fatih, dedikodunun doğru olup olmadığını öğrenmek için şairi denemek ister. Bu nedenle hizmetçinin saçlarını külahının içine gizleyerek görev yapmasını buyurur. Başka bir gün saraya gelen Ahmed Paşa, hizmetçiyi bu durumda görünce hemen o anda:

Zülfün gidermiş ol sanem kâfirliğün komaz henüz
Zünnârını kesmiş velî dahî müselmân olmamış

beytini birdenbire söyleyivermiş. Bunu işiten Fatih, öfkelenerek kendisini görevden uzaklaştırıp Kapıcılar Odası'na yahut Yedikule'ye hapsedirmiştir.⁴

Beklemediği bir anda başına gelen böylesi bir felaketten ziyadesiyle mahzun olan Ahmed Paşa, derhâl;

Ey muhîti keremün katresi ummân-ı kerem
Bâğ-ı cûd ebr-i kefünden dolu bârân-ı kerem

matla' beytiyle başlayan ve

Kul hatâ itse n'ola afv-ı şehensâh kanı
Tutalum iki elüm kanda imiş kanı kerem

gibi nice vezir taleplerini ifadeden ve *Kerem Kasidesi* namıyla şöhret bulacak, otuz beş beyitlik kasidesini bağışlanma ümidiyle padişaha göndermiştir. Kasideyi okuyan Fatih, bütün hiddetine rağmen Ahmed Paşa'yı affetmekten kendini alamamış ancak İstanbul'dan sürmekten de geri durmamıştır.

Mahkûmiyetten kurtulsa da sürgün edilmekten kendini kurtaramayan Ahmed Paşa bir daha İstanbul'a dönememiş, izzet ve ikbal günlerinin hasretini

N'ola micmer gibi yanarsa içim
Bezmi-i şâh-ı cihândan ayrıldım

beytinde de görüldüğü üzere hemen her fırsatta dile getirmiştir.

Bursa'da Mazûl Bir Vezir

Ahmed Paşa'nın mazûl bir vezir olarak başlayan sürgün hayatındaki ilk durağı Bursa olmuş, günlük otuz akçe maaş bağlanarak Orhan ve Muradiye vakıflarının mütevelliliğine tayin edilmiştir. Ahmed Paşa'nın vezaretten azledilip böylesi bir memuriyetle vazifelendirilmesinden hoşnut olması elbette beklenemez. Nitekim;

3 Riyâzî Muhammed Efendi, *Riyâzü's-Şuara* (haz. Namık Açık-göz), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2017, s. 42-43 (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0>).

4 Turgüt Karabey, *age.*, s. 5-6.

*Cihâna lutf idersin her cihetden
Halâs it ben kulunu tevliyeyden*

beytinde açıkça Bursa'daki görevlerinden tatmin olmadığını dile getirir. Bu şiiri üzerine Fatih, Ahmed Paşa'yı ilkin Sultanönü, ardından Tire ve Ankara Sancak Beyliği'ne tayin etmiştir. Ne var ki Ahmed Paşa, kendine tevdi edilen bu görevlerden de hoşnut olmayıp Ankara'dan ayrılmak arzusunun şöyle ifade etmiştir:

*Müzevvirin kelimâtın benimçün itme kabûl
Kim dil marizi helâk oldu ol müzevvereden*

*İki cihânda seni gamdan ide Hak âzâd
Eger bu bendeni âzâd idersen Ankara'dan*

Yeniden İkbâl Umudu

Osmanlı tahtının altıncı padişahı Fatih Sultân Mehmed'in saltanatı 1481 yılında ölümüyle sona ermiş ve yerine oğlu Sultan II. Bayezid tahta çıkmıştır. Bu durum şüphesiz Ahmed Paşa için ikinci bir ikbâl umudu olmuştur. Ahmed Paşa bunun üzerine vakit kaybetmeden:

*Çıkdı devlet tahtına şeh Bâyezîd
Ol cülûs itdi cihân bahtın sa'îd*

*Yazdı levh üzre kalem târîhini
Kayse oldı Rûm'a Sultân Bâyezîd*

tarhini düşürmüştür. Tahtın yeni sultanına türlü kasideler yazarak kaybettiği itibar ve iltifatı yeniden kazanmak istemiştir.

*Şâd ol ey dil ki dil-sitân buldun
Mürde cisminde tâze cân buldun*

*Okunan minber-i saâdetde
Hutbe-i Bâyezîd Hân buldun*

*Koma toprakda Ahmed'i ki anı
Midhatın cevherine kân buldun⁵*

Sultan II. Bayezid de Ahmed Paşa'nın taleplerine kayıtsız kalamamış, onu tekrar Bursa'ya bu kez Sancak Beyi olarak atamıştır. Ahmed Paşa, Bursa'da yöneticilik vazifesini ifa ederken bir yandan da yetenekli şairlere yakın ilgi göstererek yetişmelerine vesile olmuş, dönemin tanınmış şairlerini şiir meclislerinde bir araya getirmiştir. Bilhassa; Harîrî, Resmî, Mîrî, Çakırcı Şeyhî, Şehdî gibi şairler onun meclislerinde toplanıp bir edebî mahfil tesis etmişlerdir.⁶

Ömrünün sonlarına doğru Muradiye semtinde -bugün de kendi adıyla anılan- bir medrese yaptıran Ahmed Paşa, yalnız şairlere değil, ilme ve âlimlere karşı da ne denli hürmetkâr olduğunu göstermiştir.

Ahmed Paşa'nın şiirlerinde görüldüğü kadarıyla, Bursa'daki bu ihtişamlı yaşantıya rağmen bir türlü kendisine verilen görevleri kabullenmemiş ve daima İstanbul özlemine diri tutmuştur.⁷ Ali Şîr Nevâî'nin bir gazeline yazdığı nazirenin sonunda, Nevâî'nin Hüseyin Baykara sarayındaki mevkiini ima ederek "âşıkları hayrette bırakacak şiirler yazmak için hü-

5 *Ahmed Paşa Divanı* (haz. A. Nihad Tarlan), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1966, s. 74-76.

6 Bkz. M. Fuad Köprülü, *agm.*, s. 189.

7 Bilal Kemikli, *Şairler Sultanı Bursalı Ahmet Paşa*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa 2010, s. 33.

Rast Nakış

Münir Nureddin Selçuk

Ar a na g me
Gül yü zün de gö re li zül jü se men say gö nül say gö nül
ka ra ser de ya ye ler bi se rü bi pây gö nül
ka ra ser de ya ye ler bi se rü bi pây gö nül
İi me dîm mi sa na dö lan ma z na haz gö nül
hay gö nül vay go nül vay go nül vay bu gö nül vay go nül
vay go nül vay go nül vay yar ye le lei li
dâst ye le lei li ye ta ye lei li dâst
yar ye le lei li dâst ye le lei li ye ta ye lei li dâst

Gül yüzünde görelî zülfü semen say gönül
Kara sevdaya yeler bi serü bi pây gönül
Dimedim mi sana dolanma vay gönül
Bisi hâketti heva yoluna sevdâ nidelim
Paymal eyledi ol zülfü semensa nidelim
Kul edünmeski güzeller bisi illa nidelim

Vay gönül vay bu gönül vay gönül ey vay gönül
Yar ye leleli dost ye leleli ye leli yala
Ye leli dost yar ye leleli dost ye leleli
Ye leli yala ye leli dost

Marmara Matbaası Türk Musikisi Neşriyatından Rast Faslı — No. 7

27

Marmara Matbaası Türk Musikisi Neşriyatı'ndan Rast faslı

kümdar sarayında yaşamak lazım geldiğini" dile getirmiştir.⁸

Ahmed Paşa'nın Vefatı

Ahmed Paşa; izzet ve ikbale yeniden kavuşma umudunu gönlünde her dem taze tutmuş olsa da bir türlü İstanbul'a geri dönememiş, 1496 yılında Bursa'da vefat etmiş ve inşa ettirdiği Medrese'deki türbesine defnedilmiştir.⁹

Ahmed Paşa'nın vefatına "Göçdi meded şâir-i Rûm" mısraı ile tarih düşürülmüştür. İkinci bir tarih de Eflatunzâde Derviş Mehmed Efendi tarafından Arapça olarak yazılan türbenin kitabesinde yer almaktadır.¹⁰

8 M. Fuad Köprülü, *agm.*, s. 190.

9 Ahmed Paşa'nın medrese ve türbesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler III (Bursa İl Merkezi)*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1983, s. 251 ve s. 311-312.

10 "Hâzihî mişkâtu envârun li men / Addehu'r-rahmâni min memdûhihi // Ferru min ednâsi tilke'd-dâri iz / Kâne müştâkan ilâ subbûhihi // Kâle râhu'l-kudsi fi târihihi / İnne fi'l-cennâti me'vâ rûhihi"

Ahmed Paşa Medresesi ve Türbesi

Ahmed Paşa Türbesi'nin kitabesi yanında kapısını çevreleyen pervaz taşı da ayrı bir önemi haizdir. Zira bu taş kenarlık, yüz-yıllardan beri türbeyi ziyarete gelen şairlerce âdeta bir taziye defteri hâline getirilmiş, Ahmed Paşa için beyitler yazılmıştır. Tanpınar, Bursa'yı ziyaretlerinden birinde, o zamanlar harap hâlde olan türbenin kapısındaki pervaz taşında okuduğu bir beyitten şöyle söz eder:

*"Bu türbenin kapısında -sol tarafta, pervaz taşında Meşrutiyet'ten çok evvel Bursa'ya kaplıcalar için giden Şeyh Saffet Efendi'nin çok güzel bir ta'lik ile yazılmış bir beytini okumuştum. Yazık ki ezberimde değil ve şu anda notlarım arasında da bir türlü bulamadım. (...) Şeyh Saffet Efendi bu beytinde Ahmet Paşa'ya, 'Hasta vücudum için senin ruhaniyetinden yardım iste-meğe gelmişim fakat türbeni kendi vücudumdan daha harap buldum.' der. Son yirmi, yirmi beş senenin ciddi çalışmalarına kadar Bursa'da sanat eserlerimizin vaziyetini bu beytin isyanı kadar iyi hülasa eden cümle yoktur zannedirim."*¹¹

Bununla birlikte, kapının üzerinde bu silme ya da silinmelerden kurtulmuş daha pek çok manidar beyit vardır. Tanpınar'ın andığı beyte çok benzer bir tanesi, meşhur şair Muallim Feyzi'ye aittir. Ahmet Paşa'nın Kerem Kasidesi'ne hoş bir telmihte bulunarak türbenin perişanlığını şöyle anlatır, şair:

*Nola kerem kılup imara himmet eylesin
Harap cismimizin farkı yok mezarından (1306/1888)*¹²

Ahmed Paşa'nın Bursa'nın kültürel mirası ve mimari yapıları

(Bu türbe, Allah'ın sevdiği bir şahsiyetin nur yatağıdır ki Mevlâ'sına âşık olduğu için bu âlem-i fenadan kaçtı. Ruh'u'l Kuds tarihi hakkında şu mısraı söylüyor: "Cennetlerde ruhuna mesireler hazırlanmıştır. 902/1496) Bkz. Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler III (Bursa İl Merkezi), s. 251.

11 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yaşadığım Gibi* (haz. Birol Emil), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1996, s. 223.

12 Levent Ali Çanaklı, "Türk Edebiyatı ve Bursa", *Şehir & Toplum*, 2 (2015), s. 18.

içerisinde önemli bir yere sahip olan medrese ve türbesi yanında ardında bıraktığı bir diğer eseri de *Divan*'ıdır.

Divan'ını bizzat Sultan II. Bayezid'in buyruğu üzerine tertip ettiğini şöyle ifade etmiştir:

*Bu fermânı çü itdi sultânımız
Ki cem' ola mecmû'a-i divânımız*

*Müzeyyen kılıp hûr-ı efkârımı
Behişt eyledim bâğ-ı eş'ârımı*

Ahmed Paşa'nın *Divân*'ında 34 kaside, 352 gazel, 2 terci-i bend, 1 terki-i bend, 14 kıta, 39 nazm, 28 tarih manzumesi ve 48 müfred bulunmaktadır. Eser, ilk olarak Ali Nihat Tarlan tarafından 15 yazma nüshası karşılaştırılarak 1966 yılında yayınlanmıştır. Ahmed Paşa'nın *Divan*'ı üzerinde analitik incelemeler, bazı kasidelerinin şerhi ve seçme şiirlerin tahlili şeklinde de çalışmalar yapılmıştır. Ahmed Paşa'nın *Divân*'ında yer alan

Vay gönül vay bu gönül vay gönül ey vay gönül

nakaratlı murabbası Münir Nurettin Selçuk tarafından rast makamında bestelenmiştir.¹³

Sonuç olarak; gerek devlet adamı gerekse şair kimliğiyle Bursa'ya ayrı bir değer katan ve şiirlerinin şöhreti daha sağlığında iken Anadolu sahası dışına taşmış olan Ahmed Paşa, siyasi hayatındaki bahtsızlığına rağmen, şiir üslubuyla eşine az rastlanır bir başarıyı divan şiirinin erken döneminde yakalamış bir şahsiyettir. Şiirdeki kudreti ve mahareti ile "emir-i nazm" sıfatıyla anılmayı ziyadesiyle hak etmiş olan Ahmed Paşa, bu haklı ünvanıyla da edebî geçmişimizde şüphesiz müstesna bir yer edinmiştir.

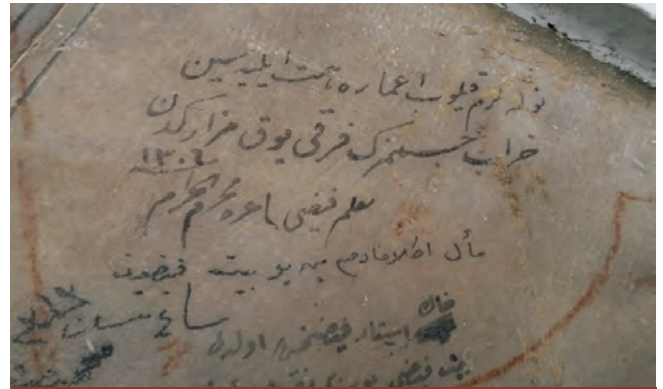
13 Bkz. *Marmara Matbaası Türk Musiki Neşriyatı* No: 7, s. 27.; Süleyman Eroğlu, "Ahmed Paşa'nın Şiirlerinde Ahenk", *Bursalı Şair Ahmet Paşa ve Dönemi* (ed. Bilal Kemikli), Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa 2010, s. 169-184.

Ahmed Paşa Türbesi

Ahmed Paşa Medresesi'nin 1950'li yıllardaki harap hâlinin bir fotoğrafı (Doğan Yavaş Arşivi)

Ahmed Paşa Türbesi'nin kapısını çevreleyen pervaz taşının bir bölümünün fotoğrafı (Doğan Yavaş Arşivi)

Ahmed Paşa Türbesi'nin kitabesi

Kaynakça

Ahmed Paşa Divanı (haz. A. Nihad Tarlan), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1966.

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yaşadığım Gibi* (haz. Birol Emil), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1996, s. 223.

Bilal Kemikli, *Şairler Sultanı Bursalı Ahmet Paşa*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa 2010.

Levent A. Çanaklı, "Türk Edebiyatı ve Bursa", *Şehir & Toplum*, 2 (2015).

M. Fuad Köprülü, "Ahmed Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1978, s. 187-192.

Riyâzî Muhammed Efendi, *Riyâzü's-Şuara* (haz. Namık Açıkgöz), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2017 (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklen-ti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0>).

Süleyman Eroğlu, "Ahmed Paşa'nın Şiirlerinde Ahenk", *Bursalı Şair*

Ahmed Paşa ve Dönemi (ed. Bilal Kemikli), Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa 2010, s. 169-184.

Turgut Karabey, *Ahmed Paşa Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996.

Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler III (Bursa İl Merkezi), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1983.

Bursa Müzesi Müdürü Ali Rıza Yalğın ve “Anadolu’da Türk Damgaları” Eseri Üzerine Bir Tetkik

Ali Rıza Yalğın, Bursa’nın idari ve kültürel yaşamına büyük katkılar sağlamış bir öğretmendir. Balkan kökenli olmasına rağmen Bursa’ya “memleketim” diyecek kadar bağlı olan Yalğın, özellikle Bursa Müzesi Müdürlüğü esnasında şehrin kültürel kodlarının tespitinde ve bunların kayıt altına alınmasında büyük hizmetler görmüştür. Bursa’da Türk damgalarını ve Yörük/Türkmen taifelerini konu alan her araştırmacı Yalğın’ın bıraktığı kayıtları incelemek zorundadır. Bu yönüyle Yalğın, Bursa’yı konu alan araştırmacılar için adeta bir yol haritası hükmündedir.

Eğitim Hayatı

Ali Rıza Yalğın, 1888 yılında Selanik’in Usturumca kasabasında doğdu. İlköğrenimini aynı yerde Kavalalı Mehmet Ali Paşa Mektebi’nde yapan Yalğın, ortaöğrenimini 1909 yılında Selanik İdadisi Aliyiala’da tamamladıktan sonra muallim olarak 1910’da Selanik Karacaabat Rüşdiyesi’ne atandı. Yalğın, 1913’te önce Bursa İncirlik Mektebi’nde muallim, ardından Karacabey Muhtelit Mektebi’nde başöğretmen olarak görevine devam etti. Bu sırada Darülmualim Mektebi’nden mezun olan Yalğın, 1916 yılında Söğüt’te Darülitam Mektebi’ne muallim olarak atandı. Ardından 1917’de Bursa Reşadiye Mektebi, 1918’de Bursa Hacı İlyas Mektebi ve 1919’da da Bursa Kırmasti Numune Mektebi’nde görev aldı.

Ali Rıza Yalğın, Millî Mücadele yıllarında vatansever bir tutum sergileyerek Kuva-yı Millîye hareketini destekledi. 1920’de Bursa’dan ayrılarak Konya’da Rehber-i Hürriyet Mektebi’ne atandı. Kısa bir süre sonra ilk tedrisat müfettişliğine getirildi.

Ali Rıza Yalğın

Yalğın, İlk Mektepler Seyyar Terbiye-i Bedeniye (Gezici Beden Eğitimi) muallimliğine atanmasının ardından öğretmenlik mesleğinden ayrıldı. Ardından Cebel-i Bereket ilçesinin Yarbuz bucağına nahiye müdürü ve aynı zamanda Ceyhan ilçesine kaymakam vekili olarak görevlendirildi. Yalğın’ın Yörük/Türkmen kültürüne olan ilgisi ve araştırmaları bu bölgede tanıdığı Yörüklerle başlamıştır. 1923’te öğretmenlik mesleğine geri dönen Yalğın; Tekirdağ, Nevşehir, Mersin ve Gazian-

tep gibi illerde eğitim faaliyetlerine devam etti. Yalğın’ın 1922-1934 yıllarını kapsayan eğitim hayatı ikinci kez geldiği Adana’da son buldu.

Ali Rıza Yalğın, memuriyet hayatında oldukça çalışkan ve üretken bir araştırmacı olarak dikkat çekti. Yalğın’ın belli başlı eserleri şunlardır:

Alfabe (1912), *Malumat-ı Medeniye Dersleri* (1913), *Ezber Dersleri* (1920), *Cenupta Türkmen Oymakları* (1934), *Çukurova Halk Terbiyesinde*

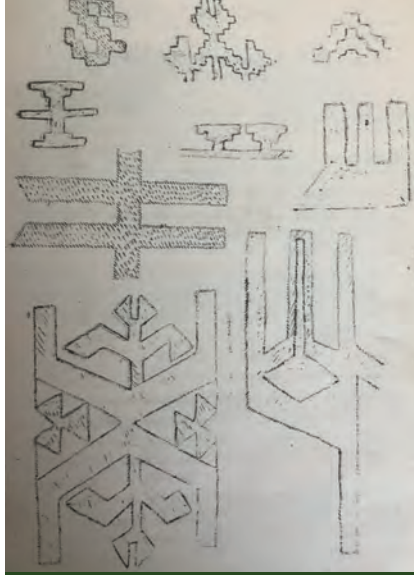
Avcılık (1937), *Meyveli Bulmaca Tarihi* (1937), *Cenupta Türkmen Çalgıları* (1940), *Anadolu'da Türk Damgaları* (1943), *Toroslarda Karatepeli Bölgesi Yurt ve Etnografya* (1950).

Müzecilik Hayatı

Ali Rıza Yalın, 1934 yılında Adana Asar-ı Atika Kurucu Müdürü Alyanazade Halil Kamil Bey'in emekli olmasının ardından adı geçen müdürlüğe atandı. Yalın, bu süreçte yaptığı yurt içi ve yurt dışı gezileriyle müzecilik ve eski eserler hakkındaki tecrübesini genişletti. Adana Müze Müdürlüğü'nde başarılı çalışmalar yapan Yalın, 1940 yılında Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in onayıyla Bursa Müzesi Müdürlüğü'ne atandı. Fakat Yalın, Çukurova'yla temasını koparmadı. Türkiye'nin ilk kadın arkeoloğu Halet Çambel, Yalın'la ilgili şu gözlemi yapar:

"Yalın çok çalışkan, yılmaz bir kültür savaşçısı, kahramanıydı. Karatepe konusunu işleyen kitabını yayınlıncaya kadar bu bölgeye geldi, gitti. 1940'lı yıllarda Kayseri'den Adana'ya at arabasıyla birlikte yaptığımız zorlu bir yolculuğu anımsıyorum. Bu yolculukta O'nun Anadolu insanı ile kaynaşmasını, onlara sıcak yaklaşımını gördüm. Gezbel Hitit Kaya kabartmasını da ilk bulan Yalın'dı. İyi bir dost, iyi bir ağabeydi."

Yalın, Bursa'da ilk olarak Etnografya Müzesi'ni kurdu. Yalın, bu göreviyle birlikte Bursa ve çevresinde meskûn Yörük/Türkmen taifelerini gezip görmek fırsatını bulacaktır. Köy köy kasaba kasaba dolaşan Yalın, Türk kültürü ve damgaları üzerine çok değerli tespitler yapar. Bu çalışmalar sonunda 1943 yılında Bursa'daki Türk damgalarını anlattığı *Anadolu'da Türk Damgaları* eseri meydan gelir. Bursa'daki başarılı çalışmalarının ardından Yalın, dönemin Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel tarafından "etnograf" unvanıyla Ankara'ya tayin edildi. Bunun hemen akabinde Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü bünyesinde ihdas edilen etnografistliğe atanan Yalın, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk resmi etnoloğu unvanını aldı. Ankara günlerinde ekonomik sorunlarla boğuşan ve ailesinden uzak kalan Yalın, 1949 yılında yeniden Bursa Müzesi Müdürlüğü'ne atandı. Bu dönemde ağırlıklı olarak Bursa ve Uludağ yöresiyle ilgili çalışmalar ya-

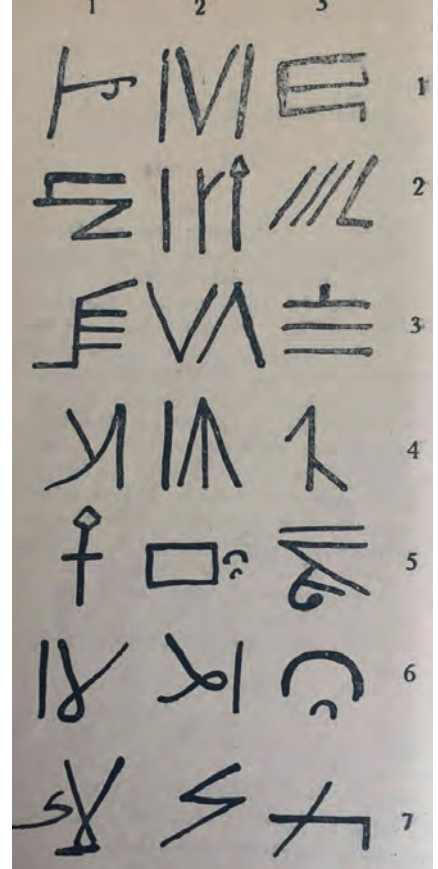
Orhaneli'nin Bayındır köyünde bir camii kiliminde yer alan damga ve motifler

pan Ali Rıza Yalın, "Uludağ'da Türkmen Kızı" adlı sergiyi hayata geçirdi. 1950 yılında Toroslarda Karatepeli Bölgesi Yurt ve Etnografya adlı eserini tamamladı. Bu dönemde özellikle *Türk Folklor Araştırmaları* dergisinde kıymetli araştırmalar yayımlayan Yalın, 1 Mayıs 1950 tarihli bir dilekçeyle emekliliğe ayrıldı.

Anadolu'da Türk Damgaları Kitabı

Ali Rıza Yalın, Bursa ve çevresinde yaptığı etnografik araştırmaları 1943 yılında yayımladığı *Anadolu'da Türk Damgaları* adlı eserinde topladı. Bursa Yeni Basımevi'nde basılan kitap, Halkevi Neşriyatı olarak kataloglandı. Yalın, kitabına damga, en ve imin tarifini yaparak başlar ve bunların Türk folkloründeki önemini açıklar. Yalın, Bursa çevresindeki Türk ve Oğuz damgalarını analiz etmek için öncelikle Türkiye genelinde görülen damga örneklerinin bilinmesini şart koşar. Bu bağlamda değişik kaynaklardan derlediği damga örneklerini beş kategoride okuyucuya sunar. Bu kısımda değişik Türkmen boy, aşiret ve cemaatine ait damgalar, fotoğrafları ve kullanıldıkları alanlarla birlikte ele alınır.

Yalın, kitabın "Uludağ Çevresinde Türk Damgaları" başlığında Bursa ve çevresinde görülen damgalara giriş yapar. Damgaların bir tür kimlik olduğunu vurgulayan Yalın, bunların büyük baş hayvanlara kızgın bir aletle, küçükbaş hayvanlara da katranlama yöntemiyle vurulduğunu kaydeder. Bursa çevresinde her türlü Türk damga örneklerinin görüldüğünü belirten Yalın, şunları söyler:

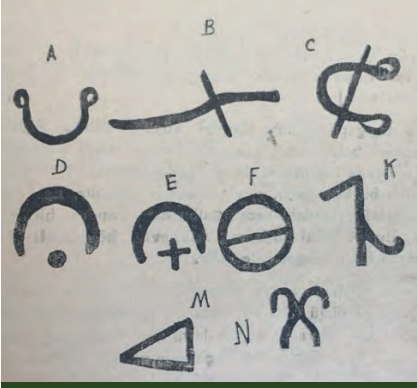

Türk boylarına ait çeşitli damgalar

"Bugün Bursa çevresinde, her devir, Türk adet ve ananesi yaşamakta ve her türlü Oğuz ve Türkmen törelerinin izleri bulunmaktadır. Bursa'da millî hikâyeler, masallar, türküler, oyunlar ve başkaca görenekler ile Oğuz boy damgaları bile eski hâliyle kül içine gömülmüş köz gibi ısıtacak Türk canlarını beklemektedir."

Ali Rıza Yalın, Bursa'nın tarihî camilerinde, kilim motiflerinde ve hatlar arasında Oğuz damgalarının bariz şekilde görüldüğünü nakleder. Özellikle camii yapılarında birçok damgaya işaret eden Yalın, bunların değişik Oğuz kabilelerine ait imzalar olduğu kanaatindedir. Bursa'nın merkez köylerine de değinen Yalın, özellikle Samanlı, Yaylacık, Kayapa ve Fodra gibi köylerin yapı, hayvan ve kilimlerinde görülen Türk damgalarına dikkat çekmektedir. Ali Rıza Yalın, Bursa'da özellikle Orhaneli, İznik, Mustafakemalpaşa ile Karacabey ilçeleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunların içinde Yalın'ın safkan Oğuz Türklere olduğunu söylediği Orhaneli, müstesna bir yere sahiptir. Bugün Bursa'nın Dağ Yöresi'ni oluşturan ve Dağlı olarak bilinen Türklere hakkında Yalın şu ilginç tespiti yapar:

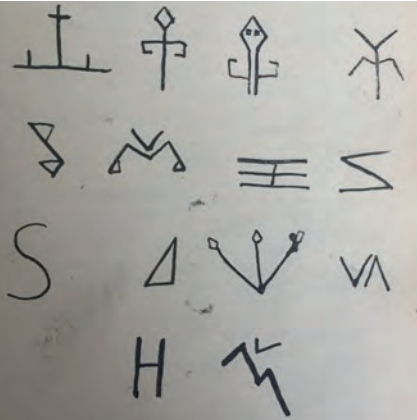
"Bu dağlardaki Türkmenlere Bursa'lılar Dağlı derler. Çok saf gördükleri

Bursa köylerinde görülen im ve damgalar

Demirkaynak Dede aynasının bir kesiti

Orhaneli'nin Durdu Bey Camii'nin kilimlerinde görülen damga motifleri

yani şeytanlaşmamış bu adamlarla vakit vakit de eğlenirler. Evet, bu dağlı Adırnazlılar (Orhaneli), çok saftırlar. Lakin onların bu saflıkları budalalık demek değildir. Onlar kaynaktan Türk'türler. Temiz kanlı, asil soylu, özbeöz ırkını karıştırmamış yegâne saf kalmış insanlardırlar. Şakacılıkları, geniş yürekli oluşları, her şeye soğuk-

kanlılık göstererek istihfaf tebessümleri savurmuş olmaları kendilerinin çok zeki olduklarına da delildir.”

Ali Rıza Yalgın, Orhaneli ve çevresindeki yerleşimlerden dikkat çekici damgalar paylaşır. Yalgın'ın Orhaneli yerleşkesinde en çok dikkatini çeken şey, günümüzde Harmançık'a bağlı Hoban Danişment adında bir Türkmen köyüydü. Köyün hemen doğusundaki mezarlıkta konumlanan Demirkaynak Dede Türbesi, Yalgın'ın ilgisinin merkez noktasıydı. Türbenin son derece tarihî bir mezarlıkta bulunduğunu belirten Yalgın, türbede uygulanan bazı şamanik pratiklerin Türk natürizminin tipik bir örneğini oluşturduğunu aktarır. Anlattığına göre türbede, Türk adetlerine uygun olarak her yıl Kasım ayında adaklar adanır ve büyükbaş kurban kesilirdi. Toprak yeme alışkanlığına kapılmış çocukların türbe etrafında bulunan şifalı topraktan yedirilerek hastalıktan kurtulmaları sağlanırdı. Yine değişik hastalıklara yakalanmış hayvanlar için köylüler, türbedar Hoban ailesinden aldıkları tuzu hayvanlarına yedirerek onları söz konusu hastalıklardan kurtarırdı. Yalgın'ın Hoban Danişment köyünde en çok dikkatini çeken obje, Hoban ailesinden Sait Sevim'in evinde korunan bir aynaydı. Rivayete göre ayna, Demirkaynak Dede'nin koltuğu altında kızdırıp sonra dizinin üstünde dövdüğü bir demirden imal edilmişti. Üzerinde değişik duaların bulunduğu aynanın etrafı Türk motif ve damgalarıyla süslenmişti. İnanca göre ayna; felç, çarpılma vb. hastalıklara düçar olmuş insanların tedavisinde kullanılırdı.

Ali Rıza Yalgın, "(...) tipi köyde müstesna bir tiptir. Gözleri koyu mavi, saçları ve sakalı sarı, orta boylu olan bu zatın pek küçük olan gözlerinin kaynakları içinde fıskıran zekâsı derhal göze çarpar." diye tarif ettiği Sait Sevim, köyün tarihi hakkında Yalgın'a şunları aktarır:

"Ben halis Türk'üm. Dedem Horasan'dan gelmiş, o vakit ok ile yay varmış. Buralara ilk gelen Kütahya kalasını yıkan, gâvur sandığından bu yurtları kurtaran benim soyumdur. Ceddimin adı, Huban Dede'dir. Köyümüzde de o kurmuştur. Önce Karaören adındaki gâvur sandık şehrinin almış, sonra da bu yurda (Hoban Danişment köyüne) konmuş ve burasını köy tutmuş."

Ali Rıza Yalgın, İznik ilçesinde de değişik han, hamam, medrese ve camilere kazınmış damgalardan bahsetmektedir. Yalgın'a göre, Osmanlıların İznik'i fethetmesinden sonra bölgeye gelen Oğuz Türkmenleri, çok değişik yapılarla kendi imzalarını atmayı ihmal etmemiştir. Yalgın, Mustafakeşmalpaşa ve Karacabey'de damgaların daha çok hayvan sahipleri tarafından tercih edildiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda tespit ettiği 200 civarında damganın en çok kullanılan 39'unun kopyasını paylaşan Yalgın, bu damgaları Türk tarihiyle karşılaştırmalı olarak açıklamaktadır.

Kaynaklar

Ali Rıza Yalgın, *Anadolu'da Türk Damgaları*, Bursa Yeni Basımevi, Bursa 1943.

Ertuğrul Danık, "Unutulan Bir Cumhuriyet Aydını: Ali Rıza Yalgın", *Kebikeç*, 16, 2003, s. 323-340.

Musa Seyirci, "Çukurova Halk Kültürünün Tanıtılmasında Ali Rıza Yalgın'ın Yeri ve Kişiliği Bibliyografyası", I. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu, (21-23 Kasım 1990, Adana) Bildirileri. Adana 1991: 526-531.

Özlem Ercan, "Ali Rıza Yalgın'ın 'Yeşil Yurdun Sisli Günlerinden (Kanlı Örneği)' İsimli Okul Piyesi", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 1, Nisan/April 2023), s. 506-533.

Saymalitaş kaya resimleri, fotoğraf: Servet Somuncuođlu (kaynak: Z Dergi)

Hüdavendigâr Vilayeti Valisi Ahmet Vefik Paşa

19 Ekim 1813 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelen Ahmet Vefik Paşa, Dîvân-ı Hümâyûn tercümanlarından Mehmet Ruhuddin Efendi'nin oğludur. Dedesi Yahya Naci Efendi, Müslüman Osmanlı memurlara yabancı dil öğretmek için kurulan ve devletin yıkılışına kadar varlığını devam ettiren Tercüme Odası'nın ilk Müslüman mütercimidir.

İstanbul'da başladığı eğitimini 1831 yılında babasının, Paris'e elçi olarak atanan Koca Mustafa Reşid Paşa'nın tercümanlığını yapması sebebiyle gittiği Paris'te dönemin gözde okullarından Saint Louis Le Grand Lisesi'nde bitirdi. Burada bulunduğu süre içinde ana dili gibi öğrendiği Fransızcanın yanı sıra İtalyanca, Yunanca ve Latince de öğrenmişti. Saint Louis Le Grand Lisesi'nde okurken tiyatro yazarı Alexandre Dumas ile arkadaş oldu. 1837 yılında İstanbul'a dönerek tercüme odasına alındı. 1840 yılında elçilik kâtabi göreviyle gittiği Londra'da da İngilizceyi öğrendi.

Yetmiş sekiz yıllık ömrünün kırk altı yılında, devletin çeşitli kademelerinde önce mütercimlikle başlayıp elçilik, müfettişlik, valilik, Deâvî Nazırlığı, Maarif Nazırlığı, Evkaf Nazırlığı, meclis başkanlığı ve iki defa da sadrazamlık yapan Ahmet Vefik Paşa, Tanzimat Dönemi modernleşme hareketinin önemli isimlerinden biridir. Milliyetçilik ve Türkçülük akımının da önde gelen temsilcilerinden olup, dil ve tarih alanındaki çalışmalarıyla da Türk dili ve edebiyatına çok ciddi katkılarda bulunmuş bir Türkologdur. 16 tanesi Moliere'den çeviri olmak üzere 24 tane tiyatro oyunu yazmıştır.

Ahmet Vefik Paşa, 1 Nisan 1891'de vefat etmiş ve vasiyeti üzere Rumeli Hisarı'ndaki Kayalar Kabristanı'na defnedilmiştir. Eski yazarlardan Necip Aksop, notlarında; "Paşa, millî kıyafeti muhafaza eder, yazın ketenden, kışın ise bezden gömlek, yerli alacadan entari, ince cübbe, kışın kürk giyer, beline âbânî kuşak bağlar, başında takye, üzerinde mavi püsküllü fes, gözünde de dört köşeli gözlük bulunurdu. Yerliden yabancidan ziyaretine gelenleri bu kıyafetle kabul ederdi, köşe minde- rinde oturur, muteber ecnebilere eski tarz üzere yer sofrasında ve sini üstünde eski peşkir ve kaşıklarla ziyafet verirdi. Su içerken bardak kullanmaz, yanındaki destiden içerdi." demektedir. Yine aynı

yazar, Paşa'nın Paris Sefiri iken, Fransa İmparatoru 3. Napolyon'un bindiği beyaz boyalı saltanat arabasının bir eşini yaptırarak o arabayla Paris sokaklarında dolaştığını ve bu arabayı gören Paris halkının imparator geliyor zannıyla telaşlanarak ayağa kalkması ve fakat arabanın Osmanlı Sefiri'ne ait olduğunu görünce de şaşkınlıkları üzerine Fransız yetkililer Paşa'ya hürmet ettiklerinden ona bir şey söyleyemeyerek durumu İstanbul'a Hariciye Nezareti'ne yazmışlardır. Bu yazı kendisine bildirilince Paşa "Hayret edilecek bir şeydir, Fransa Hariciye Nazırı İstanbul'daki sefirinin Boğaziçi'nde dolaştığı kayığı görmüyor da Türkiye Sefiri'nin Paris'te gezdiği beyaz arabayı mı görüyor? Kendi sefirine söyler de kaldırırsa bu araba da kendiliğinden kalkar." diye cevap vermiştir. Meğer Fransa Sefiri, Sultan Abdülaziz'in saltanat kayığına benzer bir kayık yaptırmış ve onunla Boğaz'da geziyormuş. Paşa'nın buna benzer birçok olayı vardır. Bir tanesini daha buraya alarak kendisini yâd edelim: Tahran Sefiri iken büyükelçilik binasını Osmanlı mülkü ilan ederek göndere Türk bayrağı çekmek istemesi birçok dedikodu ve şikâyetle sebep olmuşsa da Paşa hiç istifini bozmadan bayrağı binanın üstüne çekmiş ve bu hareketi İngiliz ve Rus büyükelçilerini de hayrete düşürmüştür.

1863-1864 yıllarında Bursa'da müfettişlik yapan Ahmet Vefik Paşa, şehirdeki sağlık hizmetlerinin yetersizliği karşısında Bursa'da bir hastane yapmayı düşünmüş ve Bâb-ı Âlî'den talep ettiği 60.000 kuruş ile Hisar'da Damat Efendi Konağı olarak bilinen iki katlı binayı satın alarak "Gureba Hastanesi" adıyla hizmete açmıştır. Fakat müfettişlik lağvedilip Vefik Paşa da görevden alınca hastanenin resmî açılışı ancak Hacı İzzet Bey'in valiliği sırasında, 1868 yılında yapılabildiği. Ahmet Vefik Paşa, 1879-1882 tarihleri arasında Bursa Valisi olarak tekrar şehre geldiğinde bu hastaneyi geliştirmiş ve 1879 "Bursa Gurebâ Hastahanesi" adıyla hizmet vermeye başlamıştır. Hastahanenin idaresini Şeyh Bahaeddin Efendi'ye tevdi etmiş ve masrafların karşılanması için de Sirmakeş ve Mahmutpaşa hanlarının gelirlerini, balıkhanenin gelirlerini, Nilüfer Çayı üzerinde

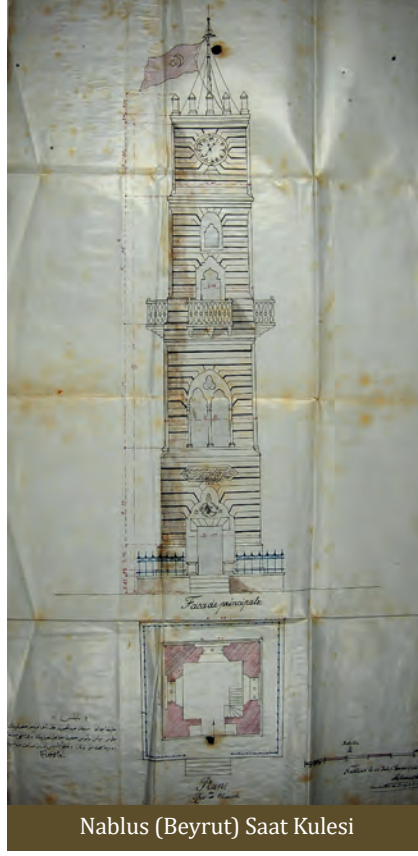
Bursa Gurebâ Hastahanesi

Bursa' da Osmancık Meydanı'nda (Tophane) Saat Kulesi'nin önceki hâli

Bursa'da Osmancık Meydanı'nda (Tophane) Saat Kulesi'nin bugünkü hâli

Nablus (Beirut) Saat Kulesi

Balıkesir Saat Kulesi

Çorum Saat Kulesi

taşınarak getirilen odun öşrünü ve sahibi bulunduğu Çitli maden suyunu akar olarak vakfetmiştir.

Bursa'nın 1922'ye kadarki işgali süresince Yunanlıların kullandığı hastane, sonraki süreçte bir müddet Askerî Hastane olarak hizmet vermiş, Cumhuriyet Dönemi'nde onarımı yapılarak 1927'de "Memleket Hastanesi" adıyla hizmete girmiş ve Vali Haşım İşcan zamanına kadar kullanılmıştır. Ahmet Vefik Paşa'nın yaptırdığı hastahane binası 1956'da çıkan bir yangında büyük hasara uğrayarak yıkılmış ve günümüzde Gureba Hastanesi'nin arazisi, park alanı olarak düzenlenmiştir.

1855 Depremleri sonrası, 1863-64 yılları arasında Bursa'nın yeniden imarı için görevlendirilen ve daha sonra vali olarak da Bursa'ya gelecek olan Ahmed Vefik Paşa, kentin bu anlamdaki gelişiminde önemli rol oynamıştır. 1863 yılı baharında göreve başlayan Ahmet Vefik Paşa, Yenişehir, İznik, Gemlik ile çevre il ve ilçelerde yaptığı denetimler sonrası yeni bir Bursa kurmaya karar vererek yeni planlamalar yapmıştır. Bursa'nın mahalle dokusu ve kendine has sokak yapısını büyük ölçüde değiştirerek çıkmaz sokaklardan dolayı birbirleriyle irtibatı kopmuş mahalleleri birleştirdi. Büyük bir zelzeleden yeni çıkmış olan Bursa'nın harabe durumu onun işini kolaylaştırmıştı. Bursa'ya vali olmayıp da Anadolu Sağ Kol Müfettişliği görevinde iken, Osman Gazi ile Orhan Gazi'nin türbelerinin etrafına mermer kaplanmış, bu türbelerin oradaki evlerin arasında sıkışıp kaldığını görmüş ve etraftaki evleri istimlak ettirerek bugün Tophane denilen Meydân-ı Osmânî'yi oluşturmuştur. Uludağ eteklerinde, Abdal Murad Mevkii'nde buldurduğu suyu da buraya kadar ulaştırmıştır.

Ahmet Vefik Paşa'nın, kentteki yol şebekesinin modernleştirilmesine yönelik hizmetleri arasında; Demirtaşpaşa Hamamı civarındaki Deveciler Mezarlığı'ndan başlayıp merkezdeki Hükümet Meydanı'na varan Yeni Yol (Gemlik Caddesi) adlı geniş bir cadde açıldı. Bu caddenin yapılmasını, kentin ana sokaklarının genişletilip düzleştirilmesi ve çıkmazların kaldırılması izledi. Hisar'dan başlayan yol genişletme çalışmaları esnasında, Ulu Cami'nin güneyindeki Kırkkızlar Mezarlığı

kaldırılıp Setbaşı Köprüsü'ne ulaşan Saray Caddesi de genişletildi ve adı Hükümet Caddesi olarak değiştirildi. Bu yolun Setbaşı'ndaki ucundan başlayarak güneye Uludağ'ın eteklerine doğru ilerleyen ve Hünkâr Köşkü'ne ulaşan İpekçilik Caddesi de yine bu dönemde açıldı. Altıparmak civarındaki Topuklu Bahçe adındaki yerde yollar açılarak buraya Rusçuk muhacirleri yerleştirildi. 1855 Depremi sonrasında zarar gören Mollaarap Camii ve Mektebi'ni onararak hizmete açtı. Bu depremden etkilenen Yeşil Camii ile Yeşil Türbe'nin de tamirini yaptırmak üzere Fransız Mimar Leon Parville'yi getirerek birçok yapıda çalışmasını sağladı. Yeşil Camii'nin onarımı için Parville'nin yüksek meblağ çıkarması üzerine kendi inisiyatifleriyle kubbeyi çelik kenetlerle kuşaklayarak yarı fiyatına mal etti. Bu çalışmalardan başka Ahmet Vefik Paşa'nın 1879-82 yılları arasındaki valiliği döneminde bazı mahalleler yeniden düzenlenmiş, Balkanlar ve Kafkasya'dan gelen göçmenler için ızgara plan tipinde mahalleler kurulmuştur. Ahmet Vefik Paşa'nın valiliği döneminde Osmanlı modernleşmesinin kentteki en önemli simgeleri olarak Batı mimarisi çizgileri taşıyan ilk saat kulesi, ilk büyük hastane, ilk belediye binası, ilk tiyatro, ilk postahane ve telgrafhane gibi yapılar kente kazandırılmıştı. Paris'te uzun zaman geçirmesi, meydanlara olan ilgisini artırmış ve Tophane Meydanı'nı oluşturarak bir de saat kulesi yaptırmışsa da günümüze gelen kuleler sonraki dönemlere aittir.

1855 Depremi'nden sonra şehirde yapılan bu düzenlemelerden biri de arşivlerde Meydân-ı Osmânî, Osmançık Meydanı gibi isimlerle karşımıza çıkan bugünkü Tophane Meydanı'nın açılması çalışmalarıdır. Burada yer alan ve manastırdan tahvil edilen Orhan Gazi'nin camisi, medresesi ve Osman Gazi ile Orhan Gazi türbelerinin etrafı deprem öncesinde tamamen meskenlerle kuşatılmış yoğun bir yerleşim yeri görünümündeydi. Akabinde gelen bu felaket ve büyük yıkımdan sonra meydan açma projesi hazırlanmış, buradaki hanelerin sahiplerine mülklerinin bedelleri ödenerek büyük bir istisnâ çalışması yapılmıştır.

Ebniye Mühendisi Batıano'nun hazırladığı meydan projesi uygulamaya

Ahmet Vefik Paşa Bursa Devlet Tiyatrosu binası

Tophane Meydanı için hazırlanan proje

Tophane Meydanı'nın gezi yolları ve peyzajı için hazırlanan proje

konularak tamamen yıkılan Osman ve Orhan gazilerin türbeleri yeniden ayağa kaldırılmış, meydanın ortasına bir havuz, yamaçlara bakan yere bir saat kulesi inşa edilmiş, meydanın etrafına ihata duvarı çekilmiş ve dört tane de çeşme inşa edilerek Ahmet Vefik Paşa'nın meşhur Müfettiş Suyu verilmiştir. Meydanın çeşitli bitkilerle süslenmesi için gerekli peyzaj çalışmaları ve yürüyüş patikaları için düzenlemeler yapılmış, bahçenin bakımı için de bahçıvan görevlendirilmiştir.

İçinde bir parkı ve yürüyüş yolu ile havuzu ve saat kulesi gibi detayların yer aldığı meydanların tanzimi de Tanzimat ile oluşmaya başlamış ve özellikle II. Abdülhamid'in cülusunun 25. yılında teberrüken Bursa, Çorum, Gümülçine, Balıkesir, Çanakkale, Tokat, İzmir, İzmit, Kudüs, Nablus ve Yanya gibi Osmanlı coğrafyasının çeşitli şehirlerinde meydanlar açılıp saat kuleleri yapılmaya başlanmıştır. Bunlardan başka bir de edebî eserleri vardır ki Paşa'nın şahsiyeti ve kültürü hakkında bilgi verir: 1862 yılında yazdığı *Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl* (Atasözleri),

1865 tarihli *Hikmet-i Tarih*, 1869 tarihli *Fezleke-i Tarih-i Osmânî*, 1867 tarihli *Şecere-i Türkî* ve ilk Türkçe sözlüklerden olan *Lehçe-i Osmanî*.

Kaynakça

Bilmiş, Hüseyin Gürsel, *Tanzimattan Cumhuriyete Bursa'da Mimarlık Ortamı*, Nilüfer Belediyesi Yayınları, Bursa 2021.

Kaplanoğlu, Raif, "Bursa'nın Kentsel Geleşimi", *Bursa Dafteri*, Sayı: 31-32, Bursa 2008.

Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî* (yay. haz. Nuri Akbayar), İstanbul 1996.

Sarıçoban, Gülay, "An Ottoman Intellectual: Ahmet Vefik Paşa", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2018.

Yavaş, Doğan, "Bursa'da Osmanlı Dönemi Karakolhaneleri", *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 4, Bursa 2004.

Yavaş, Doğan, "1855 Depreminden Sonra Osman Gazi ve Orhan Gazi Türbelerinin Yeniden İnşası", *XIII. Orta-Çağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, (14-16 Ekim 2009), Denizli Pamukkale Üniversitesi, İstanbul 2010.

İnegöl'de Bir Kaymakam: Ali Âsaf Bey

Ali Âsaf Bey'in Hayatından Satır Başları (1863-1935)

Tam adıyla Ali Âsaf Selahaddin. Hicretin 1280. senesinde, 1863 yılında, İstanbul'da doğdu. Babası Rifat Bey, İstanbullu olup Tanzimat devrinde açılmış devlet dairelerinde memurluk yapmaktaydı. Oğlunun modern bir eğitim almasını istemiş ve bu amaçla onu yeni tip ibtidai (ilkokul) mekteplerinden birine kaydetmiştir.

Ali Âsaf, ibtidai tahsilinden sonra İstanbul'da Askerî Rüşdiye Mektebi'ne kaydedildi. Buradan mezun olduysa da ileride askerlik mesleğine girmek istemedi. Onun için askerî idadi yerine normal-sivil idadi mektebine devam etti. Yirmi yaşına geldiğinde, 1883-84 senesinde, devrin gözde yüksekokulu olan Mülkiye Mektebi'ne başladı ve mülkiyenin 327 numaralı talebesi olarak 1887 yılında başarıyla mezun oldu. O, artık bir kaymakam adayı olarak

memleketin muhtelif kazalarında görev yapmaya hazırды.

Gördüğümüz üzere aslen İstanbullu olan Ali Âsaf Bey, bütün okul hayatını doğduğu şehirde tamamlamıştır. Onun hayatı hakkında resmî bilgiler, sicill-i ahval belgelerinde kayıtlıdır. Ayrıca Ali Çankaya'nın *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* başlıklı devasa eserinin, 3. cildinde (s. 267, Ankara, 1968) Ali Âsaf Bey'in eğitim hayatına ve 1930 başlarına ait bir fotoğrafına da yer verilmiştir. Elimizdeki tek fotoğrafı da budur.

1888-1892 arasında Bursa'da Vilayet Muavinliği yaparak mesleğe ilk adımı atan Ali Âsaf Bey, dört yıl kadar Bursa'da kaldı. İlk kaymakamlık görevi Bigadiç Kazası Kaymakamlığı'nda sadece bir sene kaldıktan sonra meslek hayatının en önemli şehri diyebileceğimiz -yazımızın devamında özel olarak değineceğimiz- İnegöl'e atandı. Yaklaşık altı yıl İnegöl'de başarılı bir

kaymakamlık vazifesi yaptı.

Bursa ve İnegöl ile beraber topladığımızda yaklaşık on yıl boyunca buralarda yaşadıkten sonra 1898'de Makedonya Ohri'ye atandı ve bir daha Bursa'ya dönemedi. Beş yıl Ohri'de, sonra Sivas'ın ilçelerinde görev yaptı. Sultan II. Abdülhamid devrindeki son görev yeri İslahiye Kaymakamlığı'ydı.

II. Meşrutiyet'ten (1908'den) sonra Ali Âsaf Bey'in pek de gözden düşmediğini; kaymakamlık görevlerine devam ettiğini görmekteyiz. Onun meslekî hayatının son dönemleri Suriye-Filistin-İsrail taraflarında kaymakamlıklarda geçmiştir. Buralardaki son Türk kaymakamlarından birisi de odur. Şam, Halep, Beyrut ve sâir yerlerde, çalkantılı bir devrin bütün zorlukları pahasına görev yapmaya çalışmıştır. Nihayetinde 1915 yılında emekli oldu. Meslek hayatı boyunca birçok ödül ve nişan almış, hatta 1910'da Almanya

Devleti tarafından bile nişanla takdir edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında emekli olarak meslekî hayattan çekilen Ali Âsaf Bey, asıl memleketi İstanbul'a dönerek sıradan bir hayat yaşamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarını görmüş ve hatta bir ara İstanbul Belediyesi'nde çalışmıştır. Ali Âsaf Bey 1935'te İstanbul'da vefat etmiştir. İstanbul, onun doğduğu ve vefat ettiği şehir olarak önemlidir ancak Bursa ve İnegöl, gençliğinin, ilk meslek yaşamının geçtiği özel şehirlerdir.

Şimdi, Ali Âsaf Bey'in meslekî hayatında belki de en özel yer olan Bursa'daki serüvenine bakalım:

Ali Âsaf Bey'in İlk Görev Yeri: Bursa ve Yazdığı Kitap

Ali Âsaf Bey'in meslekî hayatında Bursa'nın apayrı bir yeri vardır. O, mesleğe Bursa'da adım atmış ve toplamda on yıl (1888-1898) boyunca Bursa'da görev yapmıştır. İlk görevi Hüdavendigâr Vilâyeti Maiyet Memurluğu'ydü. Bu görevi şöyle tanımlayabiliriz: Kaymakamlık öncesi bir tür staj yapmak üzere Bursa Valiliği'nin emrine verilmesi. Bursa merkezde yaşayan genç bir kaymakam adayı, valilik çalışanı olarak Ali Âsaf Bey, çalışkan ve ilgili bir genç olarak Vali'nin takdirlerini kazanmıştır.

Ali Âsaf Bey, valilikteki resmî işlerine ek olarak Bursa Erkek Lisesi'nde (o zamanki adıyla İdadî Mektebi'nde) yaklaşık iki yıl derslere girdi. Hukuka Giriş ve Kanunlar dersini veriyordu. Bursa'nın 1883'te kurulmuş bu önemli sembol okulu daha yeni dördüncü eğitim-öğretim yılını yaşıyordu. Genç ve bilgili bir mülkiye mezunu olan Ali Âsaf'tan ilgili dersleri almak, o zamanki lise talebesi için mühim bir şanstı.

Hüdavendigâr Vilâyeti Maiyet Memuru Ali Âsaf Bey'in en önemli çalışması hiç şüphesiz ki vilâyetin o günkü durumunu ayrıntılı olarak gösteren bir kitap yazmasıdır. Onu sıradan bir kaymakamdan çıkarıp sıra dışı yapan ve bizi de onun hakkında yazı yazmaya sevk eden icraatı budur. Bu husus, onu yazar-kaymakam yapmıştır.

Ali Âsaf Bey'in yazdığı kitabın başlığı: *Hüdavendigâr Vilâyeti Coğrafya ve Ahvâl-i Umumîyesi*'dir. Adından da anlaşılacağı üzere, doğrudan ve tamamen Bursa'yı konu alan bu kitap, Bursa Maarif Müdürlüğü'nün oluruyla Vilayet Matbaası'nda Hicrî 1308 senesinde (1890-91 yılında) basılmıştır. Ali Âsaf

Bey, görev yaptığı yerde görevinin tanımını içerisine giren konularda yaptığı icraatların yanı sıra bir de o dönemki Bursa ve çevresinin idari, iktisadi ve sair yönlerine ışık tutan önemli bir çalışmaya imza atmış oluyor böylece.

Yukarıda adı geçen kitap, toplam 144 sayfa olup son sayfasında Afyon Sandıklı ilçesinin bir nahiyesi olan Geyikli nahiyesi de yazılmıştır. Yazar kaymakamımız eserinin ilk bölümünde Bursa ve çevresinin tabii ve coğrafi vaziyeti hakkında bilgiler vermiştir. 12. sayfadan itibaren vilayetin mülkî (idarî) durumuna ilişkin bilgiler vermeye başlanmıştır. 1890 başlarında merkez Bursa ve ona bağlı sancaklar

154 : ALİ ÂSAF SALÂHADDİN; Mek. Nu. 327 (22)

(Kütahya, Afyon, Balıkesir ve Bilecik) kimler tarafından, nasıl yönetiliyordu; buralarda ne türden resmî daireler vardı ve bu dairelerde kimler görev yapmaktaydı... gibi pek çok sorunun cevabı eserin bu kısmında mevcuttur.

1890 yılında Bursa şehri, 170 mahalleden oluşmaktaydı ve şehir merkezinde 76 bin 413 kişi yaşıyordu. Kitabın yazarı bu bölümde Bursa şehir nüfusunun detaylıca bir analizine (yerli-muhacir, kadın-erkek, Müslim-gayrimüslim vb.) devam etmektedir. 165 camisi, 7 kilisesi ve 3 havrası olan renkli bir Bursa şehri vardı o zamanlar. Bütün bu bilgileri valilikte çalışan, Bursa'da yaşayan, elinin altında resmî veriler bulunan birinden öğrendiğimize dik-kat çekmek istiyorum.

Haydi, Bursa'da kaymakamlık stajı yapan Ali Âsaf Bey'in kaleminden 1890 Çekirge Mahallesi hakkında birkaç not aktaralım:

"Çekirge 171 hâneyi şâmil olduğu misillü Hüdavendigâr Gazi Hazretleri'nin (Sultan I. Murad) 768 tarihinde inşâ ettirdikleri cami-i şerif ve türbe-i münevvereleri ile caminin fevkinde medrese ve nezdinde imarethane ve iki adet oteli ve hamamlar nezdinde daireleri hâvidir. Çekirge evvel baharda İstanbul ve bilâd-ı sâire ve bahusus Avrupa'dan gelen züvvar ve misafirin ile fevkalade kalabalık olup hatta hane ve otellerde ikamet edebilecek mahal tedariki müşkil olur.." (*Hüdavendigâr Vilâyeti Coğrafya ve Ahvâl-i Umumîyesi*, s. 17)

Bahsettiğimiz eserin ehemmiyetine ufak bir misal olarak verdiğimiz bu küçük pasaj gibi yüzlerce örnek vardır kitabın içinde. Bursa ve çevresinin tarihine ışık tutan ehil bir kalemin yazdığı bu kitabı artık günümüz harflerine aktarmanın zamanı gelmiştir. Bursa şehrinin 1890'daki hâlini gözler önüne sermekle başlayan kitapta ayrıca bugünkü dört ilimizin (Kütahya, Afyon, Balıkesir, Bilecik) durumu da ortaya konulmuştur. Bu yönüyle adı geçen illerin tarihine de ışık tutacak kıymettedir.

Bursa şehir merkezinin detaylı anlatımını takiben kitabın 18.-20. sayfalarında Bursa'nın merkez köyleri anlatılmıştır. Ardından Mudanya kazası (s. 21-25) hakkındaki bilgilere geçilmiştir. Nüfusunun büyük bir kısmı Rum olan Mudanya, Bursa'nın Marmara'ya açılan en önemli deniz ulaşımı kapısıdır. Bir diğer sahil şehrimiz olan Gemlik'in de (s. 26-30) Mudanya gibi nüfusunun çoğunluğu Rum'dur. Ayrıca Mudanya'dan farklı olarak Gemlik'te Ermeni azınlık da yaşamaktadır. 1890'da henüz ilçe olamamış Orhangazi (o zamanki resmî adıyla: Pazarköy) Gemlik'e bağlı bir nahiedir ve ciddi miktarda bir Ermeni nüfus barındırır. (s. 29)

Ali Âsaf Bey'in kitabında şehirler ve onlara bağlı nahiye ve köyler tek tek tanıtılmaktadır. O dönemki adıyla Mihaliç (bugün Karacabey dediğimiz) kazası (s. 31-33) ve yine o zamanlar Kirmastı diye adlandırılan (Cumhuriyet devrinde Mustafakemalpaşa) şehir hakkında bilgiler verilmiştir. (s. 33-37) Bu iki ova yerleşiminin tanıtılmasından sonra Bursa'nın dağ ilçesi Atranos (Orhaneli) işlenmiştir. (s. 38-42)

Ali Âsaf Bey'in İnegöl'ü (1892-1898)

Ali Âsaf Bey, 1892-1898 yılları arasında tam altı yıl boyunca İnegöl Kaymakamlığı yaptı. Bir yıllık ilk kaymakamlık deneyimi olan Bigadiç'i bir yana bırakırsak, İnegöl onun ilk önemli görevi sayılır. 1892 yılına geldiğinde İnegöl'ün o zamana kadarki mevcut kaymakamı Hüseyin Nizâmî Bey, artık iyice yıpranmış; her geçen gün hakkında yapılan şikâyetler artmıştı. Öte yandan, bir süredir Bigadiç'te kaymakamlık yapan Ali Âsaf Bey, oranın havasına bir türlü uyum sağlayamamıştı. Üstelik Ali Âsaf Bey Bursa ve çevresini iyi bilen, genç, dinamik bir kaymakamdı. Bunun üzerine 1892 sonlarına doğru Hüseyin Nizâmî ile Ali Âsaf Bey'in becayişleri yapıldı ve o, İnegöl'ün yeni kaymakamı oldu.

Kaymakam Ali Âsaf Bey, yaklaşık altı yıl kaymakamlığını yaptıktan sonra İnegöl'den Ohri'ye atanmıştır. Onun gitmesiyle boşalan İnegöl Kaymakamlığı'na ise, Milas'tan Murat Bey getirilmiştir İnegöl'deki görev süresince yaptığı hizmetlerin karşılığı olarak Ohri'ye atanır atanmaz ödüllendirilmiş ve ayrıca mülkî rütbesi yükseltilmiştir.

Peki, Ali Âsaf Bey'in göreve başlamasından hemen önce İnegöl'ün genel durumu nasıldı? 1890 başlarının İnegöl'ünü onun eserinden alıntılarla aktaralım:

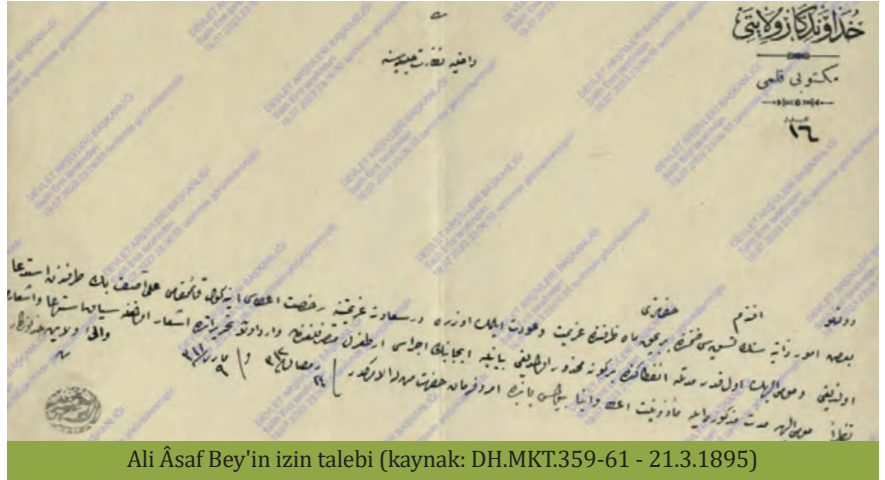
Bu kitabın 89.-94. sayfaları arasındaki bölümde İnegöl tanıtılmıştır. Kitapta ilk olarak İnegöl'ün mülki statüsü ve sınırları verilmiştir. O devirde (1890'larda) İnegöl, Ertuğrul Sancağı'na (bugünkü Bilecik) bağlı bir kazaydı. İnegöl'ün günümüzden yüz otuz sene önceki nüfusuna bakacak olursak, toplam nüfusunun otuz beş bin kişiyi bulmadığını (34.437) görüyoruz. Bu toplam miktara İnegöl merkez, köyler, Domanıç ve Yenice nahiyeleri dâhildir. Günümüzde sadece İnegöl'ün üç yüz bine dayandığını hesaba katarsak, 1890 başlarında buralar تنها, ıssız sayılır. Ali Âsaf Bey kitabının nüfus bahsinde sadece toplamı vermekle yetinmemiş; nüfusun kadın-erkek ve Müslim-gayrimüslim sayılarını da vermiştir. O zamanın dinî açıdan renkli nüfus yapısında İnegöl'de yaşayan gayrimüslim (Bunların tamamı Ermeni'dir) nüfus 5.250'dir ki bu da yaklaşık yedide bire tekabül etmektedir. Yazar kaymakamımız Ali Âsaf Bey,

Çitli binası, 1892

Ali Âsaf Bey'in Hüdavendigar Vilâyeti Coğrafya ve Ahvâl-i Umumiyesi

Ali Âsaf Bey'in izin talebi (kaynak: DH.MKT.359-61 - 21.3.1895)

İnegöl hakkındaki bilgileri birtakım alt başlıklar hâlinde detaylandırarak vermiştir. Mesela, İnegöl şehir merkezini: "İnegöl Kasabası" başlığı altında vermiştir. (s. 90) Peki, ne tür bilgiler veriyor bu alt başlıkta? Onları özetleyerek aktaralım: İnegöl merkezde 7 camii, 2 mescid, 1 medrese vardır. Medresenin kütüphanesinde yüz iki cilt çok değerli eski kitap mevcuttur. İnegöl merkezde başka neler var? Devam ediyor yazalım: 1 eczane, 1 muvakkithâne, 5 harir (ipek) fabrikası, 1 bedesten, 2 hamam, 7 fırın, 13 debbağhane (dericilik işletmesi), 30 kahvehane, 20 mağaza, 305 dükkân, 7 mektep, 1 telgrafhane ve 1 Hükümet Konağı vardır. Peki, İnegöl şehir merkezi toplam kaç hanelik bir yerdir 1890'da? 1.374 haneden oluşan bir kasabaydı İnegöl o zamanlarda. Kitaptan İnegöl bilgilerini paylaşmaya devam edelim: İshak Paşa'nın 886

(1481-1482) tarihinde yaptırdığı dört kubbeli cami-i şerif ile bitişindeki türbe, bundan üç sene önce (1886-1887 sıraları) padişah (Sultan II. Abdülhamid) tarafından mükemmel bir şekilde tamir edilmiştir.

İnegöl kasabası 1890'larda, Bursa'ya sekiz, Bilecik'e on ve Yenişehir'e dört saat mesafede bulunuyormuş. Evet, kıymetli okurlar! Zamanla mesafeleri kat etme hızımız ne kadar artmış, görüyor musunuz? Şimdi İnegöl'den atlasak minibüse Bursa yarım saat, Bilecik bir saat sürer. Ben, oturduğum Yenişehir'den sıklıkla geldiğim İnegöl'e yirmi dakikada varıyorum. Her alanda değişimler kaçınılmaz ama bana sorarsanız ulaşım ve iletişimdeki değişme baş döndürücü. Asfaltın icat edilmediği o zamanlarda en iyi yol şose yollarıdır. Tesviye edilmiş zemin üzerine kırma taşlar döşenmiş yollara:

İnegöl İshak Paşa Medresesi

İnegöl Memleket Hastanesi

“Şose” denilmekteydi. Kelimenin aslı Fransızca chausée şeklinde yazılıyor. 1890’da İnegöl-Bursa, İnegöl-Yenişehir yolu şose yolu şeklindeydi. Mezitler Geçidi’nin normal ulaşımına kapalı olduğu o devirde Pazarcık (Pazaryeri) üzerinden Bozüyük’e ve oradan da Kütahya şosesine bağlanıldığını kitaptan öğreniyoruz.

İnegöl civarında “Kavakdibi” (bugünkü Kavaklaraltı olmalı), “Mahzenbaşı” ve “Değirmenarkası” denilen mesireler vardır. Ayrıca merkeze beş saat mesafede “Oylat Hamamı” diye bilinen bir ılıca vardır. Peki, İnegöl’ün mamul yani işlenmiş ürünleri nelerdi? Bu sorunun cevabında mobilyayı görmek isterdim ama 1890’larda demek ki daha mo-

bilya üretiminde öne çıkmış değiliz. Kitabımız diyor ki: İnegöl’ün mamulâtı ekseriya alaca (bir kumaş türü olmalı), gömlek ve çarşaflık olup bunlar da içeride tüketilir (uzak yerlere ihraç edilmez demek ki).

Yazar kaymakamımız Ali Âsaf Bey’in kitabındaki bir alt başlık İnegöl’ün köylerine ayrılmıştır. “Kurrâ-yı Mülhaka” (bağlı köyler) şeklinde atılmış bu başlığın içinde İnegöl’ün yerli ve henüz o sıralarda yeni kurulmuş muhacir köyleri hakkında bilgiler bulunmaktadır.

Şimdi köylerle alakalı o bölümü aktaralım. Doğrudan İnegöl merkeze bağlı köylerin isimleri sıralanmıştır: “Akhi-

sar, Karalar, Çavuş, Doma, Hamzabey, Yeniörük...” diye uzatılmış listede yaklaşık yetmiş köy ismi yazılıdır. Bunların içinde muhacir köyleri de (Rüşdiye, Hilmiye, Mesudiye, İhsaniye... gibi) dikkati çekmektedir. Son zamanlarda 24 tane muhacir köyünün kurulduğu ve bu köylerde toplam 2.125 erkek ve 1.910 kadın nüfus bulunduğu bilgisi verilmiştir. 1890 başlarında İnegöl’ün yakın çevre köylerine yerleştirilen muhacir nüfus dört bini geçmiştir. İnegöl’e göç olayının bu tarihten sonra da sürekli devam ettiğini ve bu rakamların büyüdüğünü biliyoruz.

Kitapta Çitli köyüne, meşhur maden suyu nedeniyle, birkaç cümleyle değinilmiştir. Diyor ki: İnegöl’ün eski köylerinden şehir merkezine iki buçuk saat mesafedeki Çitli’de dağın eteğinde maden suyu bulunuyor. Bu su, ziyadesiyle karbonatlı olduğundan bazı emraza (hastalıklara) faydası cihetiyle tedavide kullanılır. Suyun işletilmesi özel bir imtiyaza tabidir. Çitli suyu, birçok maden suyuna üstün bir su olup hususi şişeler ile muhtelif yerlere nakledilir. İstanbul’da bulunan birçok depoda (bayi) Çitli Suyu satılmaktadır. Çitli Maden Suyu İşletmesi’nde daimi surette çalışan memur, işçi ve tabipler mevcuttur. Su, uzmanların gözetimi altında şişelenmektedir.

Kitabın: “Domanıç Nahiyesi” kısmına geçmeden önce İnegöl ile ilgili yazılan son notlar şöyledir: İnegöl arazisi mümbit (verimli) ve mahsul-dâr olup her çeşit hububat ve sebze yetişir. Cesim (geniş) meraları olduğu için birçok koyun ve keçi sürüleri beslenir. Bu cihetle İnegöl’de üretilen tereyağı pek nefis ve boldur. Geniş çapta ormanları sayesinde büyük çapta kereste ihracatı yapılır.

Kitabın İnegöl ile ilgili son iki konu başlığından biri Domanıç; diğeri ise Yenice nahiyesi hakkındadır. O dönemde İnegöl’ün bir nahiyesi olan Domanıç, bilindiği üzere, günümüzde Kütahya’nın ilçesidir. Yenice ise yakın zamanlarda belediye iken, günümüzde İnegöl’e bağlı büyük bir mahalledir. Ali Âsaf Bey’in kaymakamlığı zamanındaki, 1890’lardaki, Yenice’nin nüfus yapısı bakımından tümenden bir değişim geçirdiğini belirtmek gerek. Osmanlı zamanındaki nüfusunun tamamına yakını Ermeni olan Yenice’de 1915 Tehciri’nden sonra Ermeni kalmamış ve günümüzdeki nüfusu bu tarihten sonra göçle gelenlerle şekillenmiştir.

Sâhib-i Fazl u İrfân Bir Müderris ve Kadı:

Molla Yegân

“Molla Yegân, Bursa’da çeşitli medreselerde ders verdikten sonra, hocası Molla Fenârî’nin ardından onun yürüttüğü müftülük ve kadılık vazifesini îfâ etmiştir.”

Hoca Sadettin Efendi, Tacü’t-tevârih

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde her şehrimiz gibi Bursa’da da pek çok idareci kısa veya uzun süre görev yapmış, görevleri çerçevesinde yaptıklarıyla şehrin hafızasında derin izler bırakmışlardır. Bursa, hangi semtine gidersek gidelim bu şahsiyetlerin inşa ettikleri eserlerle dolu bir şehirdir. Kimi camii, medrese, çeşme, imarethane, şifahane gibi yapılar yapmış/yaptırmış kimisi ise ilmî, dinî, edebî anlamda verdikleri eserlerle Bursa’yi

Osmanlı coğrafyasının en önemli şehri hâline getirmişlerdir.

Bu şahsiyetler arasında müderrisler ve kadılar da bulunmaktadır. Müderrislik sadece ders vermekle sınırlı bir görev olmayıp aynı zamanda medrese idareciliği anlamına geldiği için onları da şehrin idarecileri arasında anmak gerekir. Kadılar ise zaten bir hukuk insanı olarak idarenin vazgeçilmez mensuplarıdır. Diğer yandan bazı müderrisler; ilmî ve dinî müktesebatları dolayısıyla müderrisliğin yanı sıra müftülük ve ka-

dılık da yapmışlardır. İşte Bursa açısından bu anlamda önemli bir şahsiyet de bugün adı Bursa’da ikinci banisi olduğu medresesiyle anılan Molla Yegân’dır. Kendisi hem müderris hem kadı olarak Osmanlı ilim ve din hayatı için olduğu gibi özel anlamda Bursa için de önem taşımaktadır. Şimdi ona dair bu hikâyenin detaylarına bakalım.

Müderrisliği

Ömrünün çok büyük bölümü Bursa’da geçtiği, burada müderris, müftü ve kadı olarak görev yaptığı için adı Bursa

ile anılması gereken Molla Yegân'ın doğum tarihini bilmiyoruz. Ama doğum yerinin Aydın olduğunda bütün kaynaklar müttefiktir. Asıl adı Şemseddin Mehmed olmasına rağmen Molla Yegân olarak ün kazanmıştır. Babası ise Aydın ulemasından Armağan Halil'dir. Yani kendisi âlim bir aileye mensuptur. Ona neden Molla Yegân denildiğini de "yegân" kelimesinin anlamından hareketle söylemek mümkündür. Yegân, "bir, tek, biricik" anlamlarına gelmektedir. Buna göre kendisi "zamanın biricigi" manasına gelen bu adla anılmıştır. Bu durumu Mecdî Mehmed Efendi de "yegâne-i ferzâne-i zamân" (zamanın biricik bilgini) ve "Molla Yegân ki yegâne-i zamândır" (Molla Yegân zamanın yegânesidir/biricigidir.) sözleriyle ifade etmektedir. İsmail Belig ise *Güldeste-i Riyâz-i İrfân*'da ondan "asrında yegâne olan" şeklinde bahsetmektedir. Molla Yegân, ilk tahsilini Aydın'da yapmış, buradaki bazı âlimlerden ders aldıktan sonra asil olarak Bursa kadısı olan; tefsir, fıkıh, tasavvuf, kelim, mantık, belagat ilimlerinde zamanının en kudretli âlimi kabul edilen Molla Fenârî'den ders görmüştür. İşte onun Bursalı olma hikâyesi bu sebeple başlamış, gördüğü nitelikli eğitim ve şahsî gayretinin neticesi olarak hocası Molla Fenârî'den sonra dönemindeki ilim adamlarının en büyüğü olmuştur.

II. Murad

Onun ilmî başarısı devrin yöneticilerinin hemen dikkatlerini çektiği için önce Bursa'da çeşitli medreselerde müderris olarak görevlendirilmiştir. Daha sonra kendi adıyla anılan Molla Yegân Medresesi'nde hocalık yapmıştır. Bunu söylerken bu devrin ilme, âlime büyük önem veren II. Murad devri olduğunu da burada hatırlamak gerekir. İşte Molla Yegân bu parlak dönemin merkez şahsiyetlerinden biri olmuştur. Burada onun ilmî anlamda hangi ekole mensup olduğu da söylenilmelidir. Molla Yegân, Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) ekolüne mensup bir müderristir. 13. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya gelen bu anlayış Molla Fenârî başta olmak üzere öğrencisi Molla Yegân ile onun damadı ve talebesi Hızır Bey ile devam ettirilmiştir.

Burada Molla Yegân adıyla anılan medrese hakkında da bilgi vermek gerekiyor. Bursa'nın Yıldırım semtinde yer alan ve bugün restore edilerek "Molla Yegân Çocuk Üniversitesi" olarak hizmet veren bu yapı Kara Eyne Bey tarafından inşa ettirilmiştir. 12 odalı ve bir dershane ile oluşmaktadır. Molla Yegân bu medresede hocalık yapmış, yapı zamanla tamir ve tadilatla ihtiyaç duyunca kendisi bu işe sahip çıkarak medreseyi adeta yeniden inşa ettirmiş ve bu yüzden o yapının ikinci banisi olmuştur. Bu durum karşısında bu medrese artık "Molla Yegân Medresesi" olarak bilinmeye başlanmıştır. Medrese XX. yüzyıl başlarına kadar faal olarak öğrenci yetiştirmiştir. Medresenin bahçesine mescit yaptıran Molla Yegân'ın bu medrese ve mescit için; bir su değirmeni ile etrafındaki arsa, Bursa civarında yoncalık denilen üç parça yer, Çamlıca Ayazma'da bir ev, Atıcılar altında bir bahçe ve 2900 yazma kitap vakfettiği bilgisi de ilgili kaynaklarda yer almaktadır.

Bursa Kadılığı

Kaynaklar Molla Yegân'ın yaşadığı dönemde müderrisliğin dışında kadılık yaptığını da yazmaktadırlar. İşte Molla Yegân, İsmail Belig ve Mehmed Süreyya'nın verdiği bilgilerden hareketle söyleyecek olursak 1431 senesinde hocası Molla Fenârî'nin vefatıyla Bursa kadılığı görevine getirilmiş, böylece Bursa'nın idarecilerinden biri olmuştur. Kepecioğlu ise, Bursa'da kadılık vazifesini yürüten kişilerin listesinde 7. sırada zikrettiği Molla Yegân'ın iki kez bu göreve getirildiğini, ilk kadılığa geliş tarihinin 1419, ikinci defa

Hızır Bey ile oğlu Sinan Paşa'yı gösteren minyatür

görevlendirilmesinin ise 1435 yılında olduğunu söylemektedir. İşte bu bilgilerden hareketle Molla Yegân'ın iki ayrı tarihte Bursa kadılığına getirildiği anlaşılmaktadır.

Yine bazı kaynaklara göre ise Molla Yegân, hocası müderris ve Osmanlı'nın ilk şeyhülislamı Molla Fenârî'den sonra 834-840/1431-1436 yılları arasında 6 yıl boyunca ikinci Osmanlı Şeyhülislamı olmuştur. Verilen bilgiler arasında farklılıklar olsa bile bu ve benzer malumattan hareketle Molla Yegân'ın yaşadığı süre boyunca müderrislik ve kadılık görevlerinin dışında Osmanlı Devleti'nde ilmiye sınıfının en üst kademesi olan şeyhülislamlık makamına da getirildiğini söylemek mümkün hâle gelmektedir. Fakat işin aslı ne olursa olsun kesin olan onun Bursa'da hem müderris hem de kadı olarak görev yapmış olduğudur.

Molla Gürânî'yi Anadolu'ya Getirmesi

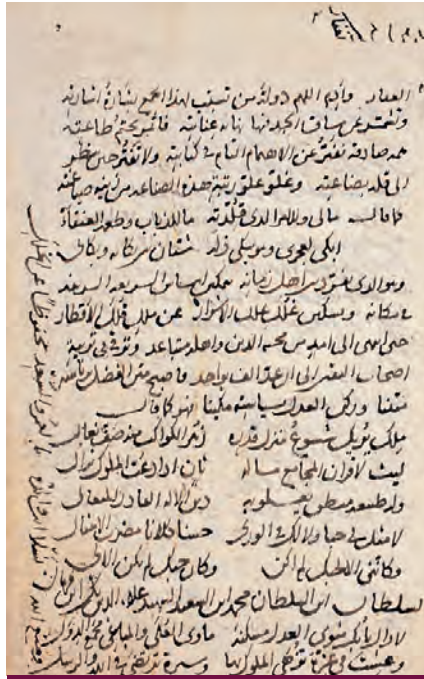
Molla Yegân'ın hikâyesinde Molla Gürânî ismi mutlaka anılmalıdır. Zira bu büyük âlimin Anadolu'ya gelişine ve Osmanlı ilim hayatına kazandırılmasına o vesile olmuştur. Olay şöyle gerçekleşmiştir: Molla Yegân, 1441 yılında Hac görevini yerine getirmek için kutsal topraklara gider. Yolculuğu esnasında Kahire'ye, bazı kaynaklara

göre Halep'e de uğrar ve burada o coğrafyada büyük bir âlim olarak tanınan Molla Gürânî'yle tanışır. Ondaki kabiliyeti görmekte gecikmeyen Molla Yegân, onu da beraberinde Anadolu'ya getirip padişaha takdim eder. II. Murad da ilmî liyakatinden dolayı Molla Gürânî'yi oğlu Şehzade Mehmed'e (Fatih Sultan Mehmed) hoca tayin eder. Sultan ayrıca ona Bursa'da Kaplıca ve Yıldırım Han medreselerinde müderrislik vazifesi de verir.

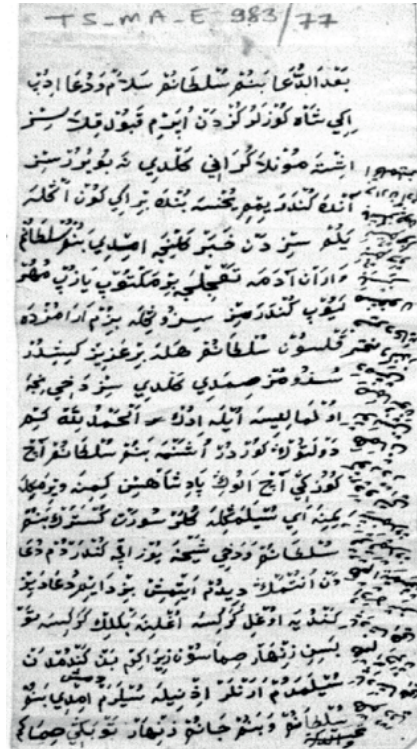
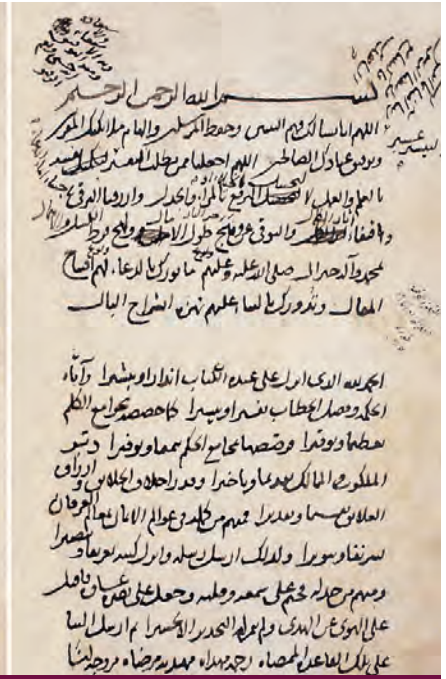
Bu olay şu şekilde de anlatılmaktadır: İlme, âlimlere büyük önem veren Sultan II. Murad, Molla Gürânî'den haberdardır. Molla Yegân'dan onu Osmanlı ülkesine getirmesini ister. O da Hac yolculuğu esnasında Kahire'de yahut Halep'te Gürânî'yi ziyaret ederek onunla yüz yüze tanışır. Padişahın arzusunu dile getirir. O da bu talebe müspet karşılık verince birlikte Bursa'ya gelirler. Molla Yegân daha sonra onu Sultan II. Murad Han'ın otağına götürür. Sultan'ın huzuruna önce Molla Yegân girer. Sultan, "Bana Hac'dan ne getirdin?" diye sorunca "Size tefsir, hadis ve fıkıh ilminde çok iyi yetişmiş Molla Gürânî'yi getirdim." der. Sultan "Hani nerede?" diye sorunca o da "Dışarıda sizin kabulünüzü beklemektedir." cevabını verir. Bunun üzerine Molla Gürânî'yi huzura çağırırlar. Birlikte kısa bir sohbette bulunurlar. Sultan, ondaki ilmî birikimi daha yakından görünce bu durumdan çok memnun kalır. İlk olarak eski kaplıcadaki medreseye müderris olarak tayin eder. Daha sonra Manisa'da bulunan ve ileride "cihan fatihi" olacak olan oğlu Şehzade Mehmed'in (Fatih Sultan Mehmed) hocası olarak görevlendirir. İşin aslının ne olduğu tarihçilerin konusudur ama bizim için önemli olan II. Murad'ın ilme ve âlime verdiği önem ve bu konularda Molla Yegân'a duyduğu güvendir.

Şahsiyeti

Molla Yegân, âlimliği, müderrisliği, kadılığı yanında şahsiyeti ile de ilgi ve itibar görmüş, takdir edilmiş bir şahsiyettir. Osmanlı kaynaklarında bu manada onun için "sâhib-i fazl u irfân", "âlim, âmil, fâzıl", "yegâne-i ferzâne-i zamân / zamanın biricik bilgini" gibi ifadeler kullanılmaktadır. Büyük seyyah Evliya Çelebi de meşhur eseri *Seyahatnâme*'de Molla Yegân'a "zâhid-i zamâne, âbid-i yegâne" (zamanın zâhidi, biricik âbidi) ve "büyük zât" nitelemesinde bulunmuştur. Yine bunlara ilave olarak onun için "zeki ve ince

Molla Yegân'ın hocası Molla Fenârî'nin 'Aynü'l-ayân adlı eserinin ilk iki sayfası, kaynak: TDV İslâm Ansiklopedisi (Süleymaniye Ktp., Mahmud Paşa, nr. 9)

Molla Yegân'ın el yazısı (Topkapı Sarayı Arşivi)

Molla Yegân'ın damadı ve talebesi, aynı zamanda İstanbul'un ilk Kadısı olan Hızır Bey'in İstanbul Zeyrek'teki mezar taşı (kaynak: TDV İslâm Ansiklopedisi)

düşünceli", "dinin emir ve ilkelerini uygulamada özenli ve bunları insanlara öğretme hususunda gayretli", "arkadaşlarıyla sohbet etmekten zevk alan", "konukları için güzel sofralar kuran", "hayatı boyunca padişah katında itibar sahibi olup izzet ü ikram gören", "halk

nezdinde de beğenilen ve iltifat gören biri" denmektedir.

Eserleri ve Talebeleri

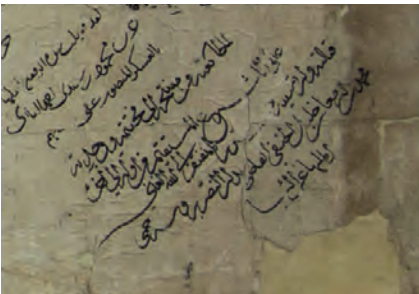
Molla Yegân, ömrünü talebe yetiştirmeye adanmış için yazılı bir eser bırakmamıştır. Ona ait olduğu söylenen *Risale fi Usûlil-Hadis* adlı eserin sonraki

Molla Yegân'ın mezar taşı

Günümüzde Molla Yegân Medresesi

Molla Yegân'ın künyesi
(Topkapı Sarayı Arşivi)

araştırmalardan Molla Yegân Ahaveyn Ömer Çelebi'ye ait olduğu anlaşılmaktadır. Yine Molla Yegân'a nispet edilen *Risâletün fi'l-Hulle* adlı eserin de Molla Yegân'ın kendisine değil, ailesinden Mehmed Şah b. Mehmed el-Yegânî'ye ait olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durum onun ilmî değerini elbette azaltmıyor. Zira söylediğimiz gibi o, talebe

yetiştirmeye ve Osmanlı ilim hayatını bu yolla geliştirmeye adamıştır. Nitekim gerek yetiştirdiği talebeler gerekse kendi ailesinden yetişen âlimler bunun en önemli göstergesidir. Öyleyse sözü onlara getirelim.

Bu isimler arasında Ayaslug Çelebisi Mehmed, Efdalzâde Molla Hamîdüddin, Molla Hüsrev, Hacı Hasanzâde Efendi, Hatibzâde Molla Taceddin İbrahim, Molla Hayreddin Halil, Molla Mecidüddin, Muhyiddin Muhammed Niksârî ve Hızır Bey öne çıkar. Burada Hızır Bey ismine dikkat çekmek gerekir. Hızır Bey, bilindiği üzere İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından Payitaht Kadısı olarak tayin edilmiş ve böylece İstanbul'un ilk Kadısı olarak görev yapmıştır. Akaide dair yazdığı *Kaside-i Nûniyye* adlı kasidesi bu konuda yazılan eserler arasında özel bir yere sahiptir. Şairliği de olan Hızır Bey'in Arapça-Farsça şiirleri de bulunmaktadır. Ama daha ilginç ise; babasının, meşhur nüktedanımız Nasreddin Hoca'nın torunu Sivrihisar Kadısı Celâleddin bin Sadrüddin bin İbrahim olmasıdır.

Molla Yegân'ın kendi ailesinden de yetiştirdiği âlimler vardır. Aslında bu gelenek babasıyla başlar. Babası Armağan Halil, devrinin önemli bir âlimidir. İkinci halkayı ise oğlu Molla Yegân teşkil eder. O da babasından tevarüs ettiği bu geleneği sürdürerek kendi ailesinden de pek çok âlim yetiştirir. Bunlar arasında sayılabilecek isimler oğulları Alâeddin Ali, Hüsnü Çelebi, Mehmed Şakir Efendi, Yusuf Bâlî bin Molla Yegân, Müderris Ulvi, Hüseyin Çelebi ve Mehmed Şah torunlarından Sinaneddin Yûsuf bin Ali Yegânî, Şah Mehmed b. Sinan el-Yegânî, Eyyühüm Ahmed Çelebi ibn Yûsuf Bâlî bin Molla Yegân, Hasan Çelebi, Ömer Çelebi ve Sinaneddin Yusuf Paşa bunlardan akla ilk gelenlerdir. Burada bu isimlerin hepsi önemli olmakla beraber Sinaneddin Yusuf Paşa kısaca Sinan Paşa olarak anılan isme dikkat çekelim. Zira kendisi Molla Yegân'ın kızı tarafından torunudur. Sinan Paşa matematik, astronomi, fıkıh, kelim ilimlerinde önemli bir âlimdir. Aynı zamanda mutasavvıftır. Ayrıca önemli bir nesir yazarıdır. Osmanlı nesrinin en temel eserlerinin başında gelen *Tazarrunâme* onun kaleminden çıkmıştır. İşte bu kadar çok âlimi yetiştiren bu aile, Osmanlı'da bir ilim ekolü ve geleneği oluşturdukları için "Yegân-zâdeler" olarak ün kazanmıştır.

Ölümü

Molla Yegân, ihtilaf bulunmakla birlikte vakfiyesinin düzenlendiği tarihten dikkate alan görüşe göre 1461 yılında Bursa'da vefat eder. Yıldırım imareti yanında bulunan medrese avlusuna defnedilir. Bugün mezarı kaybolmuş vaziyettedir. Ortada sadece mezar taşı vardır. Bu konuda Ekrem Hakkı Ayverdi, Molla Yegân'ın kabir taşının eskiden müzede sergilendiğini, ancak günümüzde eski bir fotoğrafından başka bir kalıntının bulunmadığını söylemektedir.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Molla Fenârî'den sonra, dönemindeki ilim adamlarının en büyüğü olarak kabul edilen ve bir ilim geleneği kurarak Fatih döneminin Molla Hüsrev, Molla Gürânî gibi pek çok meşhur ilim adamını yetiştiren, bu sebeple genelde Osmanlı'nın özelde müderrisliği ve kadılığı dolayısıyla Bursa'nın ilim ve yönetim hayatı için son derece önemli bir şahsiyet olan Molla Yegân, kapsamlı çalışmalara konu olmalıdır. Ne yazık ki bugüne kadar Şeyma Deniz'in yüksek lisans tezinde dışında böyle müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Basılı bir çalışma ise Kemal Ramazan Haykırın'ın "Fatih'in hocası Molla Yegân" kitabıdır. Ne var ki eser verdiği diğer bilgilerle önem taşımakla birlikte Molla Yegân'ın Fatih'in hocası olarak gösterilmesi açısından çok doğru görülmemektedir.

Kaynakça

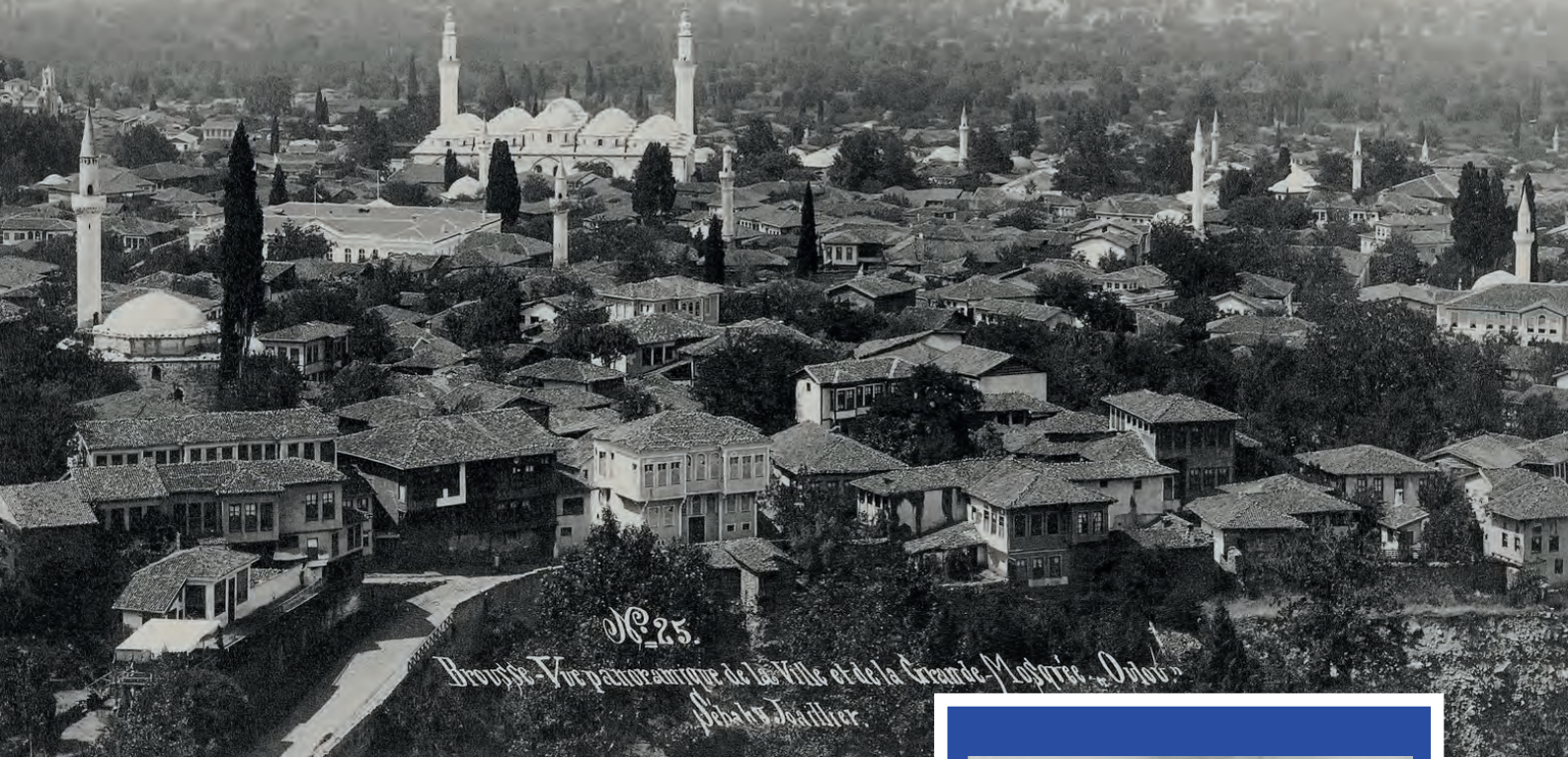
Ahmet Hamdi Furat, Hidayet Aydar (editörler), *İslam Telif Geleneğinde Biyografi Yazıcılığı*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2016.

Kemal Ramazan Haykırın, *Fatih'in İlk Hocası Molla Yegân -Güzelhisâr'dan Pây-ı Taht'a-*, Kriter Yayınları, İstanbul, 2018.

Osman Aydın, "Anadolu Coğrafyasında Hadis Usûlü Çalışmaları: Molla Yegân ve Risâletü Usûli'l-Hadîs", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Haziran 2022, S. 52, s. 143-165.

Şeyma Deniz, "Osmanlı Kuruluş Döneminde Bursa'da İz Bırakmış Önemli Bir İlim Adamı Molla Yegân ve Yegânzâdeler", *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Bursa, 2021.

Bursa Valisi Ebubekir Hâzım Tepeyran

Osmanlı'nın yıkılışına ve Cumhuriyet'in kuruluşuna tanıklık eden Ebubekir Hazım Tepeyran, dünyanın gidişatını okuma melekesi güçlü, haksızlığa uğrasa da haksızlık yapmayan, uğradığı haksızlığa da sonuna kadar direnen, devlet adamlığı kadar edebiyatçı kimliği ile de bilinen, Fransızca kaleme aldığı şiirleri Avrupa'dan ödül alan, ressam, müzisyen bir öncüdür. Şair-yazar Oktay Akbal'ın dedesidir.

Ebubekir Hâzım Bey
Beyrut Valisi iken, 1912

Niğde Tahrirat Müdürü Bekir Beyzade Hasan Efendi ile Muhsine Hanım'ın oğlu olarak 1864'te yılında Niğde'de doğan Tepeyran, Isparta'da başladığı rüştiye eğitimine Antalya'da devam etmiş, Niğde'de ise bitirmiştir. Tahrirat Kalemi'ne stajyer olarak girmiş, 1878'de Tahrir-i Emlak Kalemi'nde senedat ve ilâmat kâtipliğine atanmıştır. Ertesi yıl bu görevine ek olarak inşaat ve tahsilat kâtipliği de verilmiştir. 1879'da Tahrirat Kalemi birinci kâtipliği görevini almıştır. Aynı yıllarda rüştiyede yazı öğretmenliği yapmış, sonrasında ise Asliye Mahkemesi zabıt kâtipliği, sorgu, hukuk ve ceza dairelerinde idari işlerde görev almıştır. 1882'de Konya Valisi Müşir Mehmet Sait Paşa'nın daveti üzerine Konya'ya gitmiş ve burada şiirlerini yayınlamak üzere edebiyat dünyasına girmiştir. 13 Şubat 1886'da Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa'nın isteği üzerine Kastamonu Mektubi Kalemi Mümeyyizliği'ne atanmıştır. Burada ek görevler de yapan Tepeyran, Abdurrahman Paşa'nın İzmir'e tayini üzerine 21 Kasım 1891'de İzmir'e mektupçu kalemi mümeyyizi ve Vilayet Gazetesi yazarı olarak atanmıştır. Burada Halit Ziya başta olmak üzere birçok edebiyatçıyla tanışmıştır.¹ 1893'te Edirne Valiliği'ne atanan Abdurrahman Paşa'nın yanında Vali Yardımcısı, 1896'da da Dedeoğaç Mutasarrıfı olmuştur. "Bala" rütbesi ve ikinci dereceden Osmanlı nişanı ile ödüllendirilerek Musul Valiliği'ne atanmıştır. Bir süre sonra hakkındaki şikâyet üzerine Şura-yı Devlet azalığıyla İstanbul'a çağırılmıştır. Daha sonra Manastır, Bağdat, Sivas ve Ankara valiliklerine getirilen Tepeyran, 19 Mart 1909'da İstanbul Şehreminliği'yle görevlendirilmiştir.² 1910'da Hicaz, 1911'de Beyrut, ardına Halep Valisi olmuştur. 1915'te Şura-yı Devlet Mülkiye ve Maarif Dairesi Başkanlığı'na atanmış, 1918'de Bursa Valisi, 1920'de Ali Rıza Paşa Hükümeti'nde Dâhiliye Nazırı olmuştur. Bu görevini Salih Paşa Hükümeti'nde de sürdürmüştür. Bursa Valiliği ve Dâhiliye Nazırlığı sırasında Kuva-yı Millîye'yi koruduğu ve desteklediği ileri sürülerek idama mahkûm edilmiştir. Tevfik Paşa Hükümeti'nde

mahkeme hükmü bozup serbest bırakınca Nisan 1921'de Ankara'ya geçmiştir.³ Mayıs 1921'de Sivas, Ağustos 1921'de Trabzon Valiliği'ne atanmıştır. 1923-27 ve 1939-41 yılları arasında Niğde Milletvekili olarak TBMM'de görev yapmıştır. 5 Haziran 1947'de 83 yaşında vefat eden Tepeyran, İstanbul Erenköy Sahrayıcedit Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁴

Eserleri⁵

1- *Eski Şeyler* (Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul, 1910): Mukaddimenin ardından Feride, Model Sami, Mozole, Nasıl Anlatmalı, Topçu, Fırtına isimlerini taşıyan biyografik izlerin de görüldüğü tek hikâye kitabıdır.⁶

2- *Küçük Paşa* (Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul, 1910): Üç bölümden oluşan roman Türk edebiyatında Anadolu'ya ve köye yönelişin ilk örnekleri arasındadır.

3- *İdârî-İçtimâî Sanihât* (Beyrut Vilayet Matbaası, Beyrut, 1915): Eser yönetim ve yöneticiler hakkındadır.

4- *Les fleurs degenerees* (İmprimerie Milli Medjmoua, Stamboul, 1931): Fransızca olan şiirlerin toplamıdır. "Yozlaşmış Çiçekler" anlamına gelen şiir kitabında 27 şiir olup dörtlüklerden meydana gelen nazım şekilleriyle soneyi kullanmıştır.

5- *Kar Çiçekleri* (Millî Mecmua Matbaası, İstanbul, 1932): Manzum ön sözle neşredilen eserde 20 şiir bulunmaktadır.

6- *Hatıraları -Canlı Tarihler I-* (Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1944): Çocukluk, gençlik ve memuriyetinin ilk yıllarına; Konya, Kastamonu, İzmir, Dedeoğaç ve Musul'la ilgili hatıralarına yer verilmiştir.

7- *Zalimane Bir İdam Hükmü* (Millî Mecmua Basımevi, İstanbul, 1946): 31 Mart Vakası ardına yaşananlar ve Kuva-yı Millîye'ye yardım ettiği gerekçe-

3 Mücellidoğlu Ali Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler - Mülkiye Şeref Kitabı*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1968, C. 3, s. 834.

4 Abdülkadir Hayber, *Ebubekir Hazım Tepeyran*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 1-11.

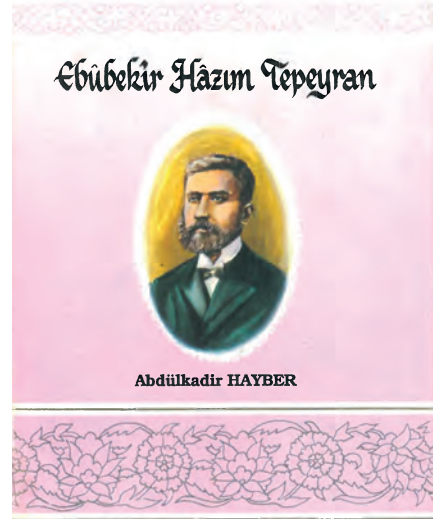
5 Abdülkadir Hayber, *age.*, s. 19-28.

6 Ebubekir Hazım Tepeyran, *Eski Şeyler*, haz.: İbrahim Özen, Tuğba Özen, DBY Yayınları, İstanbul, 2017.

1 Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, haz.: Abdullah Uçman, YKY, İstanbul, 2017, s. 286 vd.
2 Ayla Pirimoğlu, "Ebubekir Hazım Tepeyran, Hayatı Eserleri", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1988, s. 12-13.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI: 936

Yunan İşgali yıllarında yakılan Bursa Vali Konağı'nın 1908 yılındaki görüntüsü

siyle 1920 yılında Mustafa Paşa Divan-ı Harbi'nce idama mahkûm edilmesi ve savunmasını anlattığı hatıratında Bursa'daki faaliyetlerine de yer vermiştir.

8- *Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları* (yay. haz.: Sadi Borak, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1982): Osmanlı'nın son, Cumhuriyet'in ilk yıllarına yer verilen hatıratır.

Ebubekir Hazım'ın yayınlanmış eserlerinin dışında çeşitli edebî türlerde kaleme aldığı, okuyucuyla buluşmamış ya da süreli yayınlarda kalmış eserleri de vardır. *Küçük Paşa*'nın ikinci baskısında, yazarın yayınlanmış eserleri anıldıktan sonra *Aşkın Zaferi* adlı bir romanının yayınlanacağı, bunun dışında yazarın *Hasan Hazım ve İstanbul'dan Ankara'ya* adlı hatıraları, *Güzel Sözler* adıyla Arapçadan tercüme ettiği mün-tehabatı kitaplaşmamıştır.⁷ Osmanlı Devleti'nin son elli yıllık serencamını, halkın ve yöneticilerin yaşadığı sıkıntıları, devletlerarası ilişkiler ile devletin acizyet ve zafiyetine dair örneklerle yer verilen "Devlet Kapısında 50 Yıl" başlıklı hatıra da *Son Posta* gazetesinde 7 Haziran 1938 ile 7 Aralık 1938 tarihleri arasında yayınlanmıştır.

Bursa Valiliği

Manastır, Bağdat, Sivas, Ankara, Sivas,

7 Ebubekir Hazım Tepeyran, *Eski Şeyler*, s. 16.

Trabzon gibi şehirlerde valilik yapan Ebubekir Hazım Tepeyran, 25 Aralık 1918'te Bursa Valiliği'ne getirilmiştir.⁸ Yerine Gümülcine eski mebusu İsmail Hakkı Bey'in⁹ 11 Mart 1919 tarihinde¹⁰ tayin edildiği haberi gelince sadarete

8 Ayla Pirimoğlu, *age.*, s.14'te 24 Ekim 1919 tarihi verilmiştir.

9 Ref'i Cevad, Gümülcinelî İsmail Bey, *Alemdar*, 20 Mayıs 1335/1919, S. 148, s. 1'de 20 Mayıs öncesi bir tarihte yapılan ataması ve İttihatçı olarak görülen Millî Mücadele taraftarlarına karşı tavır övgü ile şöyle nakledilmiştir: "Hüdavendigâr Valiliği'ne tayin edilen Gümülcinelî'yi, bilmem kardeşlerimize tanıtmaya lüzum var mı? Hayatını istihkar ile senelerden beri bir türlü mahrumiyetlere göğüs geren İsmail Bey, gerek muhterem arkadaşları bu şarklı yolda mücadeleden bir an hâli kalmadılar. İttihat çetesinin eli hançerli siyaseti karşısında terk-i vatan ederek Avrupa'ya firar eden, orada çetenin aleyhte neşriyat ve telkinatında yürümeyen bu bir avuç vatan-ı fedaiye-yi işte bugün musahillerinin neticesine vasil oluyorlar. Fakat ne yazık ki ittihadımız gerdelerinin ve itiyat-ı siyasetinin payı-tahtını bugün memlekette baştan başa imdat altında iniliyor."

10 Hacer Göl, "Millî Mücadele Döneminde Hürriyet ve İtilaf Fırkası", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 2008, s. 96.

sitemkâr şu telgrafi çekerek nerdeyse ülkenin hâli için ağlamıştır: "Bursa 15 Mart: Bedbaht memleketin selametine ait son ümitleri de kırıp geçirerek erbab-ı fikir ve hamiyeti mebhut ve meyus eden tarz-ı idareniz buralarca da yüz göstermeye başlayan asar-ı müesifesine şahit dilhun olmaktan beni sıyanet eden isticalinize müteşekiren makam-ı vilayeti terk ettim. Vilayet mühürüyle şifre miftahları kime verilecek ise hemen ısharı." *Tasvir-i Efkâr* gazetesi şayan-ı dikkat telgrafi şu cümlelerle ironik bir şekilde yazmıştır: "Ebubekir Hazım Bey'in bu telgrafına hükümetçe ne cevap verildiği malum değildir. Ancak pek şayan-ı dikkat olan telgrafnamenin muhteviyatına karşı, hükümetçe ne düşünüldüğünü anlamak maksadıyla bir muharririmizi dün Dâhiliye Nazırı Cemal Bey'in nezinde eyledikse de Nazır Bey makamlarına gelmedikleri cihetle mutalaalarını istifsar etmek mümkün olamamıştır. Herhâlde, hükûmetin Ebubekir Hazım Bey'in pek ziyade şayan-ı dikkat olan bu telgrafına cevaben mülahazat ve mutalaatını efkâr-ı umumiyeye bildirmeyi faideden hâli addetmeyeceğini ümit ediyoruz."¹¹

Bursa Valiliği'nden alınmasından sonra İttihatçı oldukları iddiasıyla Hazım Bey ile İttihat ve Terakki murahhası Binbaşı Aziz Bey tutuklanmış, Divan-ı Harb-i Örfi'ye sevk edilmiştir.¹² Mahkemeden beraat etmesinden ve başarılarından dolayı 11 Ekim 1919'da¹³ vazifesine geri dönmüştür.¹⁴ Onun ikinci kez ataması 11 Ekim 1919 tarihli İleri gazetesinde şöyle haberleşmiştir: "Bursa Vali-i esbaki Ebubekir Hazım Bey'in yeniden vilayet-i mezkureye tayini mukarrer bulunduğu maal-memnuniye haber alınmıştır."¹⁵ Bu görevinde Şubat 1920'ye kadar kalmıştır.¹⁶ Asayişin sorunlu olduğu günlerde bir yandan

11 "Ebubekir Hazım Bey'in Telgrafnamesi", *Yeni Tasvir-i Efkâr* gazetesi, 23 Mart 1335/1919, S. 2689, s. 1.

12 "Tevkifat Etrafında", *Yeniğün* gazetesi, 27 Mart 1335 / 1919, S. 209, s. 3.

13 Ayla Pirimoğlu, *age.*, s. 14

14 Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1968, C. II, s. 365.

15 "Hazım Bey", *İleri* gazetesi, 10 Teşrinievvel / Ekim 1335 / 1919, S. 629, s. 1.

16 Sinan Kunalalp, *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricalı 1839-1922*, İsis Yayınları, İstanbul, 1999, s. 33.

sükûneti sağlamak diğer yandan İstanbul ile sağlıklı iletişim kurmak için İstanbul'a gidip gelen Hazım Bey'in bu çabası matbuatta kısa da olsa yer almıştır. Gazete muhabirlerinden biri Bursa'dan Dersaadet'e giden Hazım Bey'le görüşmüş ve konuşmanın özeti şöyle nakletmiştir: "Vilayetin muamelatına müteallik bazı hususati bizzat takip etmek için dün akşam geldim. Cumartesi günü avdet edeceğim. İstanbul'a gelmekliğimde bir fevkaledelik yoktur."¹⁷

Ebubekir Hazım Bey'in ikinci valiliği döneminde, Bursa ve Balıkesir vilayetinde dâhili karışıklıklar önemli boyutlara varmıştı. Özellikle Karacabey kazasında, Çerkez, Gürcü ve Arnavut grupları yılların biriktirdiği sorunlar ve Bursa valileri ile Karacabey kaymakamlarının, taraf tutmaları sonucu, bazen Çerkezler Arnavutlara, bazen de Arnavutlar, Gürcü ve Çerkezlere üstünlük sağlamışlardır. Son olarak Karacabey kaymakam vekilliğine tayin edilmiş bulunan Arnavut asıllı bir yöneticinin tarafgirane hareketleri Çerkezlerle Arnavutları birbirine düşürmüş, çıkan kavgada birçok kişi öldüğü gibi, pek çok mal ve eşya da yağmalanmıştır. Bunun hemen arkasından Kirmasti'de de Arnavutlar ile Çerkezler arasında, Karacabey olaylarına benzer gelişmelerin vuku bulabileceği, Bursa Valiliği'ne ihbar edilmiştir. Vali Ebubekir Hazım Bey, 56. Tümen Komutanı Albay Bekir Sami Bey ile durumu müzakere ederek, süratle bölgeye asker sevk edip kendileri de Kirmasti'ye gitmiştir. Çevreden de birkaç müfreze takviye asker sevkinde bulunmuşlardır. Eşkiya reislerinden olan Çerkez Davut başta olmak üzere, pek çok kişi aman dilediğinden mahkemeye sevk edilmiştir. Alınan tedbirler sonucu Kirmasti'de beklenen hadiselerin vukuu önlenmiştir. Bu başarıdan sonra, Balıkesir ve İzmit sancaklarının dâhili güvenliği de Bursa Valisi Ebubekir Hazım Bey'e verilmiştir.¹⁸ Bütün bu başarılarına rağmen Ebubekir Hazım Bey, Bursa Valiliği esnasında Kuva-yı Millîye güçlerini himaye ettiği ileri sürülerek bir yıl sonra tutuklanmıştır.

17 "Bursa Ahvali, Vali Hazım Bey", *İkdam* gazetesi, 12 Teşrinisâni/Kasım 1335/1919, S. 8173, s. 1.

18 Orhan Hülagü, "Millî Mücadele Döneminde Bursa ve Havalisi (1918-1922)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 1994, s. 26.

Trabzon Valisi
Ebubekir Hazım Tepeyran (Salt Arşivi)

İstanbul Hükümeti'ne yakın *Alemdar* gazetesi ise; Gümülcineli İsmail Bey'in valiliğe gelir gelmez asayişe önem verdiğini, bu çabasıyla Ebubekir Hazım Bey'in çözemediği asayişe temin için kararlı olduğunu şöyle yazmıştır: "Şekavette inat eden diğer arkadaşlarınıza da söyleyiniz. Gelsinler, yoksa elimden kurtulamazlar. Bizzat kendim kuvve-i mevcûde ile üzerlerine varıp birer birer kahrederim. Padişahımız efendimiz hazretlerinin ve hükümet-i Osmanîye'nin kuvvet ve satveti üzerlerindedir. Sizler de islah-ı nefis ediniz ve namus-kâr bir Osmanlı olmaya çalışınız!"¹⁹

Mustafa Kemal Paşa ile İlişkisi

Bursa Valisi iken Mustafa Kemal Paşa ile diyalog hâlinde olan Ebubekir Hazım Tepeyran, onunla Babıalı şifresi ve vilayet vasıtasıyla yazışmanın uygun olmadığı için aralarındaki yazışmalara mahsus bir şifre anahtarı tertip edilmesini istemiş, ardından şu taleplerde bulunmuştur:

- 1- Bursa'da vali iken imkân derecesinde hizmet ettiğim Kuva-yı Millîye'ye burada daha çok hizmet etmek üzere evvela Rauf Bey vesairenin aşırı müdahalelerinin engellenmesi;
- 2- Buradan Anadolu'ya gönderilecek vali veya mutasarrıfları Harekât-ı Millîye'ye hizmet ve yardım edecek

19 "Gümülcineli İsmail Bey'in Muvafakiyeti", *Alemdar* gazetesi, 4 Nisan 1335/1919, S. 104, s. 1.

kişilerden seçeceğim için bazı valiler gibi benim göndereceklerimin reddedilmemesi;

3- İdari ve içtimâî düşüncelerimi kapsayan *Sanihat* namıyla basılan ve bir nüshası Maruf Bey'e verilen kitaptaki fikirlerimden de anlaşılacağı gibi idare işlerini, mutlaka idare mesleğinden yetişmiş kimselere verilmesi emeline bulunduğum için bir kaymakamın mutasarrıflığına, bir mutasarrıfın valiliğe terfi ve tayini yolunda vaki olacak tavsiye ve önerilerini derhâl yerine getireceğimi."²⁰

Dâhiliye Nazırlığı

1920 yılı başında yeni hükümet kurulurken bakanlıklar için arayışa girilmiştir. İkinci defa valilikle Bursa'da bulunduğu 8 Şubat 1920 akşamında Sadrazam Ali Rıza Paşa'dan gelen Dâhiliye Nazırı olarak atanması teklifini kabul etmiştir. "Reşid ve İsmail Hakkı beylerin Dâhiliye Nezâreti'ne kabulden sûret-i katiyyede istinkâf eylemeleri üzerine Nezâret-i müşârunileyh telgrafla Bursa Valisi Hazım Bey'e teklif edilmiş ve müşârunileyh de talebi vâki kabul eylemiştir. Bunun üzerine Dâhiliye Nezâreti'ne Bursa Valisi Hazım'ın (...) tayinleri tenasüb edilerek keyfiyet akşamüstü mabeyn-i hümayun azîmet eden Sadrazam Paşa hazretleri tarafından arz-ı âtiyye-i âliye kılınmış ve tasdik-i padişahîye iktirân eylemiştir."²¹ Sadrazam'ın çektiği aşağıdaki telgraf ile Dâhiliye Nazırı olarak görevlendirilmiştir: "Dâhiliye Nezâreti'ne tayinleri hususuna bil-istizan irade-i seniye-i cenab-ı hilafetpenahi şeref muteallik buyurulmuş olduğundan umur-i vilayetin munasip bir vekile tevdi ile tesri-i azimetleri ve vakt-i hareketlerinden malumat itası muteennadir efendim." Bu telgraftan sonra Orhangazi ve Gemlik kazalarından dönerken yatağa düşecek kadar hastalanmış, başkente çektiği telgrafa onun beklendiği cevap gelince iyileşip İstanbul'a gitmiştir.²² İstanbul Hükümeti'ne yakınlığı ile tanınan *Alemdar* gazetesi, onun atanmasının gerekçesini Kuva-yı Millîye'yle irtibatına atfetmiştir: "Dâhiliye Nazırı değil midir ki Bursa'da

20 Ebubekir Hazım Tepeyran, *Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları*, haz.: Sadi Borak, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1982, s. 31.

21 "Hükümet ve Meclis-i Mebusan - Üç İstifa - Yeni Nazırlar", *Alemdar* gazetesi, 9 Şubat, 1336/1920, S. 419/2719, s. 1.

22 Ebubekir Hazım Tepeyran, *age.*, s. 139

Eski Şehremini operatör Cemil Topuzlunun hatıraları

Bay Ebubekir Hazım, idam edilmekten nasıl kurtulmuştu?

Damad Ferid hainine: "Yarın kabine düşünce yeni gelen sadrazamın sizi, hepimizi darağacına çekmeyeceğine emin olabilirsiniz? ", dedim

Cemil Topuzlu:

— İstanbula geldikten birkaç gün sonra, Babâsâlinin büyük salonunda oturuyor idik, dedi. Yanımıza âmedi kalemi hülefâsından genç bir bey geldi. Bana ve masraf nazırı Fahreddin Beye, yavaşça, eski dâhiliye nazırı Bay Ebubekir Hazımın, Nemrud Mustafa divanharbince idama mahkûm edildiğini ve tezkeresinin de hükmü arzolduğunu söyledi!

Şaşırım. Bu havâdîsin aslı olup olmadığını öğrenmek ve icabında Bay Hazımın kurtarmak için sadrazamın odasına girdim. Yanımda, benimle beraber mahkûm nazırın hayatına karşı büyük bir hasasiyet gösteren Fahreddin Bey de vardı. Damad Ferid budalası gene mâlîyanı bir işle uğraşıyordu. Hiçbir mukadde-meye lüzum görmeden, vükelâdan kimsenin malîyatı olmadan, Hazım Beyin sırf divanharb kararı ile idama mahkûm edilmesinin sebebini sorduk. Bize:

— Evet, Hazım Bey divanharb kararı ile idama mahkûm edilmiştir. Divanharb kararları meclisi vükelâdan geçirilmez. Keyfiyeti zatî şahaneye arzettik. İradeyi bekliyoruz, dedi.

Kendimi tutamadım:

— Pek ufak bir hatayı öne sürerek - ki bu da varid değildi - hükûmete muarız, muhalif bir kimseyi idam ettirmek asla doğru değildir. Bu gibi şifâr bir mes'uliyete biz iştirak edemeyiz. Hatta tekmil vükelâ arkadaşlarımızın da aynı noksata nazarda olduklarını belirtiniz ve bu şüphesizdir. Bugün iktidar mevkîinde olduğumuz için, ufak birer bahane ile ötekini berikini asarsak, ilerisi için çok fena bir çığır açılıyor demektir! Yarın, kabine düşünce, yeni gelen sadrazamın sizi, bizi, hepimizi darağacına çekmeyeceğine nasıl emin olabilirsiniz?

Eğer divanharbin idam kararı derhal geri alınmazsa, sizin ile teğrîk mesele etmek imkânımız kalmamıştır! Dedim.

Bay Ebubekir Hazım

Damad Ferid haininin yüzü kızardı. Bir müddet, uzun turnaklı parmaklarını sallayıp birbirine vurdu. Sonra:

— Peki amma, divanharb kararını nasıl iptal edebiliriz? Emniyet ettirmiş ve salâhiyeti tamme verdiğimiz bu heyetî askeriyenin nüfuzu ve kuvveti maneviyası kırılmaz mı? Keyfiyet, çok fena bir misal teşkil etmez mi?

Dedi:

Şu cevabı verdim:
— Mesele çok basit.

— Ya'!

Oyle ya canım, bundan kolay ne olabilir? Padîşahın idam hükûmlerini affa hak ve salâhiyeti yok mudur, söyleyin?

— Vardır.

— O halde saraya gidin. Bizim ısrar ve rica ettiğimizi söyleyin. İdam kararının müebbed kürek cezasına tahvilini isteyin. Şu suretle hem divanharb kararı değiştirilmemiş olur, hem de padîşahın,

ufak bir kelimesiyle Hazım Bey kurtulmuş olur!

Bu sözleri söylerken, tabii takdîr edersiniz ki Bay Ebubekir Hazım Tepeyranın ömrü oldukça hapsede kalmamasını istiyor değildim. Fakat başka türlü idareî kelâma çare yoktu. Zavallı, bir kere boynunu ipekte kurtarım, diye düşünüyordum. Sonra, bir yolu bulup affettirmek, yahud da kaçırılmak çareleri arandı idî!

Damad Ferid budalası biraz daha tereddüd etti. Başını yukarıya kaldırıp gözlerini tavana dikti. Düşündü, düşündü. Öyle sânnediyorum ki, az evvel söylediğim «sizi, bizi, hepimizi asarlarsa» tehdidinden korkmuştu! Nihayet:

— Peki, gidiyorum, dedi. Söylediklerimizi zatî şahaneye arz ve sizin ile de aynı fikirde olduğumu ilâve ederim. Sonra da divanharb reisini görerek onun da gönlünü almağa çalışırım!

Filhakika, Nemrud Mustafa dîkbaşlı, hain tabiatlı, söz dinlemeyen ve divanharb kararlarının harfiyen yapılmasını istiyen gayet inatçı bir adamdı.

Hülâsa, o gün damad Ferid haininden ayrıldık. Ertesi günü erkenden Babâsâliye geldim. Hemen, Fahreddin Bey de yanımızda olduğu halde gene damad Feridin odasına koştuk. Bizi görünce:

— Merak etmeyin, istediğinizi yaptım, müsterih olun!

Dedi:

Zannedersem, Bay Ebubekir Hazım Tepeyranın gündüye kadar bu işlerden, yani kendisinin idam sehpasından nasıl kurtulduğundan haberi olması gerektir.

O günlerde gene damad Ferid haini ile Said Molla için aram açıldı. Damad Ferid adlıye müsteşarlığına tayin ettiği bu ahîlâkız adam, eytam sandığından binlerce lira dolandırmış ve buna benzer daha birçok suistimallerde bulunmuş!

(Devamı 13 üncü sayfa)

Yazar: Sabih Alaçam

Son Posta, 11 İKincikanun 1939

vilayet nüfusunu Kuva-yı Millîye'nin en haşarı efradına adeta teslim ettiğine mukafaten o mevkie yükseltildi. Nezarete geldiğinden beri de o kuvvetlere ne yardım yapılması mümkünse yaptı.²³ Tepeyran 15 Şubat²⁴ - Nisan 1920²⁵ arasında Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa kabinelerinde Dâhiliye Nazırlığı yapmıştır.²⁶ Salih Paşa kabinesi, Kuva-yı Millîye'yi asi olarak ilan etmeyip Anadolu Hareketi'nin meşruluğunu bildirerek istifa etmiştir.

23 Ebubekir Hazım Tepeyran, *age.*, s. 38.

24 "Yeni Dâhiliye Nazırı", *İkdam* gazetesi, 15 Şubat 1336/1920, S. 8266, s. 1.

25 Ayla Pirimoğlu, *age.*, s. 15'te 16 Mart 1920 tarihi verilmiştir.

26 Sinan Kunalalp, *age.*, s. 4.

Daha önce görev yaptığı yerlerde bozulan asayişin sağlanması ve nizamın korunması hususundaki hassasiyeti ve başarısından dolayı her zaman takdir edilse de nazırlığı sonrasında Bursa valiliği yıllarından dolayı haksızca suçlanmıştır.²⁷

Divan-ı Harp Serencamı

Ebubekir Hazım Tepeyran, Kuva-yı Millîye'den hiç kimsenin ummadığı bir zamanda ortaya çıkmış ve halkın desteği ile günden güne gelişmiş bir hareket olduğundan şöyle bahsetmiştir: "Haçin kasabasında Ermeniler 80-100 kadar Türk'ü kiliseye doldurmuşlar, yakacak-

27 Ebubekir Hazım Tepeyran, *Hatıraları -Canlı Tarihler I-*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1944, s. 10.

larmış. Bizden yardım umuyorlar. Bunları kurtarmak için 'Kuva-yı Millîye' adı verilen Türk yurttaşlarımızdan başka ortada hiçbir güç yoktur."²⁸ Kuva-yı Millîye'yi olumlu ve destekler mahiyetteki bu ve buna benzer açıklamalarından dolayı İstanbul Hükümeti'nin hedef tahtasına oturtulmuştur. Dâhiliye Nazırlığı döneminde de bu fikirlerini savunmuş, gazetelere Kuva-yı Millîye'nin gücünü ortaya koyan önemli açıklamalar yapmıştır. Vilayetlerde bulunan Kuva-yı Millîye'yi dağıtmak için bir genelge gönderilip gönderilmediğine dair soruya şu cevabı vermiştir: "Böyle bir tamimden haberim yoktur. Bu rivayetin ötede beride de veran ettiğine dikkat ettim. Bu şâyiatı kim neşrediyor? Anadolu kuvvetlerini kim dağıtabilir? Ne ben ve ne de sadrazam buna muktedir değiliz. Hatta buna Mustafa Kemal Paşa da muvaffak olmaz. Anadolu Kuva-yı Millîye'si zaruret ile doğmuştur. Her türlü tazyik ve istibdadî ve hayatının taht-ı tehditte olduğunu görmüş olan Anadolu ahalişi hukuk-ı meşruasını muhafaza için tedâfüî bir tavır ve hareket ittihaz etmiştir."²⁹

Görevde iken Millî Mücadele lehine tavırlarından dolayı "1920 senesi Mays'ının yirmi dördüncü günü akşamı İstanbul'dan Erenköy'üne gelip şimendifer istasyonundan kim bilir neler düşünerek dalgın bir hâlde evime giderken bahçemin duvarı hizasına gelince gafil bir kuşa yaklaşan avcı kediler gibi iki polis memuru" onu tutuklamış, bu tutukluluk sürecinde çeşitli hapisanelerde yatmıştır.³⁰ Zanlılara belirlenmiş cezayı vermek üzere kurulan Nemrut Mustafa Paşa Divan-ı Harbi'nce mahkeme edilmiştir.³¹ Hakkında yapılan soruşturmanın tamamlanması ve mahkemenin bitmesinin ardından 7 Ağustos 1920'de idama mahkûm edilmiştir.³² Sultan Vahdettin'in bu cezayı

28 Ebubekir Hazım Tepeyran, *Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları*, s. 45.

29 "Dâhiliye Nazırının Beyanattı", *İkdam* gazetesi, 26 Şubat 1336/1920, S. 8277, s. 1.

30 Ebubekir Hazım Tepeyran, *Zalimane Bir İdam Hükümü*, Millî Mecmua Basımevi, İstanbul, 1946, s. 3.

31 Sabih Alaçam, "Eski Şehremini Cemil Topuzlu'nun Hatıraları, Bay Ebubekir Hazım idam edilmekten nasıl kurtulmuştu?", *Son Posta* gazetesi, 11 İKincikanun/Ocak 1939, S. 3036, s. 8/13.

32 "Hazım Bey Muhakemesi Neticesi", *Alemdar* gazetesi 10 Ağustos 1336/1920,

küreğe çevirdiği, 10 Ağustos 1920 tarih ve 3929 sayılı *Takvim-i Vekâyi*'de ilan edilmiştir.³³ Tevfik Paşa kabinesinin ilk işi Divan-ı Harp'in kararlarını temyize tâbi tutmak olmuştur. Bunun üzerine Hürşit Paşa reisliğinde kurulan yeni Divan-ı Harp'te Ebubekir Hazım'ın kısmen beraatine, kısmen de mesuliyetsizliğine karar verilmiştir.³⁴

Ebubekir Hazım Bey'e Medhiye

Bursa'nın yetiştirdiği önemli adamlardan biri olan Mustafa Fehmi Gerçekler (1868-1950), TBMM'nin kuruluşuyla yürütme görevi verilen I. İcra Vekilleri Heyeti, II. İcra Vekilleri Heyeti ve III. İcra Vekilleri Heyeti'nde Umuru Şeriye ve Evkaf (Diyanet İşleri ve Vakıflar) Vekili olmuş, TBMM'de uzun yıllar Bursa Milletvekilliği yapmış, din ve siyaset adamıdır. Bursa'nın işgali üzerine Mustafa Fehmi Efendi önce Karacabeyli sonra milletvekili olarak gerek Bursa'da gerek Ankara'da birçok faaliyetin içinde ve önünde olmuştur. Şüphesiz bunların en önemlisi Dürrîzâde'nin fetvasını tesirsiz hâle getirmek için yaptığı faaliyetleridir. Bursa'da işgal günlerinde sık sık vali değişmiştir. 1918-1922 tarihleri arasında görev alan 18 validen biri de Gümülcineli İsmail Hakkı'dır. Bunun idare tarzından memnun olmayan Mustafa Fehmi Efendi, kısa bir süre de olsa Bursa Valiliği yapan Ebubekir Hazım Bey'in faaliyetlerinden duyulan memnuniyeti beyan etmek için bir medhiye yazmıştır. 13 Kanunisanı/Ocak 1336/1920 tarihini düşerek yazdığı, onun his ve fikirlerine tercüman olan otuz beyitlik şiir Ebubekir Hazım Bey'e medhiye ve dua ile şöyle sona ermiştir:³⁵

“Ya Rab bu emir-i azm-perver

S. 595, s. 3.

33 “Hazım Bey Hakkında İdam Kararı”, *İkdam* gazetesi, 10 Ağustos 1336/1920, S. 8427, s. 2. “Hazım Bey'in Tahfif-i Cezası”, *Alemdar* gazetesi, 11 Ağustos 1336/1920, S. 596, s. 1.

34 Ebubekir Hazım Tepeyran, *Eski Şeyler*, s. 12/13.

35 Mustafa Kara, “İlk Meclis'te Bursa Mebusu İlk Hükümette Bakan Mustafa Fehmi Efendi”, *İşgalden Kurtuluşa Millî Mücadele Döneminde Bursa (100. Yıl)*, Editörler: Doç. Dr. Mine Ersevînç, Öğr. Gör. Gürhan Korkmaz, Doç. Dr. Hacer Karabağ, Doç. Dr. Nursal Kumaş, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa, 2023, s. 240-241.

‘Hâzım’ ki bugün umuma rehber
Olsun ne muradı varsa hâsıl
Amâline pek yakında vâsıl
Lutfet ona Şer'i rehber eyle
Tevfikini yâr u yâver eyle
Tanzim-i umûr-i devlet etsin
Tesrir-i kulûb-i millet etsin.”

Bursa İçin Bir Teklif

Osmanlı döneminde Batum, Kars ve Ardahan'ın ortak adı olan Elviye-i Selâse 93 Harbi'nin ardından yapılan antlaşmayla Çarlık Rusya'sına bırakılmıştır. 3 Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması'yla yeniden Osmanlı topraklarına katılsa da 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi uyarınca Osmanlılar bu bölgeyi boşaltmak zorunda kalmıştır. Daha sonra 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması ve 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşması hükümleri uyarınca Batum Gürcistan'a, Kars ve Ardahan Türkiye'ye bırakılmıştır. Geniş Osmanlı coğrafyasının her bölgesinde başarılarla anılan vazifelerinden dolayı taltif edilen ve tanınan bir devlet adamı olarak anılan Ebubekir Hazım Bey Elviye-i Selâse'nin 45 yıllık Rus idaresinden sonra anavatan katılması üzerine kurulan tahkik ve tektik heyeti başkanı olarak bazı idari meselelerin incelenmesi için bölgeye gönderilmiştir. Bölgede geçirdiği beş aydan sonra Dâhiliye Vekâleti'ne yazdığı ve “Elviye-i Selâse'nin Şekli İdaresi ve Müstakil Livalar Hakkında Mütâlâât” başlıklı raporunda bölgenin sorunlarına değinmenin yanında daha önceki yıllarda vazife yaptığı Bursa'yı örnek vererek yeni bir yönetim modeli teklifinde bulunmuştur: “Valilik ve mutasarrıflık ünvanlarının mutlaka muhafazasına ve silsile-i idariyenin nahiye, kaza, liva ve vilâyet namlarıyla mutlaka dört halkadan teşkiline de taraftar değilim. Bu dört mertebeden birisi herhâlde zâiddir. Evvelki vilâyetlerimiz lüzumundan ziyâde vâsi' olduğu gibi şimdiki müstakil mutasarrıflıklar ve vilâyetler de kendi kendine yaşamayarak imdâd ve teâvüne muhtâc olacak derecede küçük olduklarından unvanları her ne olursa olsun Anadolu ve Elviye-i Selâse'nin nihayet yirmi daire-i idâriyeyi tecâvüz itmemek şartıyla birleştirilmesi vü-cûh-ı adide ile münâsib ve müfid olur. Mahzâ Bursa'nın vilâyet merkezietini muhafaza edebilmesi için velev bir tanecik olsun mülhak livası bulunması lâ-büdd olduğu zehâbiyla mukaddema

Acı bir kayıp
Eski Niğde milletvekili ve eski
Dahiliye Nazırı Ebubekir
Hazım vefat etti

Merhum Ebubekir Hazım Tepeyran Teessürle haber aldığımız göre resmi hizmetleri ve eserleriyle tanınmış fikir adamlarımızdan Ebubekir Hazım Tepeyran, dün vefat etmiştir. Merhum, Niğdede 1364 senesinde doğmuştur; Niğdeli Murad Paşa sülâlesinden Bekir Beyzade Hasan efendinin oğludur. Niğde rütbiyesinden çıktıktan sonra hususî olarak arabca ve farsça okumuş, sonraları kendi kendine fransızca da öğrenerek, bu dil manzumeleer yazacak kadar ilerletmiştir. İdare hayatı, Niğdede kâtiblikle baş-

— Arkası Sa. 4. Sü. 3 te —

Cumhuriyet gazetesi, 6 Haziran 1947

liva teşkilâtı icra kılınmış olan Ertuğrul Sancağı'nın lağvıyla merkezi olan Bilecik ve Söğüt'ün ve zaten Bilecik'ten ziyâde Bursa'ya münâsib olan İnegöl ve Yenişehir'in Bursa Sancağı'na ilhakına ve şu suretle Hüdavendigar Vilâyeti'nin dâhilinde hiç mutasarrıflık bulunmayarak yalnız kazalarından mürekkep bir vilâyet hâlinde idaresine mezkûr vilâyete ilk defaki memuriyetimde Bâbâli'ye teklif etmişim.³⁶

Uzun yıllara dayalı devlet tecrübesi ile hızlı ve sağlıklı karar almaya yönelik bu teklifi, günümüzde uygulanan idare şekline yakın olması, onun yönetim becerisindeki mahareti olarak değerlendirilebilir.

36 Nurşen Gök, “Ebubekir Hazım Tepeyran'ın Memleket İdaresine Dair Önerileri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ekim 2007, S. 26/42, s. 210.

Bursa'da Padişah Vakıflarının Yönetimi ve Denetimi

Vakıf ve Yönetim

İslam medeniyetinde vakıfların görevlerini ne dereceye kadar ifa ettiğine baktığımızda, bunun vakfın yönetimi, denetimi, muhasebesi ve elde edilen gelirin doğru kullanımı ile direkt ilişkili olduğunu görürüz. Tarihî süreçte maddi anlamda gücünü koruyan, liyakat sahibi yöneticiler tarafından idare edilen ve vakfiyelerdeki ifadesi ile tebdil (değişim), tağyir (dönüşüm), teksir (geliri artırma), tevfir (çoğaltma, artırma) şartlarını hakkıyla yerine getiren vakıfların gelirlerini artırdıkları gibi vakfiyelerde yerine getirilmesi hüküm altına alınan hizmetleri de yerine getirebildiklerine şahit olmaktadır.

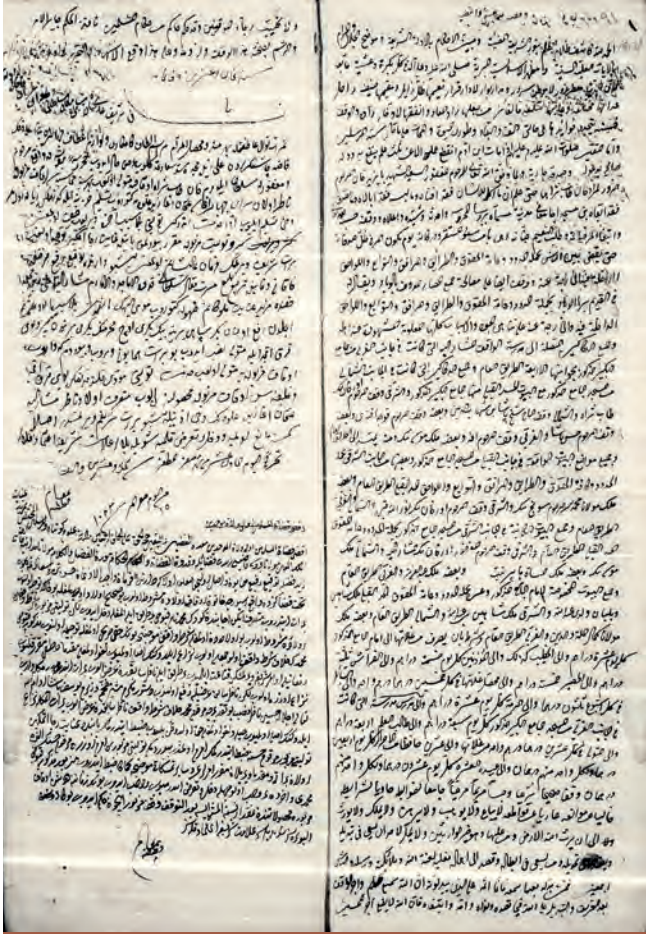
“Zâbitân-ı Evkaf” veya “Cemaat-i Zâbitân-ı Evkâf” şeklinde anılan vakfın idari görevlileri genel olarak mütevellî (yönetici/yönetim kurulu başkanı), nâzır (denetçi/denetmen), kâtip (muhasebeci) ve câbî'den (tahsildardan)

oluşmaktadır. Vakıf akar ve hayrat bakımından büyük ise, akar ve hayratları farklı vilayetlerde ise, “mütevellî-i kebir” denen ana mütevellî, tali kâtip ve câbî atayabilmek yetkisine sahiptir.

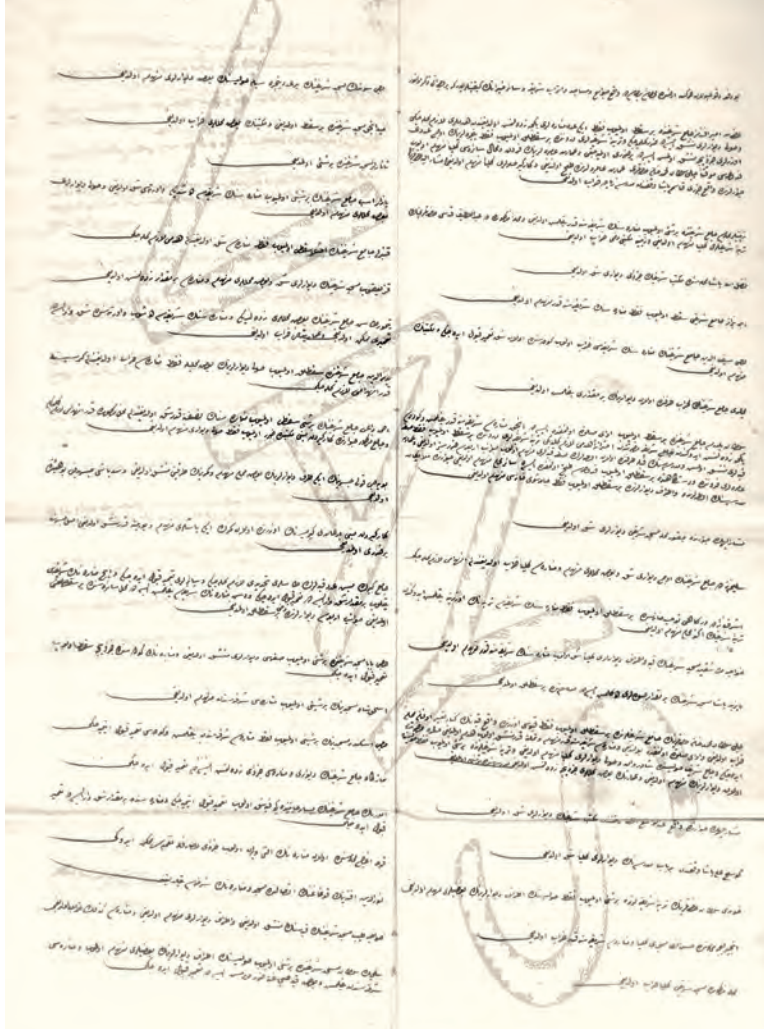
Osmanlı Vakıflarında Yönetim ve Denetim

Osmanlı öncesi Selçuklu, Memlûk, Eyyûbi gibi İslam medeniyetlerinde özellikle padişah/sultan veya önde gelen devlet adamlarının vakıflarının makamlarına kaim kişiler veya görevlendirdikleri şahıslar tarafından yönetildiğini görmekteyiz.

Bunlara örnek olarak Kudüs'te Eyyûbi hükümdarı ve Kudüs Fatihî Selahaddin Eyyubi Vakfı, Mısır'da vakfının bütün gelirlerini Mekke ve Medine'de dinî, hayrî ve sosyal birçok hizmetlerin yerine getirilmesini şart kılan Memlûk Sultanı Sultan Kayıtbay, Suriye'de yaptığı hizmetlerle

Ulu Camii ve Vâiziye Medresesi Vakfiyesi (VGM Arşivi)

Bursa'da depremde zarar gören camii, mescid, mekteb ve türbeleri gösterir belge (VGM Arşivi)

Halep ve Şam'ı mamur eden ve Selahaddin Eyyübi'nin Kudüs'ü fethinin temellerini hazırlayan Nureddin Zengi vakıflarını zikredebiliriz.

Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu dönemlerinde kurulan çok sayıda vakıf, sultanlar tarafından yetkilendirilen sarayın en üst görevlisi olan kimseler tarafından yönetilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde ise durum farklı olmayıp, Osmanlı padişahlarından Yıldırım Bayezid, I. Murad, II. Murad, Çelebi Sultan Mehmed, Sultan II. Osman vakıflarının yönetimini bizzat kendilerinden sonra padişah olacak kişilere şart etmişler, Fatih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, III. Murad, II. Selim ve daha sonraki padişahlar ile padişahların eşleri, kız kardeşleri ve kızlarının bazıları vakıflarının yönetim ve denetimini sarayın en yetkin görevlisi olan Darussaade Ağası'na şart etmişlerdir.

Darussaade ağaları tarafından yönetilen ve denetlenen vakıflar tarihî süreçte III. Murad Dönemi'nde "Haremeyn Nezareti/İdaresi" adını alarak başta padişah ve hanım sultanların vakıfları, Osmanlı medeniyetinden önceki İslam medeniyetleri dönemlerinde kurulan vakıflar, haremeyne tahsisatı bulunan vakıflar ile tarihî süreçte şartları uygulanamaz hâle gelen veya mütevellileri kalmayan vakıfları yönetmeye başlamışlardır. Öyle ki bu idare tarafından yönetilen veya vakfiye şartları gereği denetlenen vakıf sayısı 1800'lü yıllarda 10.000'in üzerindedir. Bugün Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yönetiminde olan bu vakıfların günümüze intikal etmesinde en büyük pay şüphesiz "Darussaade Ağası Nezareti" diğer adıyla "Haremeyn Evkaf Nezareti/İdaresi" tarafından yönetilmesi ve denetlenmesidir.

Burada özellikle zikretmek gerekir ki Haremeyn Evkaf Nezareti tarafından yönetilen ve denetlenen vakıflar tarihî süreçte akar, hayrat ve hizmet bakımından en cesim ve icracı olan vakıflardır.

Haremeyn Evkaf Nezareti dışında kalan vakıflar ise vakfiye şartlarına göre aşağıdaki nezaretler ve birimler tarafından yönetilmiş veya denetlenmiştir:

1. Şeyhülislamlık Nezareti,
2. Nakibüleşraflık Nezareti,
3. Babussaade Nezareti,
4. Kadılıklar (İstanbul Kadılığı, Şam Kadılığı, Şiibani Kadılığı),
5. Yeniçeri Ağalığı Nezareti,
6. Hazinedarbaşı Nezareti,
7. Merkez tekkeler veya bazı şeyhler (Aziz Mahmud Hüdayi Tekkesi, Konya Mevlevi Asitanesi gibi),
8. Vakıf evlatları ve kan bağı olan akrabaları,
9. Hayrat eser görevlileri, esnaf birlikleri (medrese müderrisi, cami imamı gibi, esnaf şeyhi ve esnaf birliği başkanı gibi),
10. Müteferrik (mahalle/köy ahali, mahalle veya köyün ileri gelen kişileri).

Osmanlı döneminde, yukarıda sayılan kurum ve kişiler tarafından yönetilen ve denetlenen vakıfların yarısından fazlası Haremeyn Evkaf Nezareti tarafından yönetilmekte idi. Burada yanlış bir algıyı da düzeltmek yerinde olacaktır. Bazı akademisyenler tarafından "Haremeyn Evkaf Nezareti Haremeyn'e tahsisatı bulunan Osmanlı vakıfları yöneten

Yıldırım Bayezid Türbesi

Muradiye Camii

Yeşil Camii

ve denetleyen teşkilat olarak tanımlansa da bu birim tarafından yönetilen veya denetlenen vakıfların %90'ında Haremeyn'e bir tahsisat bulunmamaktadır. Dolayısıyla Haremeyn Evkaf Nezareti teşkilatı Osmanlı vakıflarının büyük bir kısmını yöneten ve denetleyen bir yönetim ve denetim organizasyonudur.

Özellikle bazı vakfiyelerde vakfı yönetmekle görevlendirilecek kişilerde bulunması gereken vasıflar tafsilatı ile belirtilmektedir ki bu özelliklerin başında istikamet üzere olmak, işinde ehil bulunmak ve görevi ile ilgili olarak liyakat sahibi olmak gelmektedir. Ayrıca vakfın yönetici sınıfı ve hizmet görevlilerinde (camii, medrese, imaret, hastane, su yolları ve sair hayrat eserlerde görevli kimseler) olması gereken özellikler de vakfiyelerde ayrıntılı şekilde yer almaktadır.

Bursa'da Padişah Vakıflarının Yönetimi ve Denetimi

Bursa'da Osmanlı padişahlarından Sultan Orhan Gazi, Murad Hüdavendigâr (I. Murad), Yıldırım Beyazıt, Çelebi Sultan Mehmed, Sultan II. Murad ve Sultan II. Beyazıt vakıf kurmuş olup Emir Sultan Külliyesi ile ilgili olarak da Bursa'daki sultanlardan bazıları ile Fatih Sultan Mehmed, külliye için giderleri için birtakım vakıflar kurmuşlardır.

Orhan Gazi azatlılarından Tavaşi Şerafeddin Mukbil Zaviyesi için kurduğu ve kurulduğu yöreye izafetle Mekece Vakfiyesi adını alan 1324 tarihli vakfiyesinde¹ vakfın yönetimini hayatta oldukça Şerafeddin Mukbil'e, onun vefatından sonra neslinden gelenlere şart kılmiştir. Vakfiyeye göre vakıf kurucusu Sakarya'nın Pamukova ilçesinde bir zaviye/imaret ve camii yaptırmış olup zaviye yolu düşen kimsesizlerin faydalanması şart kılınmıştır.

1360 tarihli Bursa İmareti Vakfiyesi'nde² vakfın yönetimini ve denetimini veziri Sinan Paşa'ya şart etmiştir. Bu vakfiyeye göre Sultan Orhan, Bursa merkezde bir camii, medrese, mektep, han ve hamamdan oluşan külliye inşa eylemiş, yine imareten yetim, yolcu, fakir ve kimsesizlerin faydalanmasını şart kılması ve vakfa gelir olmak üzere zaviyenin etrafında bağlar, bahçeler, çok sayıda köyün arazisi ile Emir Hanı denilen han, dükkânlar ve evleri vakfetmiştir.

Sultan Orhan döneminde düzenlenen ancak vakfiyesi kaybolduğu için Sultan II. Bayezid döneminde 1497-1498 tarihinde hükümleri yeniden yazılan ve onaylanan Sultan Orhan, İznik Medresesi Vakfiyesi'nde³, Sultan

Orhan'ın İznik'te Hayrettin Paşa Camii yanında yaptırdığı medrese ve bu medrese için vakfedilen akarlardan bahsedilmekte olup vakfın yönetimi ve denetimi medresenin müderrisi Kayserili Tur Ali bin Abdülkerim'e (Davud-ı Kayseri), onun vefatından sonra onun ehil evlatlarına bırakılmaktadır.

Sultan Murad Hüdavendigâr'a ait istinsah edilen 1415⁴-1417⁵ tarihli vakfiyelerde Sultan Murad'ın Kaplıca Bölgesi'nde yaptırdığı zaviye/imaret ve medrese için hamam, dükkân, mesken ve Bursa ile ilçelerinde çok sayıda köyün gelirinin vakfedildiği belirtilmektedir. Vakfiyeye göre vakfın yönetimi ve denetimi Vezir Çandarlı Hayrettin Paşa'ya bırakılmıştır.

Yıldırım Bayezid, Bursa'nın doğusunda yaptırdığı camii, medrese, imaret, Darüşşifa, su kemeri, köprü, hamam ve türbeden oluşan külliyesi için kaleme alınan 1400 tarihli vakfiyede⁶ külliye gider olmak üzere Bursa, Gemlik ve Alaşehir'de çok sayıda taşınmaz ve arsa/tarla vakfetmiş olup vakfın yönetimini ise hayatta oldukça kendisinin vefatından sonra kendi makamında olanların yürütmesini şart kılmıştır.

Yıldırım Bayezid Han'ın Şeyh İshak Kazerûnî Zaviyesi için kurduğu vakfın vakfiyesi 1400 tarihli olup,⁷ Sultan Bayezid, Tahtakale denilen yerde inşa eylediği zaviyenin giderleri için Kite ve Gemlik'te köy arazilerini vakfetmiştir. Vakfın yönetimini ise şehrin doğusunda yaptırdığı külliye şartlarına bağlamış ve aynı kuralların bu vakıf için de geçerli olduğunu vakfiyede ifade etmiştir.

Sultan Yıldırım Bayezid'in diğer vakfiyesi⁸ ise 1425 tarihli olup Ulu Camii ve Vâiziye Medresesi için kurulmuştur. Vakıf kurucusu hayrat eserlerin görevli giderleri ve bakım onarımları için camii ve medrese civarında çok sayıda dükkân ve sair taşınmaz vakfetmiş olup vakfiyede vakfın yönetimi ile ilgili olarak bir şart bulunmamakla beraber tarihî süreçte bu vakfın diğer vakıfları ile birlikte yönetildiği belgelerden anlaşılmaktadır.

Çelebi Sultan Mehmed, 1419 tarihinde tanzim olunan vakfiyeye göre⁹ Bursa'da bir camii, bir imaret, bir zaviye, bir medrese ve türbe yaptırmıştır. Hayrat eserlerin görevli giderleri, bakım onarımları ve sair masrafları için İpek Hanı, Büyük Hanı, Kazzazlar Çarşısı, Yüncüler Çarşısı, Del-

1 İBB Atatürk Kitaplığı, MC_Fr_10.

2 TİEM No: 2188, VGM D. 574, s. 99, sr. 43.

3 VGM D. 747sh. 359, sr. 247, D. 2163, sh. 123, sr. 50.

4 BOA. EV. VKF. 19/5.

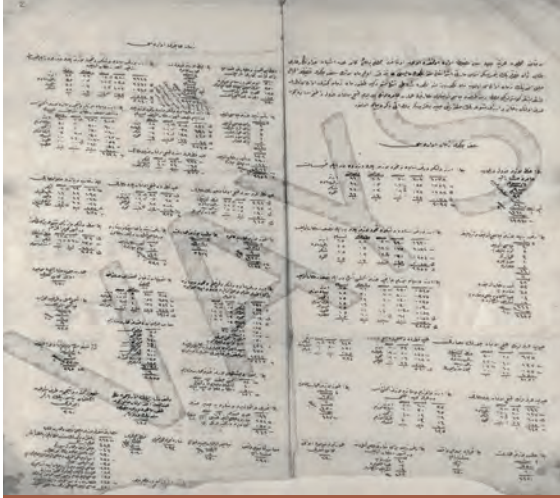
5 İBB Atatürk Kitaplığı, MC_Fr_7.

6 TİEM, 2203, VGM D. 574, sh. 102, sr. 45.

7 İBB Atatürk Kitaplığı, MC_Fr_12.

8 BŞS. B-29, s. 91.

9 İBB Atatürk Kitaplığı, MC_Fr_36/20.

Murat Hüdevîgar Vakfı'nın masraflarını, imarette pişen yemekleri ve masraflarını gösteren muhasebe kaydı (VGM Arşivi)

Ulu Camii

İllar, Bakkallar, Bakırcılar ve Boyacılar çarşıları ile Hacı İvaz Paşa tarafından kendisine hibe edilen Lonca Hanı ile çok sayıda dükkân, menzil, Bursa, İnegöl, Yenişehir, Yarhisar ve Gebze'de arazileri vakfetmiştir. Çelebi Sultan Mehmed de Yıldırım Bayezid Vakfı'nda olduğu gibi vakfın yönetimini kendine ve kendisinden sonra padişah olanlara şayet nesli kesilirse belde hâkiminin uygun gördüğü bir kimseye şart etmiştir.

Sultan II. Murad 1430 tarihli vakfiyesine¹⁰ göre Bursa'nın batı tarafında yer alan ve Semaveyn adı verilen mevkide zaviye/camii, medrese, imaret, çeşmeler ve hamam yaptırmış olup hayrat eserlerdeki görevlilerin giderleri, akar ve hayratların bakım onarımları ve sair masrafları için Manyas, Bergama köylerinde ve Bursa'da çok sayıda taşınmaz vakfetmiştir. Sultan Murad da vakfın yönetimini üzerine almış, vefatından sonra ise vakfa kendi makamında olanların yani padişahların mütevellî olmasını şart kılmıştır.

Sultan II. Bayezid, 1505 tarihli vakfiyesinde¹¹ İstanbul'daki külliyesinin haricinde Bursa'da inşa eylediği Koza Hanı ve Pirinç Hanı'ndan bahsetmekte ve Koza Hanı dâhilinde yaptırdığı mescidin ve İstanbul'daki külliyesinin giderleri için hanları vakfettiğini belirtmektedir. Sultan II. Bayezid de vakfın yönetimini kendi üzerine almış, vefatından sonra bu görevi padişah olanların yerine getirmesini, dindar, emin, feraset sahibi birisinin denetçi olmasını şart kılmıştır.

Sonuç

Vakıflar durağan değil, dinamik müesseselerdir. Tarihî süreçte kendini yenileyen, gelirini artıran vakıflar, hayatîyetini devam ettirip günümüze kadar ulaştığı gibi, gelirleri gerek vakıf evlatları gerekse meşrutun lehleri tarafından talan edilen ve gelişime ayak uyduramayan vakıflar ve eserleri maalesef tarihte kaybolup gitmişlerdir. Bir vakfın yaşaması için öncelikle iyi bir geliri, liyakat ve ehliyet sahibi yöneticisi olması elzemdir.

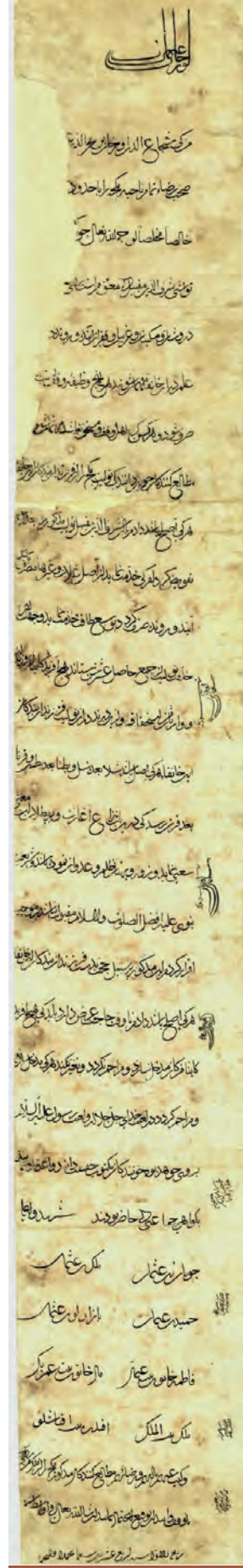
Günümüze ulaşan vakıf akar ve hayratların büyük bir kısmı padişahlar, hanım sultanlar, bazı devlet adamları ve beylere ait vakıflardır. Bu vakıfların neredeyse tamamına yakınının yönetimi döneminde kamu kurumu diyebileceğimiz birimlerce yerine getirilmiştir.

Vakfiyelere genel anlamda göz attığımızda ise mütevellide aranan en önemli şartların ehliyet, liyakat, adalet, dindarlık ve istikamet üzere yaşamak olduğunu görüyoruz ki günümüzde de en elzem olan budur.

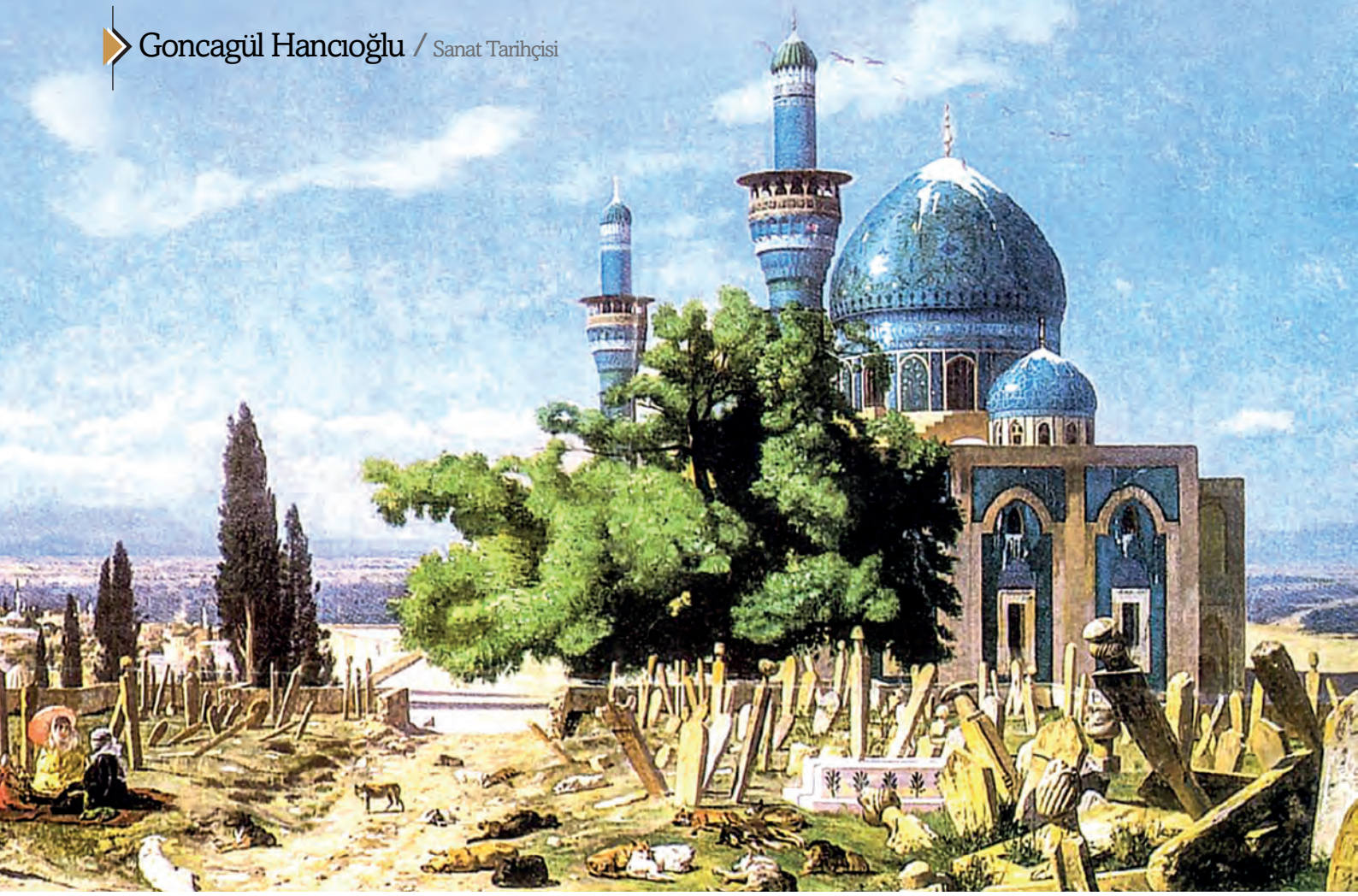
Sözlerimizi Sultan II. Bayezid'in vakfiyesinde yer alan bitiş cümlesi ile sonlandıralım: "Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inanan; sultan olsun, vezir olsun, kral olsun, emir olsun, kadı olsun, vali olsun, müftü olsun, müderris veya muhasebeci olsun hiçbir kimsenin bu vakfiyede geçen hususları, belirtilen şartları tebdil veya tağyir etmesi, bir hâlden diğer bir hâle koyması, şartlarını ortadan kaldırması, akar ve hayratlarına müdahale etmesi veya buna yeltenmesi katiyen caiz değildir. Her kim, buradaki hususların uygulanmasını engeller, herhangi bir şartını tağyir, tebdil ya da iptal ederse çok büyük bir vebal altına girmiş olur."

10 VGMA D. 1900, sh. 1, sr.1. Vakfiye'nin diğer bir sureti VGMA D. 2113, sh. 100, sr. 25.

11 VGMA D. 1376, sh. 1, sr.1, Vakfiye'nin mükerrerleri VGMA D. 613, sh. 50, sr. 5, ve D. 2113, sh. 195, sr. 33.

Orhan Gazi'nin Mekece Vakfiyesi, (kaynak: İBB Atatürk Kitaplığı)

-Yeşil Külliye Işığında- Mimar Hacı İvaz Paşa'nın Bursa Mimarisindeki Rolü

Türklerin Anadolu'ya beraberinde getirdikleri "göçer-yarıgöçer" kültür, Selçuklu gelenekleri ve Anadolu'daki kadim medeniyetlerin izleri, Osmanlı sanatını ve mimarisini besleyen kaynaklardır. Erken dönem Osmanlı mimarlık ortamı, alanında yetenekli mimarlar ve muhtelif medeniyetlerin bünyesinde yetişmiş sanatkarlar tarafından söz konusu kültürel birikimlerden oluşan sağlam bir temel üzerine inşa edilmiştir.

Bursa'nın fethiyle birlikte Orhan Bey'in baniliğinde başlatılan imar faaliyetleriyle mimari doku ve kentsel strüktür şehrin nüvesi Hisar'da şekillenmiş, halkın gereksinimleri doğrultusunda

çok sayıda yapı ve yapı topluluğu inşa edilmiştir. Nüfus hareketliliği, ticari ve siyasi faaliyetlerin gelişimine bağlı olarak kent sur dışına taşmış, kentsel doku sur dışında şekillenmeye devam etmiştir. Bu süreçte Selçuklu döneminin kapalı avlulu medreselerine ve hankahlarına bağlanan bir yapı tipi ortaya çıkmıştır. Kolonizasyon merkezi olarak da tanımlayabileceğimiz bu yapıların geliştirilmiş plan kurgusu ve işlevsel özellikleriyle sur dışındaki ilk örneği Orhan Bey tarafından inşa ettirilen Orhan Külliyesi'yle (1339/1340) görülmeye başlanmıştır. Külliye'nin ana yapısını teşkil eden zaviyeli/tabhaneli camiler siyasi ve sosyokültürel şartlara

bağlı olarak şekillenmiş, farklı fonksiyonel özellikleri bünyesinde barındıran yapılardır. Bu süreçte, dinî-içtimai bir teşkilat olan ahiler Osmanlı toplum yapısının ve kültürel dinamiklerinin belirlenmesinde, siyasi otoritenin korunmasında, asayişin sağlanmasında son derece önemli rol oynamıştır. Baha Tanman'ın Osmanlı mimarisinin alametifarıkası olarak tanımladığı bu plan tipindeki yapıların Osmanlı'nın kuruluş döneminde ortaya çıkmış olması fütüvvet anlayışıyla şekillenen ahiliğin Osmanlı toplum yapısının oluşmasındaki önemini göstermektedir.

Orhan Bey'in ardından kentin batı sınırını belirleyen Murad Hüdavendi-

gar Külliyesi (1367-1385) ile ondan yaklaşık altı yıl sonra Yıldırım Bayezid tarafından inşa ettirilen ve kentin doğu sınırını belirleyen külliye (1391-1395) inşa edildikleri bölgelerin mimari dokusunu şekillendirmiş olan ve içerisinde barındırdığı yapıların işlevine binaen “müessesât-ı hayriyye” olarak da tanımlanan hanedan yapılarıdır. Bunlar içinde Yıldırım Külliyesi’ne ayrı bir parantez açmak gerekir ki bu külliye Osmanlı mimari kimliğinin kendine özgü karakteristiğinin oluştuğunu gösteren sembolik bir yapıdır.

Yıldırım Bayezid döneminde bürokratik gelişmelere paralel olarak ilerleyen mimari faaliyetleri sekteye uğrattacak bir takım siyasi olaylar yaşanmıştır. Bu dönemde kendisini Büyük Selçuklu ve İlhanlı’nın varisi olarak gören Timur’un Anadolu’yu topraklarına katmak istemesi ve bu yönde gerçekleştirdiği faaliyetler Yıldırım Bayezid ve Timur arasında 1402 yılında Ankara Savaşı’nın gerçekleşmesine sebep olmuştur. Neticesinde Yıldırım Bayezid, Timur’a esir düşmüş, ardından vefat etmiştir. 1402 yılında Timur tarafından istila altına alınan kentte birçok yapı zarar görmüş, Yıldırım Bayezid döneminde en parlak günlerin yaşandığı Bey Sarayı yağmalanmış, kentte tam manasıyla bir kaos ortamı oluşmuştur.

Bu dönemin en sarsıcı olayı, Yıldırım Bayezid’in oğulları arasında 1402-1413 yılları aralığında meydana gelen ve merkezi otoritenin temelden sarsılmasına sebep olan saltanat mücadelesidir. Bunalım Devri ya da Fasıla-i Saltanat olarak adlandırılan bu dönem Yıldırım Bayezid’in oğullarından Çelebi Mehmed’in devlet otoritesini ve itibarını tekrar tesis etmek üzere gerçekleştirdiği faaliyetler sayesinde sona ermiş, Çelebi Mehmed’in baniliğinde başlatılan imar çalışmalarıyla kent tekrar eski görünümüne kavuşmuş ve bayındır hâle gelmiştir. Bu sürecin önemli isimlerinden biri de Murad Hüdavendigar döneminden itibaren devletin önemli kademelerinde görev yapmış olan Hacı İvaz Paşa’dır.

Hacı İvaz Paşa’nın Siyasi Kimliği

Hacı İvaz Paşa, Osmanlı mimarlık tarihinde olduğu kadar siyasi olarak üstlendiği önemli görevlerde elde ettiği başarıları sayesinde dönemin mimarlarından ayrılmaktadır. Bu bağlamda Hacı İvaz Paşa’nın mimar kimliğine

değinmeden önce devlet yönetimi içerisinde ve orduda üstlendiği görevlerden ve başarılarından genel hatlarıyla bahsetmek yerinde olacaktır.

Hacı İvaz Paşa, Tokat’ın Kazova nahiyesinde dünyaya gelmiştir. Murad Hüdavendigar döneminde tımarlı sipahi olarak görev yapan Hacı İvaz Paşa, Çelebi Mehmed döneminde gerçekleştirilen Ankara Savaşı’na (1402) Tokat Subaşı olarak katılmış, Fetret Devri’nde Çelebi Mehmed’e destek olarak mücadelesinde muvaffak olmasını sağlamıştır. Bu dönemde Bursa Subaşı (veya Muhafızlığı) görevine getirilen Hacı İvaz Paşa, 1414 yılında Bursa Kalesi’ni kuşatan Karamanoğlu Mehmet Bey’e karşı kaleyi başarılı bir şekilde müdafaa etmiş, bu sayede Bursa Valiliği ve ardından Vezirlik makamına getirilmiştir.

Hacı İvaz Paşa, Çelebi Mehmed’in vefatının ardından oğlu II. Murad’ın tahta çıkabilmesi için önemli çabalar sarf etmiş, Osmanlı tahtının meşru varisi olduğunu savunarak asayisi bozacak faaliyetlerde bulunan Mustafa Çelebi’nin Bursa’ya harekâtını engellemiştir. Bu etkinlikleri sayesinde Çelebi Mehmed’in tahta çıkmasında önemli bir rolü olan Veziriazam Bayezid Paşa’nın ardından ikinci vezirliğe terfi etmiştir. Ancak bu dönemde Vezir Çandarlı İbrahim Paşa ve Molla Fenari ile girdiği çekişmeli meseleler sebebiyle 1424 yılında görevinden azledilmiş, gözlerine mil çektilmesinin ardından

Edirne’den Bursa’ya sürülmüş, 1428 yılında veba salgını sebebiyle vefat etmiştir. Mezarı Pınarbaşı Mezarlığı’nın Kuzgunluk tarafında yer alan aile kabristanındadır.

Hacı İvaz Paşa’nın Bani ve Mimar Kimliği

Yıldırım Bayezid döneminde kesintisiz bir biçimde ilerleyen siyasi faaliyetlerin sekteye uğradığı süreçte önemli başarılarına imza atan Hacı İvaz Paşa, imar faaliyetlerinin yeniden canlandırılması noktasında bani ve mimar kimliğiyle ön plana çıkmaktadır.

Osmanlı kroniklerinden Âşıkpaşazâde, Hacı İvaz Paşa’nın sanat ve mimarlık alanına sağladığı katkıları şu ifadelerle aktarmaktadır:

“Al-i Osman kapusunda paşalar sınırlar ile şölen çekmek andan gördiler. Ve hem gayr-ı iklimden hüneler ve üstadlar Rum’a o getirmişdür.”

Fransız yazar Pierre Loti, Yeşil Cami’yi ziyaret ettiğinde yapıyla ilgili gözlemlerini aktarırken Mimar Hacı İvaz Paşa’dan övgüyle söz etmektedir:

“Beş yüzyıl önce Yeşil Cami’yi tasarlayan ve burada, şu derin perspektiflerin önünde, şu ağaçlar diyarına uzanan bir balkon şeklinde inşa eden kişi, gerçekten büyük bir hayal ustasıymış.”

Kaynaklarda yer alan bilgilere göre Hacı İvaz Paşa’nın birden fazla vakfiyesi bulunmaktadır. Hacı İvaz Paşa’nın H. 22 Zilhicce 827 / M. 17 Kasım 1424 tarihli ilk vakfiyesi Tokat’ta bulunan

Hacı İvaz Paşa’nın kabri

Yeşil Camii Önü, Osman Hamdi Bey, 1882

camii ve medresesine aittir. Diğer vakfiyesi, H. 1 Cemaziyelevvel 830 / M. 28 Şubat 1427 tarihli olup Bursa'da inşa ettirdiği yapılar için tanzim edilmiştir.

Ankara'da Hacı İvaz Paşa Mescidi, Bursa'da Hacı İvaz Paşa Külliyesi, Çelebi Mehmed'e takdim edilen Geyve Hanı, günümüze ulaşmayan Tavuk Pazarı Hanı ve Hacı İvaz Paşa Hanı, Tokat'ta inşa ettirdiği bedesten, mescid (zaviye), medrese ve babası adına Beyobası Köyü'nde inşa ettirdiği mescid (zaviye), medrese ve hamamdan meydana gelen bir külliye, Hacı İvaz Paşa'nın banisi olarak inşa ettirdiği yapılar arasındadır.

Hacı İvaz Paşa, Çelebi Mehmed'in baş mimarı olarak Balkan coğrafyasının Osmanlı'ya ait en önemli eserlerinden biri olan Dimetoka Çelebi Mehmed Camii ve Bursa'da Yeşil Külliye'yi inşa etmiştir. Bursa'da Demirkapı Çarşısı, Gelincik Çarşısı, Ulubad Köprüsü, Edirne'de Acemioglanlar Kışlası olarak kullanılan saray ve Edirne Uzunköprü'sü ise Hacı İvaz Paşa'ya atfedilen çeşitli fonksiyondaki yapılar arasındadır.

Vakfiyeler sayesinde varlığını sürdüren söz konusu eserler Osmanlı kent dokusunun korunmasına ve Bursa'da oluşan imparatorluk üslubunun gelişerek devam etmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Yeşil Külliye'nin İnşa Süreci

Yeşil Külliye, Fetret Devri'nin hemen ardından devletin "bâni-i sânisî" yani ikinci kurucusu Çelebi Mehmed'in baniliğinde H. 817-822 / M. 1414-1419 yılları arasında Mimar Hacı İvaz Paşa tarafından inşa edilmiştir.

Zaviyeli/tabhaneli camii, medrese, imaret, türbe ve üç handan müteşekkil olan külliye topografyaya bağlı bir yerleşim özelliği göstermektedir. Külliye'yi oluşturan yapı birimlerinin topografyaya konumlanması, Yeşil Külliye'yi Bursa silüetinin vazgeçilmez bir parçası hâline getirmiştir.

Bu noktada Ekrem Reşit Rey'in 1948'de kaleme aldığı *Ebedi Bursa* adlı eserinde sorduğu bir soru geliyor akla:

"Acaba Yeşil Camii bir uzaklaşma ihtiyacından, saf, kusursuz bir güzellik arzusundan mı doğmuştur?"

Hiç şüphesiz, Yeşil Külliye, Çelebi Mehmed'in meşakkatli bir süreçten

Yeşil Külliyesi'nin yapılışında Hacı İvaz Paşa'nın çinileri kontrol edişi (Osmangazi Belediyesi 1326 Panorama Müzesi)

geçtikten sonra muvaffak oluşunu ve devletin azametini vurgulamaktadır. İstanbul'un fethinden önceki karmaşık günlerin geride bırakıldığı bu süreçte Yıldırım Bayezid döneminde tekâmüle eren imparatorluk üslubunun gelişerek devam ettiğini gösteren Yeşil Külliye, aynı zamanda Hacı İvaz Paşa'nın Osmanlı mimarisini oluşturan kültürel parametreleri, Selçuklu'ya ve hatta Orta Asya'ya uzanan ibareleri taşıyan tahayyül gücü yüksek, mahir bir mimar olduğunun en açık ifadesidir. Bu bağlamda Yeşil Külliye Tanpınar'ın ifadesiyle;

"(...) ileriye doğru yürürken geriye atılan son bir bakışa benzer. Fakat bu bakış ne kadar hesaplı bir tecrübe ile doludur!"

Ekrem Hakkı Ayverdi, Yeşil Camii ve banisi Çelebi Mehmed ile ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır:

"Bu Yeşil Camii'ni ise, milletçe geçirilen o müdhîş fetret devri sonunda, o devri işkencesini çocuk yaşında çekmiş, istikrar ve istiklali kurtarıb kurmuş olan, Çelebi Sultan Mehmed'in kendi nefesine karşı bir teselli mükafatı, milletine verdiği müsekkkin bir 'ilacdır.'"

Şer'iyye sicilleri ve diğer arşiv belgelerinde yer alan bilgilere göre; muhtelif zamanlarda onarımlar geçirerek günümüze kadar gelebilen külliye, 1855

Depremi'nde ciddi boyutta hasarlar almıştır. Depremden sonra 1863 yılında Bursa'ya atanan Ahmet Vefik Paşa'nın valiliği döneminde kapsamlı bir onarım gerçekleştirilmiştir. Bursa'nın tarihî dokusunun korunması amacıyla hatırı sayılır hizmetlerde bulunmuş olan Ahmet Vefik Paşa, Yeşil Külliye'yi tekrar ayağa kaldırmak için de önemli çabalar sarfetmiştir.

Şair ve yazar Ahmet Haşim, Ahmet Vefik Paşa'dan; "Güneşe kavuşturduğu Yeşil Camii O'nun bu şehre bir hediyesidir." şeklinde övgü dolu ifadelerle bahsetmektedir.

Bu dönemde Bursa yapılarının onarımını gerçekleştirmek üzere Ahmet Vefik Paşa tarafından Bursa'ya davet edilen Fransız mimar Leon Parvillée, Yeşil Camii ve Yeşil Türbe'nin tamiratını gerçekleştirmiştir. Tamiratından Leon Parvillée'nin beraberinde götürdüğü bilinen çini panolar günümüzde Victoria and Albert Müzesi'nde yer almaktadır.

Camii

Külliye'nin ana yapısı olan camii, zaviye/tabhaneli camilerin alt grubunu oluşturan kompleks planlı yapılar grubunun en anlamlı örneklerinden biridir. Bursa Tipi camilerde görülen bir uygulama olarak caminin önüne bir son cemaat yeri ilave etmek amacıyla

yapının doğusunda ve batısında setler, cephe duvarlarında kemer üzenleri hazırlanmış ancak Çelebi Mehmed'in caminin bitiminden önce ani vefatından dolayı tamamlanamamıştır. Bunun dışında camii plan itibarıyla Bursa Yıldırım Bayezid İmaretine benzemektedir.

Abidevi bir taç kapıdan girilen caminin ana ibadet mekânına geçişi sağlayan holün iki tarafında birer sahnin bulunmaktadır. Bu sahnelerde üst katta yer alan hünkâr mahfiline geçişi sağlayan merdivenler yer almaktadır. Bu bölümün üst katı hünkâr mahfili olarak tasarlanmıştır. Hünkâr mahfili; güneye bakan iki odası, orta sofası, köşelerde balkonlu iki odası ve sofadan geçilen mahfil bölümü ile kasırları andırmaktadır. Hünkâr mahfilinin güneye bakan iki odasının alt katında batı ve doğu bölümde devlet erkânı için tasarlanmış bölümler yer almaktadır. Bu bölümler Doğan Kuban'ın ifadesiyle; ayin niteliğinde bir toplantıda hiyerarşik dizilimin bir işaretidir. Aynı aksta iki kubbe ile örtülmüş olan ibadet mekânının kuzey bölümünde yer alan aydınlık kubbesi altında bir şadırvan yer almaktadır. Bu bölümün yan kanatlarında arka arkaya konumlanmış iki eyvan ve gezici dervişlerin ikamet edebileceği ocaklı iki oda mevcuttur. Caminin mihrabının, minberinin ve vaaz kürsüsünü-

nün yer aldığı güneyde bulunan harım bölümü zeminden yükseltilerek diğer bölümlerden ayrılmıştır.

Türbe

Yeşil Türbe, caminin karşısında daha yüksek bir tepe üzerinde yer almaktadır. Yapımına H. 824 / M. 1421 yılında başlanan türbe, Çelebi Mehmed'in vefatından 40 gün önce tamamlanmıştır. Camii ile arasında kot farkı bulunan türbenin arazi üzerinde konumlanması adeta devletin yeniden dirilişini ifade etmektedir.

Tanpınar'ın ifadesiyle;

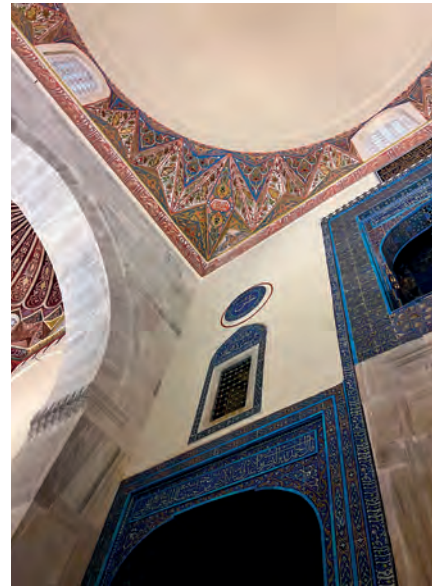
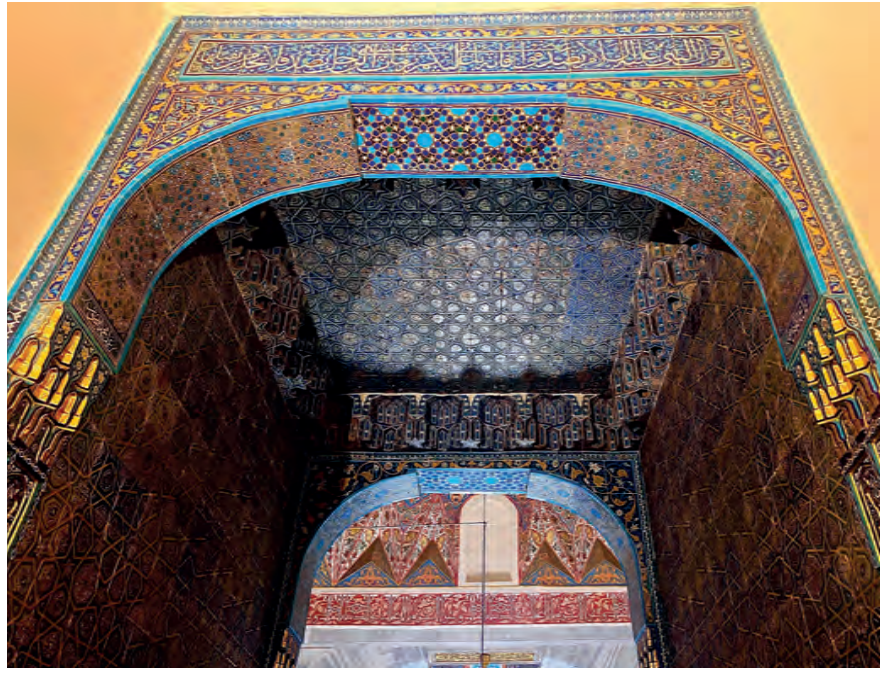
“Bütün ömrü boyunca didişen, yabancı şöyle dursun oğul-kardeş kanı dökmekten çekinmeyen insanlar, usta mimarların ve sanatkarların ellerinden sızan hüner ve rahmaniyyet sayesinde bir evliya talihini paylaşıyorlar.”

Bu dönemde sanatta ve mimaride daima dışa açık bir perspektif geliştirilirken türbenin mimari kurgusunda ve tezyinat programında geçmişine sahip çıkan bir tavırla Anadolu Selçuklu üslubunu sürdüren ayrıntılar dikkat çekmektedir. Sekizgen planlı, iki katlı ve kriptalı plan şemasından müteşekkil olan türbenin üst örtü sisteminde Türk üçgenlerine oturan yüksek kasnaklı bir kubbe kullanılmıştır. Türbenin ahşap kapı kanadına banî ve mimarın kimliği ile ahşap ustasının adını veren “Amel-i Hacı Ali b. Ahmed-i Tebrîzî” ifadesine yer verilmiştir. Türbede Çelebi Sultan Mehmed, oğulları Şehzade Mustafa, Mahmud ve Yusuf ile kızları Selçuk Hatun, Sitti Hatun, Hafsa Hatun, Ayşe Hatun ve dadısı Daya Hatun'a ait sandukalar yer almaktadır.

Medrese, Hanlar ve İmaret

Bursa Sultanisi olarak da bilinen medrese, caminin batısında yer almaktadır. Selçuklu medrese geleneğini devam ettiren yapı; tek katlı, açık avlulu, revaklı medrese tipolojisinde, on üç hücreli, iki eyvanlı ve dışa taşkın bir dersane eyvanından müteşekkildir. Ebüssuûd Efendi, Hoca Sâdeddin Efendi, Hızır Bey gibi dönemin en önemli müderrislerinin görev yaptığı medrese günümüzde Türk ve İslam Eserleri Müzesi olarak kullanılmaktadır.

Günümüzde mevcut olmayan Yeşil Hanı, külliye gelir getirmesi amacıyla inşa edilen İpek Hanı ve Hacı İvaz Paşa tarafından Çelebi Mehmed'e takdim edilen Geyve Hanı külliye meydanına getiren diğer yapılandıdır.

Külliye yapıları diğer yapılardan olan imaretin iki kubbeli matbahı ise günümüzde farklı bir işlevde kullanılmaktadır.

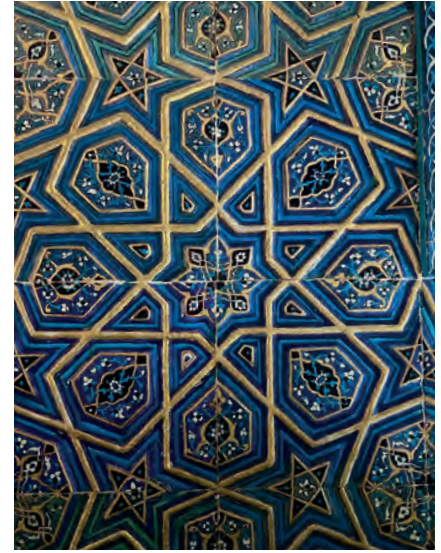
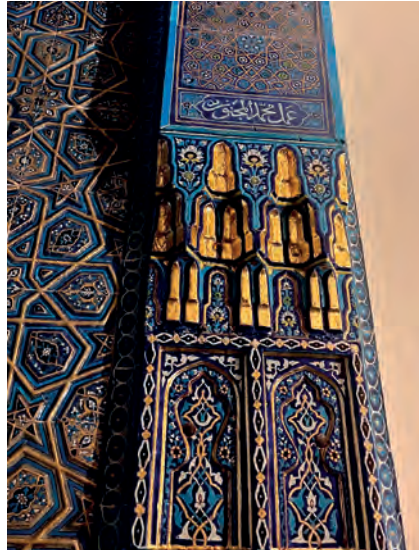
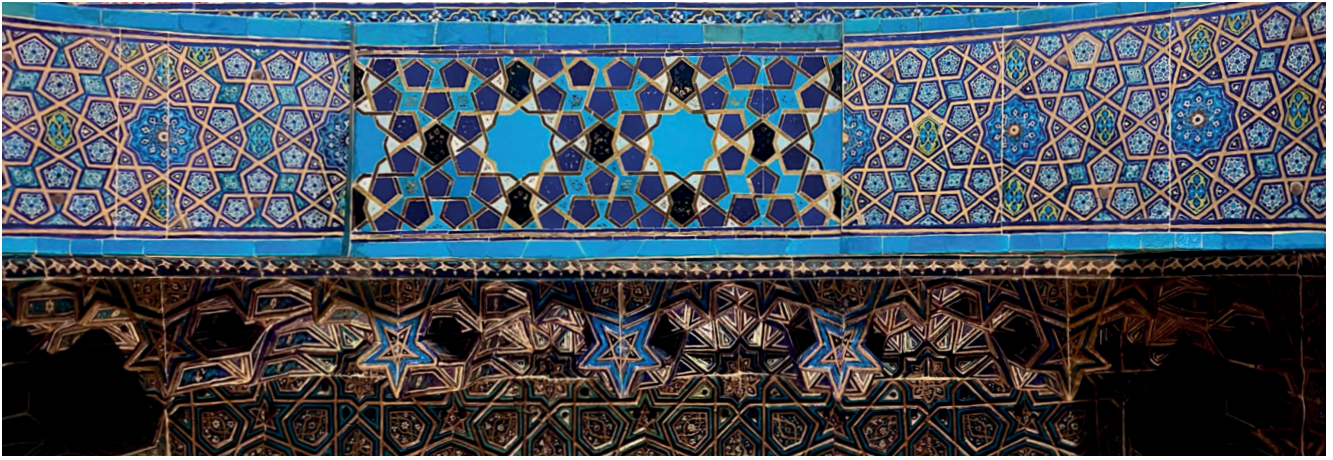
Tezyinat Programı

Yeşil Külliye, ağırlıklı olarak çini işçiliğinin yanı sıra taş ve ahşap işçiliğinin en başarılı örnekleri, kalem işi, alçı bezemeler ve sanat değeri yüksek kitabe kuşakları ile Osmanlı sanatının en müzeyyen örneklerindedir. Caminin mihrabında yer alan kitabe, “Amel-i Üstadan-ı Tebrizi” ifadesinden yapının bezeme programının Bursa'nın kuruluşunda önemli hizmetlerde bulunmuş olan Ali b. İlyas Ali (Nakkaş Ali) önderliğinde Tebriz'den gelen

ustalar tarafından meydana getirildiği anlaşılmaktadır.

Caminin ve türbenin muhtelif yerlerinde farklı tekniklerde uygulanmış olan çiniler üzerinde izlenen tasarım bütünlüğü, sanatkarların zengin imge dünyasının bir tezahürüdür.

Yabancı seyyahların anlatımlarına çok defalar konu olan Yeşil Camii ve Türbesi, Türk edebiyatından resim sanatına kadar muhtelif eserlerin kurgusunda da bezeme ayrıntılarıyla ön plana çıkmaktadır. Batı'nın muhayyilesindeki Doğu'yu imgelem gücü ile bütüncül olarak ele alıp, bunu sanatına aktaran Türk arkeolog, müzeci ve ressam Osman Hamdi Bey, *Yeşil Camii Önü*

(1882), *İki Müzisyen Kız* (1880), *Saçlarını Taratan Kız* (1881, 1882), *Müzisyen Kızlar* (1882), *Yeşil Cami'de/Kuran Dersi* (1890) ve *Kaplumbağalı Adam* (1906, 1907) isimli eserlerinde kurgunun ana unsuru olarak kullandığı Yeşil Camii ve Türbesi'nin bezeme öğelerini ayrıntılı bir biçimde tuvale aktarmıştır. Şair ve yazar Ahmet Haşim, Yeşil Camii'yi ziyaret ettiğinde camiye adını veren çiniler hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

“Duvarları kaplayan yeşil çiniler bu mabedin içine esrarengiz bir deniz altı aydınlığı veriyordu.”

İngiliz sanat tarihçisi Godfrey Goodwin caminin hariminde yer alan mihraba olan hayranlığını şöyle dile getirmiştir: “Bu mihrap, cennet kapısından da öte cennetin ta kendisidir.”

Yeşil Cami'nin bizi karşılayan taç kapısında yapının anıtsallığına yaraşır bir biçimde taşa işlenen bezemeler, yazı kuşağı ve mukarnas bezeme, pencere

alınlıklarında rumi ve palmetlerden oluşan stilize kompozisyonlar ile karışıklarda eksik bırakılan yazılar döneminin nadide örnekleridir.

Sonuç

Osmanlı Kuruluş Dönemi'ne damga vuran olaylardan biri olan Fetret Devri, Çelebi Mehmed'in üstün başarısı ve tabii Hacı İvaz Paşa gibi önemli devlet adamlarının desteği ile bertaraf edilmiş, bani, mimar ve diğer sanatçıların kolektif çalışması neticesinde caminin cümle kapısı üzerinde yer alan inşa kitabesinde övgüyle söz edildiği şekilde; “hilkat sanatçılarının bir yapısı, kudret kuyucusununun hayretfeza bir eseri olan bu kıymetdar makam”, ortaya çıkmıştır. Böyle bir külliye meydana getiren, Erken Osmanlı Dönemi mimarlık ortamının şekillenmesine ve üslup birliğinin oluşmasına önemli katkıları olan Mimar Hacı İvaz Paşa da çok yönlü kişiliklerden biri olarak Osmanlı mimarlık tarihinde yerini almıştır. Tanpınar'ın geçmişi ve şimdiki birleş-

tiren ifadesiyle “yekpare, geniş bir anın parçalanmaz akışında...” muhayyilesinde yer eden o Bursa'yı arayan her insan, ömründe bir kez Yeşil Camii ile göz göze gelmelidir.

Kaynakça

- Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2017.
- Albert Gabriel, *Bir Türk Başkenti Bursa*, C. 1, İlaveli 2. Baskı, Haz. Çev. Neslihan Er, Hamit Er, Aykut Kazancıgil, Osmangazi Belediyesi Yayınları, İstanbul, Mayıs 2010.
- Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, YEM Yayın, İstanbul, 2016.
- Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mi'marisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri II*, Baha Matbaası, İstanbul, 1972.
- Zeki Sönmez, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.

Seyyid Mehmed Emin Halvetî ve Mevlid Törenleri

Sultanahmet Cami'nde padişah huzurunda Mevlid Alayı (İBB Arşivi)

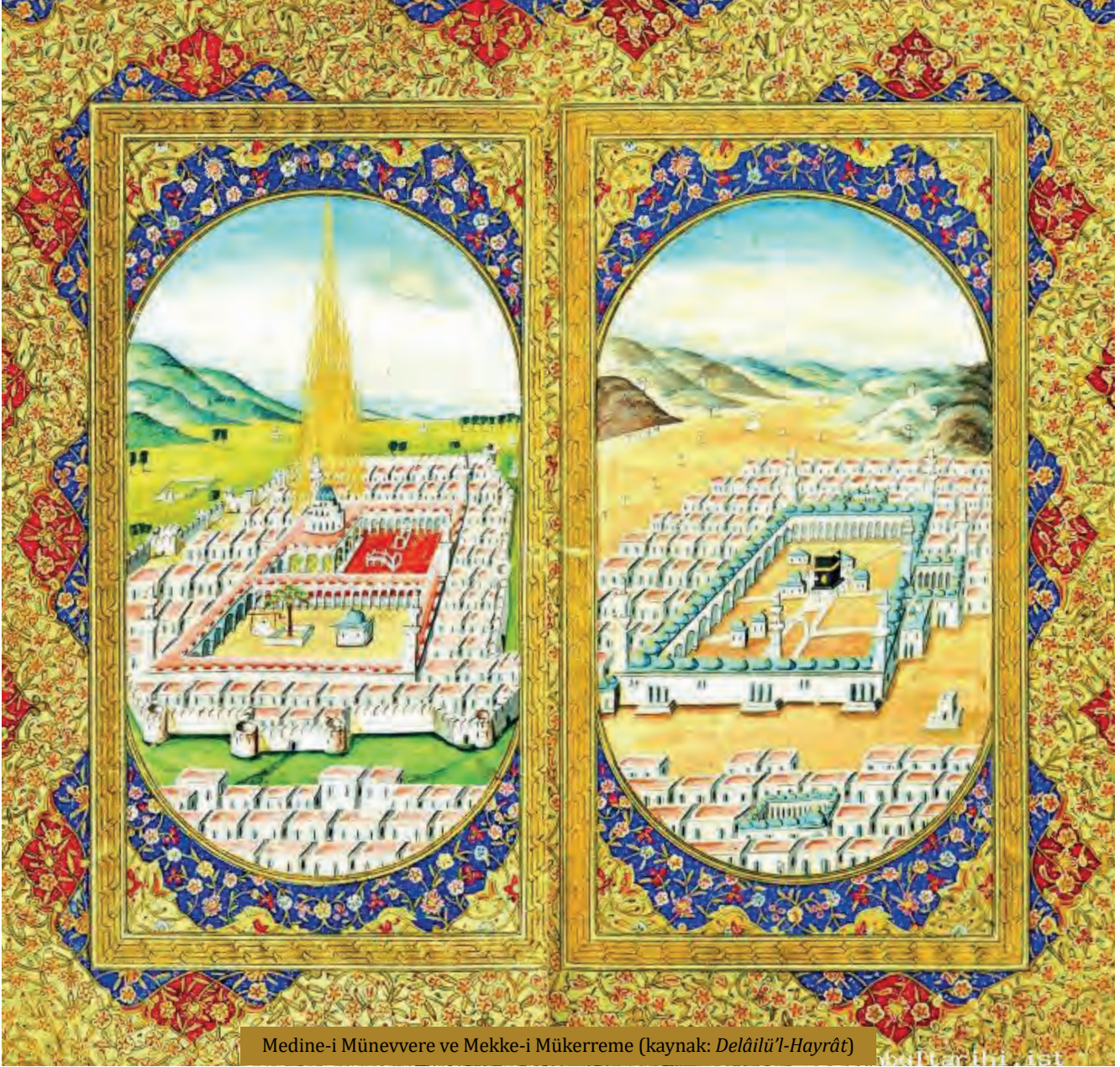
Bursa'da yetişen Divan sahibi tekke şairlerinden biri de Kâsımzâde Seyyid Mehmed Emin Efendi'dir. Babası Kasım Efendi, Niyâzi-i Mısırî'den feyz almış, Verdî mahlasıyla şiirler yazmış, mürşidinden sonra bir süre postnişin olmuş bir dervıştır. Ömrünün son döneminde İstanbul Akbıyık Tekkesi'nde şeyhlik yapmış, 1722 tarihinde vefat ederek Eyüp Yahyazâde Tekkesi Haziresi'ne defnedilmiştir.

O ğlu Mehmet Emin Efendi de babasının yolundan gitmiş, dergâhını Bursa'da kuran Mısırî'nin rehberliğinde tasavvufi terbiyesini tamamlamış, mürşidinin açtığı vadide şiirler yazarak duygu ve düşüncelerini dostlarıyla paylaşmıştır.¹

Kendi ifadeleriyle gönül eğitiminin üstadları, Bakü'de medfun olan Seyyid Yahya Şirvânî'den, Erzincanlı Bahauddin Efendi'den Mısırî'ye kadar gelen tarikat silsilesi şöyledir:

*"Bana feyz-i ilâhî Hazret-i Mısırî'den ermiştir.
O dahi bil Sinan Ümmi'den almıştır yed-i tûla
O dahi bil Eroğlu'ndan alıptır mâye-i zâtı
O dahi Şeyh Abdolvahhab'dan aldı sırr-ı mesâ
O dahi Şeyh Semseddin Yiğitbaşı'den aldı el
Cihana kible oldu ol misâl-i Ka'be-yi ulyâ
O dahi Şeyh Alâaaddin'den erdi zât-ı Rahman'ül
Şeb-i vuslatta vahdet etti buldu hâlet-i kurbâ*

¹ *Divan*'ı yayımlanmıştır. Hz.: Mustafa Tatçı - Mustafa Sever, Bursa, 2000 (Bursa İl Özel İdaresi Yayını).

Medine-i Münevvere ve Mekke-i Mükerreme (kaynak: *Delâilü'l-Hayrât*)

*O dahi Kayserî Taceddin'den aldı çun telkini
 Anınçun zâhir u bâtin odur âriflere urfâ
 O da Erzincânî Molla Pir'den erdi bu esrara
 Anınçun ilm-i sır bahrinde olmuşdur dürr-i yekta
 O da bil Seyyid-i Yahya'dan erdi vuslat-ı Hakk'a
 Tarikat içre nâmı olmuşdur cihân-âra" (Divan, s. 70)*

Otuz iki beyitlik bir başka şiirine şöyle başlıyor:

*"Benim pirim kamu erler eridir
 Meşayih zümresinin serveridir
 He kim âlemde var ehl-i maarif
 Kamusu bil o pirin perveridir
 Satılan şimdi sük-ı azizânda
 Hep ol Mısırî azizin gevheridir"*

Şöyle sona eriyor:

*"Onun âşıkları çoktur cihanda
 Bu Seyyid cümlesinin kemteridir
 Sorarsan kimdir ol zât-ı şerifi
 Muhammed nâm u Mısırî şöhretidir"*

Bilindiği gibi divanlar, tevhid veya münacat adını alan Hz. Allah ile ilgili şiirlerle başlar. Mehmed Emin Efendi de *Divan*'ına Allah'ın kâinatı yaratması, "kenz-i hafi", "ahsen-i

takvim", "Âdem'e isimleri öğretme" konularını ele alan 49 beyitlik bir şiir ile başlamıştır. İlk ve son beyti şöyledir:

*"Yine kenz-i hafi babını açtı Hazret-i Mevlâ
 O kenz-i biî-nihayettir zuhur etti sıfat esma*

(...)

*O demle buldu çun Seyyid Cenâb-ı Hazret'e kurbet
 Bulup kesrette ol vahdet çu buldu hâlet-i kurba" (Divan, s. 48-53)*

Mehmed Emin Halvetî'nin Muhammed Mustafa redifli naatı ise 60 beyittir. İlk ve son beyti okuyalım:

*"Merhaba ey ey Şâh-ı âlişan Muhammed Mustafa
 Merhaba ey rahmet-i Yezdân Muhammed Mustafa*

(...)

*Âb-ı rûyum hürmetine ederim Hak'dan recâ
 Ola medhin bâis-i gufrân Muhammed Mustafa"*

Şairimizin, Resullullah redifli naatları olduğunu tahmin edebilirsiniz. Aşağıya alacağımız manzume ise müminleri, *Mevlid* okumaya/dinlemeye davet etmekte, böyle cemiyetlerin gönül atmosferine katacağı güzellikleri sıralamaktadır:

يا حضرت محمد امين خلوتى

کتاب الفقيه محمود غفر له

Ya Hazret-i Mehmed Emin Halveti, hat: Mahmut Şahin

"Gelin ey derde derman isteyen uşşâk olun âgâh
Ki her derde devadır Mevlid-i pâki Resûlullah
Şifa isterseniz sadra okun mevlidini her gâh
Kamu sadra şifadır mevlid-i pâk-i Resulullah

Kaçan kim ol Resûl-i kibriyanın mevlid okunur
Cemi-i kâinat ol gün temâmet nura garkolur
Kulub-i âşikîn ol dem kamu zevk u safâ bulur
Acep zevk u safâdır mevlid-i pâk-i Resûlullah

Kamu ezvâkı câmi'dir o Şah'ın mevlid-i pâki
Necat ister isen ondan onun mevlidini oku
Pür etmiştir onun nuru kamu enfûsle âfâkı
Dü kevine hoş ziyadır mevlid-i pâk-i Resûlullah

Bu mecliste çekilir müminine hûn-i Sübhani
Bu mecliste içilir şerbet-i cennet-ı rûhânî
Bu mecliste erişir âşıkîne feyz-i Rabbânî
Kula Hak'dan atâdır mevlid-i pâk-i Resûlullah

Bu meclis ehlinin cümle günahın affeder ol Şâh
Buna şek yokdurur alla ki hâtıktır Resûlullah
Ki onun şanında Levlâke buyurdu hazret-i Allah
Kamu medhe sezadır mevlid-i pâk-i Resûlullah

Bu meclis ehline her dem erer Hak'dan tecelliler
Onunla âşıkın canı bulur daim teselliler
Bu mecliste bulunun ehl-i aşka zevk-i külliler
Hemân ayn-i likâdır mevlid-i pâk-i Resûlullah

Eğer bulmak dilersen sen dahi bu zevk-ı vicdânı
Hulûs-i kalb ile gûş eyle gel mevlid-i Sultan'ı
Bu mecliste dökülür müznibinin külli isyânı
Bize fazl-ı Huda'dır mevlid-i pâk-i Resûlullah

Nice vasfeylesin Seyyid o Şah'ın mevlid-i pâkin
K'anın nurundan olmaşdur kamu âlem irak yakın
Umarım dileye Hak'dan yarın âsilerin suçun
Ki şifa-i Huda'dır mevlid-i pâk-i Resûlullah"
(Divan, s. 345-346)

Mevlid

Mevlid kelimesinin bizim kültür coğrafyamızda öncelikle Hz. Peygamber'i hatırlattığı bilinmektedir. Onu anlatan eserler bu isimle anıldığı gibi söz konusu kitapların okunduğu meclisler de "Mevlid" diye anılır. İslâm dünyasında çok farklı dillerde ve uzunlukta mevlidler yazılmış ve yüzyıllar boyu değişik vesilelerle aşkla, şevkle okunmuştur.² Osmanlı topraklarında yaşayan şairlerin kaleme aldığı mevlidlerin en yaygın olanı ise Süleyman Çelebi tarafından 1409 tarihinde Bursa'da kaleme alınan *Vesiletü'n-ne-cât* isimli manzumedir.

2022 yılının Süleyman Çelebi'nin vefatının 600. yılı olması sebebiyle Bursa'da olduğu gibi birçok şehrimizde toplantılar yapılmış; eserler, makaleler, dergiler neşredilmiştir.³

Yazımızı, Mehmet Emin Efendi'nin Mevlid törenleri ile ilgili duygu ve düşüncelerini ihtiva eden mısraları ile tamamlıyoruz.⁴

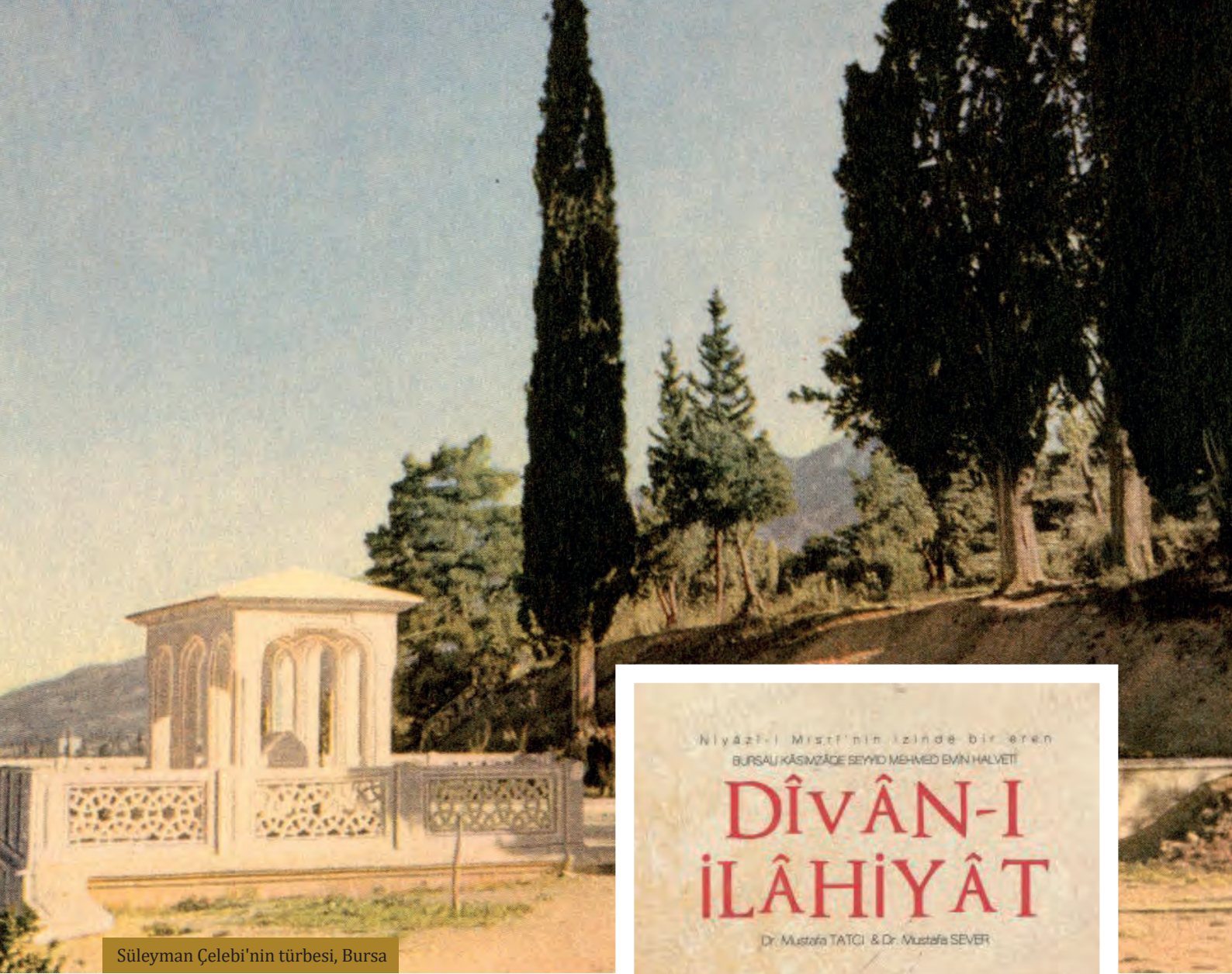
"Yine okundu habbezâ
Mevlid-i Fahr-i Enbiya
Âlemlere verdi ziya
Mevlid-i Fahr-i Enbiya

Her kaçan okunsa şehâ
Mevlid-i Pâk-i Mustafa

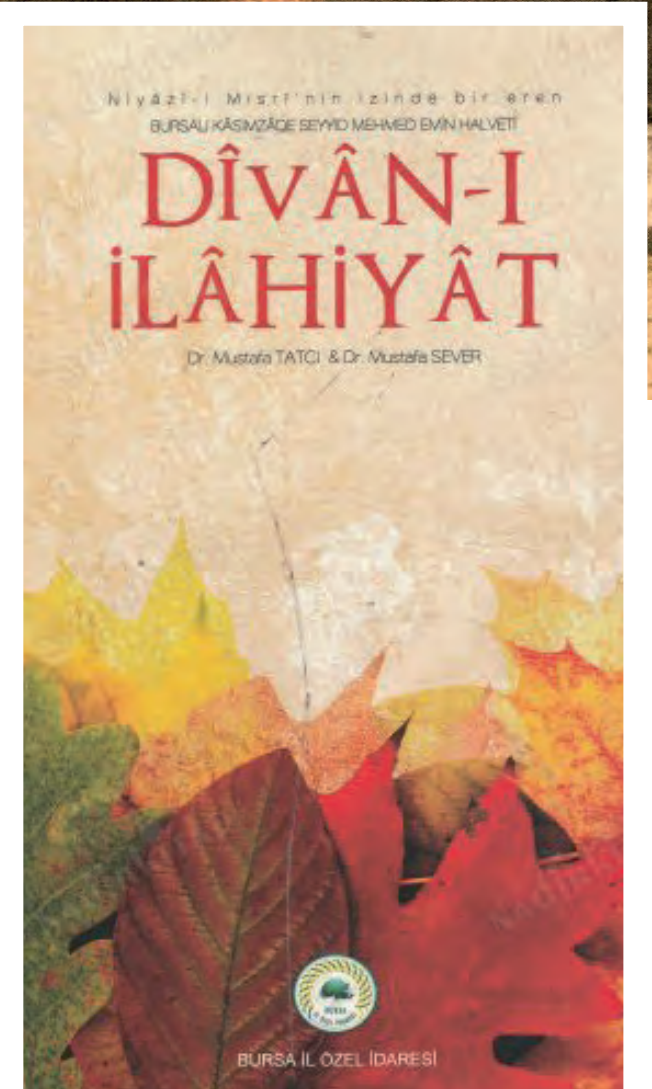
2 18 Eylül 2022 tarihinde Bursa'da sekiz dilde mevlid okunmuştur: Türkçe, Arapça, Boşnakça, Kazakça, Çerkezce, Kürtçe, Gürcüce, Arnavutça.

3 Bursa Büyükşehir Belediyesi, kırk yazarın *Mevlid*'den bir beyti şerh etmesiyle oluşan eseri *Süleyman Çelebi'nin İzinde Buluşmak MERHABA* ismiyle neşretmiştir. Editör: Bilal Kemikli, 2022.

4 Bu törenlere karşı çıkan insanlar da olmuştur. İtiraz ettikleri konular ve Gazzizâde Abdüllatif Efendi'nin verdiği cevaplarla ilgili bir risale için bk. Mustafa Kara, *Bir Peygamber Âşığı Süleyman Çelebi ve Mevlid*, Bursa, 2022.

Süleyman Çelebi'nin türbesi, Bursa

*Pürnur olur arz u sema
Mevlid-i Fahr-i Enbiya*

*Bu meclis-i mevlid-i cân
Kadre müşabihdir hemân
Şek yukdurur buna inan
Mevlid-i Fahr-i Enbiya*

*Mevlid-i Şâh-ı asfiya
Ne gelir vasf olsa revâ
Oldu çu her derde deva
Mevlid-i Fahr-i Enbiya*

*İsterseniz oddan necât
Aşk ile eydin salavât
Mahv ediser hep seyyiât
Mevlid-i Fahr-i Enbiya*

*Müznibleri mağfur eder
Mahzûnları mesrur eder
Gönülleri pürnur eder
Mevlid-i Fahr-i Enbiya*

*Âsilara Hak'dan ata
Müminlere zevk u safâ
Âşıklara ayn-i likâ
Mevlid-i Fahr-i Enbiya*

*Bu zevki bulmağa dilâ
Mevlid oku subh u mesâ
Tâ kim vere sadra şifâ
Mevlid-i Fahr-i Enbiyâ*

*Bu zevki bulan nâcidir
Âşıkların sertâcidir
Âriflerin mi'racıdır
Mevlid-i Fahr-i Enbiya*

*Doğduka ol Fahr-i cihan
Nur ile doldu her mekâm
Seyyid'i etti şâdumân
Mevlid-i Fahr-i Enbiya"*

İki Rüya Arasında Bursa Mevlevihânesi

Tasavvufta rüya motifi oldukça önemlidir. Dervişlerin eğitimi, şeyh efendilerin dervişler hakkındaki kanaati gibi hususlarda rüyaya itibar edilir. Bu konuda Prof. Dr. Süleyman Uludağ'ın yazdıkları şöyledir: "Hz. Peygamber gördüğü rü'yaları anlatır, sahabenin gördüğü rü'yaları da ta'bir ederdi. Bu sünnet, şeyhler arasında da devam eder." (Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, "Rü'yâ" maddesi, İstanbul 1996, s. 443) Bu yazıda Bursa Mevlevihânesi'nin kuruluş safhalarının iki rüya arasında nasıl olduğu anlatılacaktır.

Mevlevîye tarikatının eğitim kurumlarından mevlevîhânelerin ilk örnekleri Konya'da, daha sonra da Ulu Ârif Çelebi'nin gayretleri sonucu Anadolu Selçuklu Devleti ile diğer beyliklerin topraklarında kurulmuştur. Ârif Çelebi, özellikle Anadolu'nun doğusunda Tebriz, Merend, Sivas, Tokat, Bayburt, Erzurum, Irak ve Sultâniye'ye ziyaretlerde bulunmuştur. Batı Anadolu'da hâkimiyet sağlayan beyliklerden Germiyan Emiri Yakup Bey ve Aydınogulları Beyi Mehmed Bey kendisine intisap etmişler, tarikatın Konya dışına yayılmasını sağlamışlar ve bu bölgede mevlevîhâneler inşa edilmeye başlanmıştır. Özellikle Afyon Mevlevîhânesi ile Kütahya'da Ergun Çelebi tarafından kurulan Erguniye Mevlevîhânesi Konya'dan sonra ikinci ve üçüncü büyük merkez dergâhlar olmuştur.¹ Germiyan Beyi Yakup Çelebi, Ulu Ârif Çelebi'nin

şehri ziyareti esnasında kızını da kucağına alarak gelerek ona mürid olmuştur.

Osmanlı topraklarında ise ilk defa II. Murad tarafından Edirne'de açılan mevlevîhâne ile tarikat bu devletin sınırlarına girmiştir. Daha sonra II. Murad'ın adamlarından Yahşi Bey, Tire'de bir mevlevîhâne inşa etmiştir. İstanbul'un Fethi'nden sonra Akataleptas Manastırı Kilisesi'nden camiye dönüştürülen Vezneciler'deki Kalenderhâne Cami'nin bir süre Mevlevî zâviyesi olarak kullanıldığı kayıtlardan anlaşılmaktadır. Ancak ilk müstakil mevlevî dergâhı II. Bayezid'in izniyle kurulan Kulekapı (Galata) Mevlevîhânesi'dir. Söz konusu dergâh dönemin dirayetli devlet adamlarından İskender Paşa'nın arazisi üzerine kurulmuştur. Dergâh kurulduğu tarihten itibaren İstanbul, Mevlevîliğin Konya'dan sonraki merkezi hâline gelmiştir. Bu dergâhta, daha sonraları Şeyh Gâlib gibi ünlü bir şahsiyet şeyh olacak ve onun gibi pek çok meşhur zat burada yetişecektir.

Mevlevîliğin Osmanlı topraklarında

yayılmasında özellikle Afyon Mevlevîhânesi postnişini Divâne Mehmed Çelebi'nin büyük katkıları olmuştur. Halep, Burdur, Eğirdir, Sandıklı, Kahire, Kudüs, Şam, Cezayir, Sakız, Midilli, Lazkiye, Tebriz, İsfahan, Bağdat ve Fas gibi şehirlerde XVI. asırda kurulan mevlevîhâneler, onun gayretleriyle ortaya çıkmıştır.

Osmanlı topraklarında Konya dışında kurulan ve âsitâne olarak yani birinci derecede önemli başlıca dergâhlar şunlardır: Afyonkarahisar, Manisa, Kütahya, Halep, Galata (Kulekapı), Yenikapı, Kasımpaşa, Beşiktaş (Bahariye), Bursa, Kahire, Kastamonu, Eskişehir, Gelibolu, Rumeli Yenişehir (Larissa). Söz konusu âsitâne dergâhlar geniş bir bahçe içinde; semâhâne, türbe, mescid, matbah-ı şerif, meydân-ı şerif, dede hücreleri, selâmlık, harem dairesi, şadırvan gibi binalardan oluşmaktaydı. Âsitâneler aynı zamanda fonksiyon olarak da çok önemli görevler icra ediyordu. Âsitânelerde Mevlevî dervişi yetiştirmek için eğitimler veriliyordu. Ancak zâviye olarak

¹ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâdan Sonra Mevlevilik*, İstanbul 1983, s. 92-93, 245.

Ç.XIV.1 Subhi Bey ile Erkân-ı Harbiyye-i Şâhâne ve Mühendis-hâne-i Berri-i Hümâyûn'un 1278H./1861-62M. tarihli Bursa Şehri Haritasından Bursa Mevlevîhânesi Vaziyet Planı

Suphi Bey Haritası'nda Bursa Mevlevîhânesi'nin vaziyet planı

kurulan Mevlevî dergâhlarında bu türden eğitimler mevcut değildir. Bursa'da ilk Mevlevî dergâhının ise Kaplıca yakınlarında Adabahçesi diye bilinen yerde kurulduğu arşiv belgeleriyle sabittir.² Dergâhın 1514 tarihinde kurulduğu, kurucusunun da Hayreddin b. Garib olduğu rivayet edilmektedir. Divane Mehmed Efendi dergâhı genişletmiş ve yenilemiştir. Aynı tarihlerde Derviş Mustafa b. Ahmed'in dergâhın şeyhi olduğu görülmektedir. Âlim ve nazik bir kimse olan Derviş Mustafa, dergâhta ücret almadan görev yapmış ve 1520'de berat almak üzere İstanbul'a gitmiştir.³ Arşiv belgelerinden hareketle söz konusu dergâhın kuruluşunu takip etmek mümkündür.

² Bursa Şer'iyeye Sicilleri, B 28, 146b; Mustafa Kara, Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler, Bursa 2017, s. 300.

³ Kâmil Kepecioğlu, Bursa Kütüğü, haz. Hüseyin Algül, Osman Çetin, Mefail Hızlı, Mustafa Kara, M. Asım Yediyıldız, Bursa 2009, cilt: III, s. 191, 229.

Bursa Mevlevîhânesi'nin yıkılmadan önceki harap hâli

Bursa Mevlevîhânesi'nin yıkılmadan önceki harap hâli

Cünûnî Ahmed Dede Türbesi'nin yeni hâli

Ahmed Cünûnî Dede ve Mevlevihâne

Karaman'ın Lârende kasabasında Mevlevî bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Ahmed Efendi'nin adı; kaynaklarda "Derviş Ahmed Efendi b. El-Hac Yusuf el-müştehir bi-Cünûnî" olarak geçmektedir.⁴ Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte XVI. asrın ilk yarısında doğduğu tahmin edilmektedir. İlk tahsilini doğduğu yerde yapan Ahmed Efendi, Konya'ya giderek buradaki medreselerde dinî ilimleri tahsil etmiştir. Bu arada ailesinin de tesiriyle Mevlevîliğe meylederek, Konya'da bulunan merkez dergâhta uzun süre semâ ile meşgul olmuştur. Şiirler yazacak kadar Farsçayla ilgilenmiştir. Burada Mevlevî çilesi çıkardıktan sonra Bağdat Mevlevihânesi'ne mesnevîhan olarak tayin edilen Cünûnî Dede'nin Bağdat'ta ne kadar kaldığı bilinmemektedir.⁵ Ömrünün en verimli zamanlarını Bağdat'ta hizmet etmekle geçirmiştir.

İlk Rüya

Bağdat'ta ne kadar zaman kaldığı bilinmeyen Ahmed Dede, buradaki hizmetinden sonra Konya'ya dönmüştür. Burada Ebubekir Çelebi (öl. 1048/1638) ile karşılaşmış, Ebubekir Efendi kendisine Bursa'da bir mevlevihâne yapılması gerektiğini ve bu işi de ancak kendisinin yapabileceğini söylemiştir. Bu teklife ihtiyarlığını bahane ederek önce razı olmak istemeyen Cünûnî Dede, Bağdat'ta iken görmüş olduğu bir rüya üzerine teklifi kabul etmek durumunda kalmış ve Bursa'ya gelmiştir. Gördüğü rüya şöyledir:

⁴ Bursa Şer'îye Sicilleri, B 37, 12b.

⁵ Balırczâde Selîsî Şeyh Mehmed, *Ravza-i Evliya*, haz: Mefail Hızlı, Murat Yurtsever, Bursa 2000, s. 113-114; İsmail Belîğ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, Hüdavendigâr Vilâyeti Matbaası, 1302 (1885), s. 128; Kara, *Bursa'da Tarikatlar*, s. 303.

من که و نظیر جلال انکجا . چون نخل از زمین خام خوش
هم تریلین با نخل خوش . در روز عجم الوردی غایب
و نیای نامعدود بلا غایب اول و اولی انکجا سلطان اولی
رو نوق افزای بهادرین . زینت ارای کاشغریع مبتدین
کل رهنای سبل . محبوب حق مطلوب فکلی نظم
انتر برع شرف کائنات . کوه روح صدق حکمت
فانحه نصح پرنور دین . خانه سلسله مسلمان برونج
شع نبوت شرف آب ندریک کل آدم هنوز هم کین مطبخ
جودش خلیل مرغ حرم حرم جبرئیل . قطب انبیا اکرام
قری انصیای عظیم حبیب خدا . مهر سپهر اصلطفا محکم
علیه من الصلوات مله اولدوغ . حق تعالی نکر مقدم شور
و مشهد مطهر شیه اهدا اولدوغ که حالم در برع برین الله
ارایک لغی و سار کمر قی قطع . و تیغ سر بر تیغ شرع برین الله
احباب کفر و عداک دنیا و وجود برین قطع و وقع الیدر علیع
شمس اسلامه لطفان جفای رخشدن . ولعده بد امانله
اکلاف دور در پرنور و تاینه . قلندرع ربیع بنی سافوق
النساک مناقا . وفاق لغی الخرم مغافرا شوری و
خلق کس که قرانت . خلق واقعت اولدو ایگانه است اولم
معارف بجز و قصور . محرم ستم تجوی اوردور . لسانه ای
سوی الصلوة الیه . یا مفضی الوجود صل علیه . و قید
نقیده سلم و پیام آل اولدو کرم . و اجاب و لجان الیه
لخصوصا جاران الشرفین مسند دین . و عار طاق برای
شرع مستین اولون چار بار کزین . رضوان اسمعالم اجمان
حضرتلر نیک مرقد علیه . و مشاهد جلیله لرینه نثار و نشاء
اولدو که هر بری زاویه عالمه دین . و غلقاقه صفوتیه نیا
شرح مستین ایچره با یهم اصلدیم اهدیم . منجیح صدق
بر شیخ جلیل القادار . و هر شند کلام زانلار نظم چار بار کزین
ذکره کاند . قصر دین را لیم چار بار کاند . هر دانی همه
مرضی دقت . در بر حق امتناع رقتد کنته در قرطبا

جغرافی در دنک و قضا ایلدو ک بولوی غایب ننگ
وقفه سیدر ک سلیس افندی انشا الله
الله لمر قبل کل کلام . بصناعت الجلاله الاکرام
مداد و ابج تارکین . صدره نامه نوز و طهرت
چو اهر بخشان حمدوشنا که اعراض اغراض در یادن ملل و پاک
در بر بلغان تکبر بری که مصطله صدق و صفایله قلوبی شیخ
توجو کله و تاینای اول اولدو اوندو که اعلی علمه . واقف غنای اولدو
لذت بخش عصاه نای . حالت قزای صدای عند لیب نغمه لرین
تاج و ملک کار کله نه شلونی انشاده چو لغز اولدو زو لرین عالم
حکمت آموز علم اولسان الم ایلدو شوری ناخلم حکم عالم . حید
طریضه آدم . منته نام جمیع صور . کاترینه خالصه اولدو
ماه و اوردات عالم غیب . تکدی ازل حکم لرین صلح لاله قلم
علی العالمین بره و نواله حضرتلر نکر مر کاه اولدو . و یارک
مقدس لرین رفیع اولدو کله نغمه انسانه احسن تعویم اولدو
و ارایش عقل و دانش ایلدو زین آرا و زهور آو اولدو ایلدو قلوبی
عیلی جلاله . و مطرح اشعه شمس اولدو . اولدو چو اصلطفا
انواع قیوضانه قابلیه سعاده قرین . و فدا و غلققلری انشا
نضار ک اولدو اولدو استسما و رهین ابرور کین شیخ قضا ایلدو
اینگله سلطان العلماء . و کین حج کله علیه ایتمله ملو . و کین
سجاده شریفه ایتمله در صلح دین . و کین مای اولدو ایلدو
ولدت ایتمله نظالم مغرور سلیمان ایلدی و کین شخص
عالیشان طالب . و صیدیه شیخ عالی ایتمله مجروح بود
و کین شیخ علم عرفان . و معدن مشهور و ایدان ایتمله
و یکانه ایلدی و کین شیخ تحصیل حقیقت . و تحلی ایتنه
ایتمله لوزره اذاریط طه بالدا . قلن اولدو انا اولدو شیخ
ارشاد ایتمکون خلم عبادتیک لاه قیله سعاده ایلدی
و کین دلفی خیرات و حسنه دولت . و انشا الله
میرانده دایت ایلدو نچ انا جلیله اصدار . و غیرت
جز بیلد اظهار ایلدی . سبحان الادی ملو الناس الموار اولدو
کل منم علم عقبه مدارا شوری دل نکاو برین پر و بار انکجا

Bursa Mevlevihanesi'nin son postnişini
Mehmed Şemseddin Efendi

istemştir. Derviş Mehmed de o gece bir rüya görür. Rüyaya göre Karapınar mevkiinden iki sancağın ardından bir sürü Mevlevî dervîşi gelmektedir. Sancağın biri Yakub Efendi Dergâhı yönüne sevk edildiği hâlde mütemadiyen Pınarbaşı'na tekrar tekrar dönmüştür. Derviş Mehmed uykusundan uyanır ve rüyasını Ahmed Dede'ye arz eder. Rüyanın yorumuna göre dergâhın inşa edileceği Pınarbaşı'nda bugünkü mevlevihânenin olduğu yer belirlenmiştir.⁸

Dergâhın inşa edileceğini duyan bir ârife hanımefendi, Şerbetçi Hacı Mehmed Efendi ve Ahmed Dede'yi sevenlerden bazı kimseler evlerini, dergâhın inşa edileceği yerde evi olan Köpüklüzâde Ali Çelebi de kendi evini bağışlamışlardır. Dergâhın yapılacağı yere yakın yerde Mehmed Efendi'ye ait evi de 10.000 akçeye satın alarak vakfedilmiştir. Bu gayr-i menkullerin olduğu yerler Pınarbaşı semtinde Vezirî Mahallesi'nde idi ve bazı ilavelerle birlikte Mevlevihâne inşa edilmiştir. Mevlevihâne; üç pîr evi, üst katta bir ev, iki firın, beş yerde su küpü (nitekim 1311/1893 tamirat planlarında bu su küpleri havuz olarak işaretlenmiştir), kenif (hela), içinde çeşitli ağaçların olduğu bir bahçeden oluşmaktadır. Ayrıca bahçenin içinde kasrı cinâna (cennet köşküne) benzer bir semâhâne inşa edilmiştir. Semâhânenin dört tarafında pencereleri vardır. Vakfedilen evlerin arasındaki duvar yıktırılarak

“Rüyada Dede'nin eline bir gül verilmiş fakat o bir türlü bunun kokusunu alamamıştır. 'Bu güzel gülün kokusu da olsaydı ne güzel olurdu.' diye kendi kendine düşünürken, şöyle bir ses duymuş: 'Bu gülün kokusu sana Bursa'da koklatılacaktır.’”⁶

Tasavvufta rüya manevî bir işarettir. Bu işareti alan Ahmed Dede, daha sonra yerine şeyh olacak olan yeğeni Salih Efendi ile birlikte Bursa'ya gelmiştir.

Ahmed Dede, bir müddet Setbaşı civarındaki Yakub Efendi Zaviyesi'nde ikamet etmiştir. Bu dergâh, Şeyh Yakub Efendi'nin İstanbul'da olmasından dolayı boş

bir durumda idi.⁷ Mekân geçici olarak Şeyh Ahmed Dede ve Mevlevî dervişlerine tahsis edilmiştir.

İkinci Rüya

Ahmed Cünûnî Dede, Yakub Efendi Zâviyesi'nin kendi dergâhları olmadığını, dostları ve müridlerinin çoğalmasından dolayı dergâhın küçük kaldığını, yeni bir mevlevihânenin ihtiyaç hâline geldiğini, nereye yapılacağı hususunu yaşlı dostu Derviş Mehmed'den (bu şahıs daha önce Bursa'da Kaplıca civarındaki mevlevihânenin inşası için de gayret etmiş) istihare yoluyla belirlemesini

7 İsmail Belig, *Güldeste*, s. 130; Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları Yâdigâr-ı Şemsî*, haz. Mustafa Kara, Kadri Atlansoy, Bursa 2021, s. 460.

8 İsmail Belig, *Güldeste*, s. 130.

Mehmed Şemseddin Efendi'nin Pınarbaşı Mezarlığı'ndaki şebekeli kabri-şerifi

Bursa Mevlevîhânesi'nin yeni hâli

dergâhın diğer müstemilatı oluşturulmuştur.⁹ Böylece iki rüya ile inşa edilen mevlevîhâne 1925 yılında tekke ve zâviyeler sırlanana kadar faaliyette bulunmuştur.

Ahmed Dede, yaşı ilerlemiş olduğundan yaptırmış olduğu âsitânede ancak altı yıl şeyhlik ve mesnevîhanlık yapmıştır. 1030/1620 tarihinde vefat eden Dede, dergâhın yanında inşa edilen türbesine defnedilmiştir. Vefat tarihine şair Beyanî'nin düşürdüğü tarih şöyledir:¹⁰

⁹ Bursa Mevlevîhâne Vakfıyesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Bölümü, no: 737, s. 84-85.
¹⁰ İsmail Belig, *Güldeste*, s. 132; Mehmed

"Nakline târîh Beyanî dedi Kıldı Cünûnî Dede teslîm-i rûh" (1030)

Şeyh Ahmed Dede'den sonra sırasıyla; Şeyh Zihni Salih Dede (v. 1663), Şeyh Mehmed Dede (v. 1702), Şeyh Zihni Salih Dede (v. 1717), Şeyh Mehmed Dede (v. 1738), Şeyh Sadık Dede (v. 1768), Şeyh Atâullah Dede (v. 1799), Şeyh Ahmed Dede (v. 1803), Şeyh Salih Dede (v. 1830), Şeyh Açıbaşı Mehmed Dede (v. 1852), Şeyh Nizâmeddin Dede (v. 1859), Şeyh Mehmed Şemseddin Dede (v. 1931) posta geçmiştir.

Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsi*, s. 462.

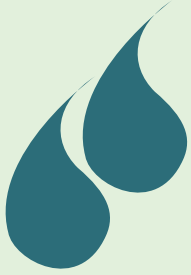
Son Şeyh Mehmed Şemseddin Efendi, 1925'te tekke ve zâviyelerin kapatılması tarihine kadar 48 sene boyunca görev yapmıştır. Vefat ettiğinde görev yaptığı Mevlevîhâne türbesine defnedilmemiştir. Zira oraya artık kanunla defin izni verilmektedir. Onun için Pınarbaşı Mezarlığı'na defni yapılmıştır. Yanına da oğlu Mehmed Süheyy Türe ve kızı Fatma Nazmiye Türe defnedilmişlerdir.

Tarih boyunca her dönemde ve coğrafyada olduğu gibi, Bursa Mevlevîhânesi de diğer dergâhlarda olduğu gibi hizmet vermiştir. 1925 senesinde "tekke ve zâviyeler" kanunla kapatılınca semahâne kısmı bir müddet mescid olarak kullanılmış ve son şeyh Mehmed Şemseddin Dede, burada bir müddet imamlik yapmıştır. Onun vefatından sonra ise dergâh bir nevi kaderine terk edilmiş ve binalar yavaş yavaş yıkılmaya yüz tutmuştur. 1953 tarihinde de dönemin belediyesi su deposu yapmak bahanesiyle ayakta kalan binaları yıktırılmış ve sadece türbeyi aslıyla alakası olmayan bir şekilde yeniden inşa etmiştir.¹¹

Mevlevîhanenin ihya edilmesi ile ilgili zaman içinde yapılan başvurular hep sonuçsuz kalmıştır. Bursa'da tarihî eserlerin tekrar gün yüzüne çıkarılmaya başlandığı 2000'li yıllarda Hocam Prof. Dr. Mustafa Kara ve muhterem M. Safiyüddin Erhan Bey ile müştereken hazırladığımız Mevlevîhâne'nin ihya edilmesi hususundaki raporlar, uzun süre hayata geçirilememiştir. Yapılan başvurular sonucunda 2013 senesinde Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından incelenip Bursa Mevlevîhânesi tescil edilmiştir. Bu amaçla Belediyeye yapılan müracaatlar da karşılık bulmaya başlamış ve binanın planları çizilerek yeniden ihya faaliyetlerine başlanmıştır. Tescil tarihinden 10 yıl sonra 2023 tarihinde Hazret-i Mevlânâ'nın bu dünyayı teşrif yıl dönümü olan Eylül ayında dört asır sonra yeni bir rüya gibi yeniden faaliyetlerine başlamıştır.

¹¹ Geniş bilgi için bkz. Hasan Basri Öcalan, *Bursa Mevlevîhânesi*, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa 2023.

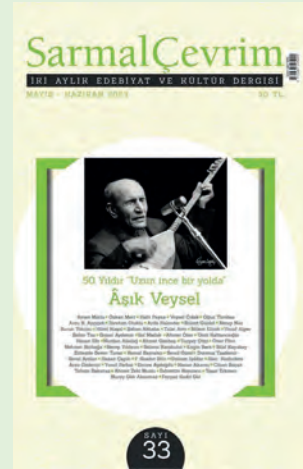
Bir Edebiyat Mekânı Olarak “Alp Yayın Dağıtım”

Öğretmen-yazar Fehmi Enginalp’in girişimiyle Alacamescit Mahallesi Tek Sokak’ta açılan kitap dağıtım dükkânı, zaman içinde birçok edebiyatçı ve çeşitli sanat kollarında çalışanların topladığı, odaklandığı, dergi-kitap yayınlarının yapıldığı bir yer hâline gelmiştir. Alp Yayın Dağıtım adıyla faaliyet gösteren bu yer, hâlen yürüttüğü ticari faaliyetlerin yanı sıra bir edebiyat mekânı olarak da varlığını sürdürmektedir.

Alp Kültür Merkezi’nin bulunduğu Tek Sokak, Fehmi Enginalp’in deneme tarzında yazdığı bir kitaba da konu olmuştur. Böylece Tek Sokak adlı çalışma, bir Bursa sokağını müstakil olarak ele alan ilk çalışma olmuştur. Fehmi Enginalp’in *Şu Bizim Tek Sokak* (Alp Yayınları, Bursa, Mayıs 2022) kitabı Bursa’da sadece bir sokağın tarihini değil, bir yayınevinin ve kültür çevresinin fotoğrafını da vermektedir.

Alp Yayın Dağıtım yazan-çizen insanlara bir vasat, bir ortam olarak şekillenince bir dergi çıkarmak fikri oluşur. Sonunda, Mayıs 2002 - Temmuz 2003 tarihleri arasında beş sayı çıkabilen, iki ayda bir yayınlanan *Kimsesiz* adlı bir edebiyat dergisi ortaya çıkar. Tabii olarak derginin sahibi Fehmi Enginalp’tir. Derginin genel yayın yönetmeni hikâyeci Şenol Yazıcı, sanat danışmanı Hasan Kıyafet ve yazı işleri müdürü Hasan Kıyafet’tir. *Kimsesiz*’de Alp Yayın Dağıtım çevresinde bulunan birçok ismin şiir ve yazıları yayımlanır.

Alp Yayın Dağıtım’ın sahibi Fehmi Enginalp, kaleme aldığı ve MEB tarafından kaynak kitap olarak onanan *Marmara Bölgesi ve İlimiz Bursa* adlı kitabıyla ciddi bir başarı kazanır. Bu arada Alp Yayın Dağıtım, ticari çalışmalarının yanı sıra kültürel faaliyetlerini duyurmak amacıyla 2000 yılında *Alp Haber* başlığıyla bir bülten yayımlamaya başlar. İlk aşamada üç sayı yayımlanan bu

bülten çalışması, 2004 yılında Alp Yayın Dağıtım’ın yeni prodüksiyonu olarak *Bursa Kültür Bülteni* adını alır. Bu bültende Alp Yayın Dağıtım çevresinde bulunan, genellikle öğretmen yazarlar, kitap tanıtımları, şiirler, yazılar kaleme alırlar. Bültenin ilk sayılarında; Fehmi Enginalp, Recep Nas, Yusuf Yağdırın, Halime Yıldız, Cüneyt Özkurnaz, Onay Yekeler, Şaban Akbaba, Alpay Oktanok,

Selâmi Yıldırım, Nadir Gezer, Ceyhun Erim, İhsan Üren, Melih Elâl, Güney Özkılınç, Turgut Çelik gibi birçok ismin imzasını görürüz.

Bu arada Bursa Yazın Derneği'nin kuruluşunu ve gelişimini yine bu bültenin farklı sayılarından izleriz. Söz gelimi Kasım 2004 tarihli 9. sayıda "Kuruluşundan Bugüne BUYAZ'ı onurlandıran üyeler şunlardır" denilerek bir liste sunulur. Listede Fehmi Enginalp, Yusuf Yağdırın, Yılmaz Akkılıç, Metin Güven, Hilmi Haşal, Halime Yıldız, Nuray Ceylân, İlker Öztaşkın, Alpay Oktan Ok, Tülây Pişken, Yusuf Topçu, Ali Eryüksel, Ahmet Zekâi Evin, Hürriyet Yıldız, Nadir Gezer, Melek Kaya, Mustafa Bozbey, Elif Serdar, Melih Elâl, Nurdane Uzun, Ramis Dara, Ceyhun Erim, Alev Kutluözen, Zeki Baştürk, Sebahat Tuncer, Cüneyt Özkurnaz, Halide Yıldırım, Aysel Karaca, Onay Yekeler, Ülkü Ögüt, Necmiye Soydan ve Şaban Akbaba yer alır.

Bültenin Şubat-Mart 2007 tarihli 11. sayısında TÜYAP tarafından düzenlenen 5. Kitap Fuarı'nın duyurusu yapılır. Dünya Şiir Günü ve Dünya Öykü Günü etkinlikleri çerçevesinde bülten çevresindeki şair ve yazarlarla programlar düzenlenir. "Bursalı Şairler" ve "Bursalı Öykücüler" başlıkları altında çeşitli sanatçılar tanıtılır ve ürünlerinden örnekler verilir. Osman Şahin, Alaattin Topçu, Özgen Seçkin, Latife Tekin, Celâl Soyca vb. şair ve yazarlar da değişik zamanlarda Alp Kültür Merkezi'nin konukları olur.

Bültenin ilerleyen sayılarında yer alan çeşitli imzalar arasında daha önce saydıklarımızın yanı sıra şu isimleri de görürüz: Pelin Yılmaz, Taştan Çıralar, Dilek Görgülü, Nursel Aras, Ayten Mutlu, Cafer Özyurt, Halide Yıldırım, Mehmet Kaplan, Şaziye Çelikler, Hüsam Kurt, Süreyya Güven, Yücel Balku, Meriç Utku, Fatma Dilek Koca, Harun Cici, Betül Yazıcı, Gülsüm İşıldar vd. Ayrıca öğrenci verimlerine de açıktır bülten. Zaman zaman edebî söyleşilere de yer verilir. Ocak-Şubat 208 tarihli 21. sayısıyla yayın hayatını tamamlayan Bursa Kültür Bülteni'nin yerini, yine Alp Kültür Merkezi'nin koordinatörlüğünde çıkan ve iki aylık kitap dergisi olarak yayımlanan *Çini Kitap* dergisi alır.

Çini Kitap dergisi Bursa'nın kitap odaklı ilk yayın organıdır. Alp Yayın Dağıtım'ın biriktirdiği tecrübeyi, kendi yayınladıkları veya dağıttıkları kitaplar üzerinden topluma aktarma

Fehmi Enginalp

Nadir Gezer

Şaban Akbaba

N. Doğan, N. Çalığışu, T. Çelik ve F. Enginalp, Alp Kültür Merkezi'nde

çalışması da diyebileceğimiz bir imce örneğidir. İki aylık periyotla çıkan derginin ilk sayısı Ocak-Şubat 2010 tarihinde yayımlanır. Derginin sahibi ve sorumlu yazı işleri müdürü Fehmi Enginalp, yayın yönetmeni Nuri Demirci'dir. *Çini Kitap*'ın yayın kurulu ise şu isimlerden oluşur: Fehmi Enginalp, Şaban Akbaba, Hilmi Haşal, Halide Yıldırım. Derginin ilk sayısında yer

alan şu not derginin mottosunu açıklar gibidir. "Bugünü düne bırakarak değerlendirebilmek için, bir elimizde Süleyman Peygamberin Cinleri efsanesiyle başlayan ve Mysia, Bitinya, Roma, Bizans, Osmanlı üzerinden Cumhuriyet'e ulaşan şehrin: Bursa'nın tarihini, bu şehrin kültüründe önemli bir yer tutan ve tarihi simgeleyen çiniyi, öteki elimizde de her birini bir çini gibi değerli bildiğimiz kitabı tutuyoruz."

Çini Kitap dergisi hâlen yayımlanıyor sürdürmektedir. Uzun süren yayın hayatı süresinde çok sayıda imza bu dergiden gelip geçmiştir. Genellikle kitap tanıtımları, eleştirileri ve denemelerin yer aldığı bu dergide yazan imzaların başlıcalarını sayalım: Fehmi Enginalp, Nuri Demirci, Şaban Akbaba, Hilmi Haşal, Haluk Cengiz, Ahmet Günbaş, Mehmet Sadık Kırımli, Hülya Soyşekerci, Halide Yıldırım, Şeref Bilsel, Cenk Gündoğdu, Volkan Hacıoğlu, Nevzat Çalığışu, Şükrü Bilgiç, Bülent Elitok, Hasan Akarsu, Tatarın Lokman, Ahmet Özer, Ekrem Hayri Peker, Hüseyin Peker, Esra Dökmen, Yusuf Ferhat, Özlem Tezcan Dertsiz, Serkan Özer, Elif Burcu Özkan, Ertuğrul Erdoğan, Mehmet Akif Ertaş, Yusuf Yağdırın, Bülent Güldal, Adil Okay, Oğuz Tümbaş, Dizdar Karaduman, Tacim Çiçek. Derginin kapak tasarımlarını gerçekleştiren Tan Tolga Demirci, son yıllarda oldukça başarılı işler çıkarmıştır.

Alp Yayın Dağıtım, yardımcı ders kitabı mahiyetindeki kitapların ve çocuk kitaplarının yanı sıra edebî-kültürel yayınlar da yapmıştır. Bursa'da yaşayan şair ve yazarlardan Nadir Gezer, Şükrü Esen, Ekrem Hayri Peker, Ahmet Emin Atasoy, Fehmi Enginalp, İsmail Başaran, Yusuf Ferhat, Aytekin Gürler, Güler Buğday, Muharrem Sönmez gibi isimlerin kitapları Alp Dağıtım tarafından yayımlanmıştır.

Alp Kültür Merkezi çevresindeki edebiyatçılardan Hilmi Haşal, *Eliz Edebiyat* adlı bir şiir dergisi çıkarır. Yine merkez çevresinden şair-çevirmen Bülent Elitok *Sarmal Çevrim* dergisinin ilgililerindedir. Fehmi Enginalp, merkez çevresinden bu arkadaşlarıyla "Bursa Dergiler Platformu"nu kurar. Bu platform her yıl "Edebiyatın çeşitli türlerine emek verenlere" plâket takdim eder. Böylece Alp Kültür Merkezi, Bursa'da edebî bir muhitin oluşmasına mekân olmakta ve varlığını bu çizgi üzerinde sürdürmektedir.

İlk Üç Osmanlı Sultânınının Emâret, Cülûs ve Ölüm Târihleri -I-

Bizans'ın doğu uçlarına yerleşen tüm Oğuz emirlerinin 700/1300'de Yenişehir'e gelerek Osman Gâzî'ye bey'at ediş sahnesi. Seyyid Lokman 'Aşûrî, *Hüner-nâme*, I, TSMK, nr.: H.1523, vr. 49a.

Türkçe bir *Silsile-nâme*'de "Er-Tuğrullu'nun 52 yıl bey olduğu"na işaret eden derkenar. Hacı Mahmûd Efendi, nr.: 4820, vr. 80a.

Osman Gâzi *Soy Şeceresi*'nin geç dönem bir versiyonunu temsil eden Arapça bir *Silsile-nâme*'de "Er-Tuğrul Şâh"ın 680/1281'de vefât ettiğine ilişkin kayıt. Süleymâniye Ktp. Lâla İsmâil, nr.: 347, vr. 28a.

Söğüt'te Kayır-Hânîlîler'in umûmî lideri olarak yarım asra yakın bir süre Oğuzlar'a hükmeden Osman Gâzî'nin babası "Tuğrul-Şâh" ya da "Er-Tuğrul Gâzî". *Kitâb-ı Silsile-nâme*, VGM KTDBA, D. nr.: 1872, vr. 18a.

Oğuz Yabgu Devleti'nin yıkılışından sonra Tuğrul Beg-Tigin'le (ö. 459/1066) başlayıp Seyfû'd-devle Kutluğ Hân ve Bay-Tîmûr Hân üzerinden Kızıl Boğa (Buka) Hân'a geçerek, oğlu Kaya Alp/Kayır Hân'a kadar (ö. 634/1237) beş kuşak boyunca devam eden "Horasan Sâlârlığı", Osmanlılar'ın atalarına aynı zamanda tüm Oğuzlar'ın genel liderliği statüsünü de kazandırmış; ancak 617/1220'de ortaya çıkan Moğol İstilas, o zaman sayıları "yetmiş bin"i bulan kavmin "elli bin" kişilik kısmını "Hânları, emîrleri ve atlıları"yla birlikte Atalar yurdunu terk ederek Azerbaycan, Anadolu ve Suriye topraklarına göç etmek zorunda bırakmıştı.¹

Osmanlı kuruluş coğrafyasının fethini sağlayan 619-622/1222-1225 aralığındaki I. Uç akınları ile 624/1227 yılı yazında gerçekleşen ve Batı Bithynia'nın itaat altına alınıp haraca bağlanması ile neticelenen II. Uç akınları sonrası, 624/1227 yılı sonbaharında Sultân Alâeddîn'in gönderdiği berat ve hil'atle Bizans sınır beyliği Kaya Alp (Kayır Hân)'ın ulu oğlu Gök Alp'e teslim edilmiş; onun, nesep zinciri bakımından Osmanlılar'la doğrudan alâkalı olmayan bu Uç emirliği tam yirmi üç yıl devâm etmişti. Nihâyet 647/1250'de Söğüt'te çıkan beylik çatışmaları sırasında Gök Alp'in öldürülmesi ve yerine kardeşi Alp Gündüz'ün geçmesi üzerine Hân'lık kalıcı bir şekilde Osmanlı soy zincirine intikâl etmişti.

Bir "ön kuruluş" evresi olan ve istiklâl kadar devam eden bu Erken Uç beyliği döneminin kronolojisi hakkında yakın zamâna kadar hiçbir şey bilinmemekteydi. Daha önce *Bursa Günlüğü*'nün XII. sayısında yayımlanan "Gündüz Alp ve Er-Tuğrul Gâzî'nin Batı Anadolu'ya Yerleşme, Emâret ve Ölüm Târihleri" başlıklı çalışmamızda ilk kez, beylik coğrafyasının fethiz zamânından ilk iki atanın biyografilerine kadar uzanan ayrıntılı bir kronolojik çizelge inşâ edilmişti.²

Ne var ki ilk devirlerle ilgili bu belirsizlik ve karışıklıklar yalnız bu kadim ataların zamânı ile sınırlı olmayıp, ilk üç Osmanlı Sultânı'nın emâret, cülûs ve ölüm tarihleri de literatürde sabit bir kronolojik seyir arz etmediğinden; bu konudaki rivâyetler de şimdîye kadar tam bir sonuca bağlanabilmiş değildir.

İşte Osmanlı Devleti'nin ön kuruluş evresinde Oğuzlar'a hükmeden Gündüz Alp, Er-Tuğrul Şâh ve Emîr Osmân'ın "Uç emirliği" dönemlerini yeni kronolojik tespitler ışığında işleyen bir önceki çalışmamızın devâmı niteliğindeki bu araştırmamızda; Osmanlı Devleti'nin kurucusu 'Osmân Gâzî'den Murad Hüdâvendigâr'a kadarki ilk üç Osmanlı Sultânı'nın emâret, cülûs ve ölüm târihleri ile ilgili karışıklıklar literatürden giderilerek, yerine bu üç devrin çağdaş kaynaklara dayanan, târihen tutarlı gerçek kronolojisi inşâ edilmeye çalışılacaktır.

Osmanlı Devleti'nin Ön Kuruluş Aşaması ve "Büyük Kayır-Hânî Uç Tiranlığı"

Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşu sırasında Horasan'ın ilk "Sâlâr"ı olan Tuğrul Beg-Tigin'den son ata Kaya Alp/Kayır Hân'a kadar devâm eden Büyük Oğuz Hâkânlığı, Hân'ın 617/1220'de kavmiyle Anadolu'ya gelmesinden sonra, oğullarından Gündüz Alp, Gök Alp ve torunu Er-Tuğrul'un Batı Anadolu'yu fethedip burada beylik almasına ve Bizans-Moğol merkezî yönetimlerine karşı yeni bir Türkmen Uç konfederasyonu kurmalarına zemin hazırlamıştır.³

Er-Tuğrul Gâzî'nin babası Emîr Gündüz Alp'in Söğüt'te beylik aldığı 647/1250 yılından, oğlu 'Osmân'ın istiklâlî bir şe-

1 Bu süreç hakkında ayrıntılı bilgi, "Yeni Tarihî Bulgularda Osmanlı Ataları" başlıklı makale serimizin içinde yer almaktadır.

2 Bkz. *Bursa Günlüğü*, S. XII (Mart-Nisan-Mayıs 2021), s. 68-79.

3 Ayrıntılı bilgi için, bk. H. Yılmaz, "Göç, Fethiz ve Yerleşim Yollarının Kesiştiği En Stratejik Nokta: 'Sultan-Önü'", *Fethiz ve Medeniyet Şehir ve Değer Araştırmaları Dergisi*, 1/4 (Ekim-Aralık 2021), s. 204-235.

“elli iki yıl”lık süreç de,⁷ bu “Ön-Kuruluş” evresinin yine miktar olarak doğru, ancak içeriği itibâriyle yanlış ve hatâli bir yorum eşliğinde tasvirinden ibârettir.⁸

Gündüz Alp ve Er-Tuğrul Gâzî'nin Söğüt'te kavmî bir statüyle Batı Anadolu Türkmenleri'ne umumî liderlik yaptıkları bu “elli iki yıl”lık sürecin, Osman'ın istiklâlini ilânı sonrası resmî siyâsî bir nitelik kazandığı eski bir Bizans takvimine aynen şu ifâdelerle yansımıştır:

“ἡρξατο ἡ τυραννὶς Ἰσμαηλιτῶν ἀπὸ τοῦ Ὀσομαντζίκῃ ἐν τῇ Ἀνατολῇ”

“İsmâîlitai (İsmailî/Türkler)'in Tiranlığı, Osoumantzikês (Osmancık)'tan sonra doğuda hükümân oldu.”⁹

XIV. yüzyıla ait aynı çağdaş *Takvîm*'den aktarılan bu ortak bilgiye göre, bizim daha önceki kronolojik tespitlerimizi kesinleştirecek şekilde; Gündüz Alp'in 647/1250'de Söğüt'te başlayan “Uç emirliği”nden ‘Osmân Gâzî'nin 699/1300'de Söğüt'te Saltanat tahtına oturuş ve devletin resmî kuruluş zamânına kadar aradan tam “elli iki yıl” geçmiş; bu “Ön-kuruluş” evresinde Kayır Hânîlilar'ın kurduğu kavmî “tiran”lık, yarım asra yakın bir süre “Er-Tuğrul’lu” ya da “Er-Tuğrul-oğulları” şeklinde isimlendirilmiştir.¹⁰

‘Osmân Gâzî'nin Emâret, Cülûs ve Ölüm Târihleri

1. ‘Osmân Gâzî'nin Babası Er-Tuğrul'un Yerine Uç Emirliğine Atanış Târîhi

Daha önce farklı araştırmalarımızda gösterdiğimiz üzere; 652/1254'te Söğüt yakınlarındaki Gönücek (Göynücek) köyünde doğmuş olan Osman Gâzî, askerî faaliyetlere ilk adımını 675/1276'daki Şerefeddîn Hatîr-oğlu isyânı sırasında Lârende-Karaman çevresinde atmış; 679/1280'de Selçuklu başkentinde çıkan karşılıklardan yararlanarak Moğol/Selçuklu nâibini Eskişehir/İnhisar'da yenilgiye uğratıp Eskişehir'i elinden almış ve aynı yıl saltanat kavgalarından gâlib çıkan Sultan III. Gıyâseddîn Mes'ud'la anlaşarak siyâsî ve askerî anlamda onun yanında yerini almıştı. 679/1280'de Eskişehir'i fethetmesi ‘Osmân'ın kavmi içindeki itibârını bir hayli yükseltmiş, Er-Tuğrul Gâzî'nin en küçük oğlu olmasına rağmen bir yıl sonra, henüz hayatta iken babasının beylik makamına sağlam bir şekilde yerleşmişti.

Osman Gâzî'nin siyâsî kariyerindeki önemli aşamaların târihleri, babasının sağlığında onun yerine bey seçilişi, Er-Tuğrul Gâzî'nin ölümü, Osman'ın büyük uç emirliğine yükseltilişi ve saltanat makamına geçiş safhalarının birbirine karıştırılması nedeniyle kroniklerde hep farklı farklı şekillerde işlenmiştir. Meselâ 843/1439-40'da Sultan II. Murad'a sunulan *Târîhî Takvîm*'de: “Âl-i ‘Osmân’uñ devleti ibtidâ itdi, ‘Osmân Beg -rahimehu’llâh- hurûc itdi; Bilacuk ve Yâr-hisâr ve Eynegöl ve Yeñi-şehr feth oldı anuñ elinde, yüz altmış üç yıldur (= 680/1281).” cümlesiyle¹¹ Osmanlı Devleti'nin başlangıç ve ‘Osmân'ın siyâsî bir lider olarak ortaya çıkış târihi olarak gösterilen 680/1281 yılının, devletin kurucusu Emîr ‘Osmân'ın henüz babası Er-Tuğrul Gâzî hayatta iken onun yerine beyliğe atandığı ve serhaddlerde uç beyliğinin başla-

7 Enverî, *Düstûr-nâme*, İzmir Millî Ktp. nr.: 22/401, vr. 120a, Paris Bibliothèque Nationale, Ancien Fonds Turc, nr.: 250, vr. 100a. Nitekim *Takvîm* kaydından *Silsile-nâme*'ye intikâl eden yukarıdaki cümlede, “elli iki yıl”lık beylik döneminin şahıs olarak “Er-Tuğrul”un değil de, “Er-Tuğrul’lu” adıyla anılan kavmî oluşumun beylik süreci olarak gösterilmesi bizim yukarıdaki tezimizin doğruluğuna açık ve kesin bir kanıt teşkil eder.

8 Er-Tuğrul Gâzî'nin bilim dünyasına meçhûl kalan gerçek biyografisi hakkında çağdaş kaynaklarla Osmanlı rivâyetlerinin tenkidine dayanan en son tespitler için, bkz. H. Yılmaz, “...Sultan-önü”, *Fetih ve Medeniyet Dergisi*, s. 224-230.

9 P. Schreiner, *Chronica Byzantina Breviora*, Kronik LXII-I/2, Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1975, p. 461; Ş. Kılıç, *Bizans Kısa Kronikleri (Chronica Byzantina Breviora): Osmanlı Tarihinin Bizanslı Tanıkları*, İthaki Yay., İstanbul 2013, s. 192.

10 “Bunuñ (Er-Tuğrul’uñ) ismi Türkmen arâsında böylece kaldı, ol ecilden Âl-i ‘Osmân’a: ‘Er-Toğdı (Tuğrul)-oğlânları’ dirler. Ammâ bunuñ üzerine bir nice zamân mürûr eyle[di].” *Anonim Tevârîh-i Âl-i ‘Osmân*, İBB Atatürk Ktp. M. Cevdet, Yz. K.84, vr. 2a, st. 18-20.

11 Bunun takvimlerde sıklıkla rastlanan bir sıra kayması ya da ‘Osmân'ın “saltanat”la “emâret” yıllarının bir arada verildiği bir metnin karışması sonucu ortaya çıktığı aşikârdır.

سلطان طرفد تارخچك التي نوز سكسن لينده وقات
ابتدى انوك برينه اوغلي عثمان خان جلوس ايتدى

‘Osmân Hân'ın 680/1281'de Söğüt'te babası “Tuğrul Hân”ın yerine bey seçilişini yanlış olarak vefâtı üzerine gerçekleşmiş gösteren *Silsile-nâme*'deki derkenar kaydı. Uppsala Universitetsbibliotek, O Nov. 643, vr. 29b. Gerçekleştiğini doğru olarak aktaran *Silsile-nâme* metni. İÜ Ktp. TY, nr.: 7364, vr. 39a

diği târih olduğu kesin olarak söylenilebilir. Burada *Takvîm* derleyicisi, ‘Osmân’ın tahta cülûsu ile birlikte 699/1300’de gerçekleştiğini İbnü’l-Cezerî’nin o asra âit kayıtlardan kesin olarak bildiğimiz “Bilâcük” ve çevre vilâyetlerinin fethini¹² “Cülûs”la karıştırdığı ilk bilginin arkasına isâbetsiz bir şekilde ekleyerek, bu iki farklı aşamayı yanlış bir şekilde aynı noktada birleştirmiştir.

Nitekim bu *Târihî Takvîm*’in bozulmamış aslı metnini tekrarlayan bir *Silsile-nâme* metninde, onun atası Tuğrul’un yerine bey olduğu 680/1281 târihinin, eş zamanlı olarak gerçekleşen Saltanat makâmına “hurûcu” ile 699/1300’deki Bilecik çevresi fetihlerinden ayrı olarak zikredilmesi bizim bu tespitimizin doğruluğunu kesinleştirir:

“Osmân Hân-ı Gâzî -‘aleyhi’r-rahme- atası Sultân Tuğrul yerine cülûs itdi, bu târihde: 680.

Ba’de-hû hurûc idüp Bilecük ve Aynagöl hisârların feth itdi, işbu târihde: 699.”¹³

Burada ‘Osmân’ın düz bir mantıkla “cülûs” şeklinde nitelendirilen, 680/1281’de babası “Sultân (!) Tuğrul”un yerine bey seçiliş aşamasından sonra, bilâhare asıl “hurûc”unun Bilecik ve İnegöl kalelerinin fethedildiği 699/1300’de gerçekleştiği ondan daha farklı bir aşama olarak gösterilmiştir. Yukarıda gösterdiğimiz üzere; bunlardan ilki onun babasının yerine “Uç beyliği”ne geçiş, ikincisi ise “Saltanat” mertebesine yükselişiyle ilgilidir ki; Bilecik ve çevresinin fetih târihinin o dönem kaynaklarında da 699/1300 olması, bu ikincisinde “hurûc”la ‘Osmân’ın saltanatını ilân yılına işâret edildiğinin açık bir göstergesidir.

Bu çağdaş *Takvîm*’de ‘Osmân’ın Söğüt’te babası “Tuğrul Hân”ın yerine bey seçiliş târihini veren ilk kısımdaki veri, aynı *Takvîm*’i kullanan bir başka *Silsile-nâme* nüshasında -onun bu beyliğinin ancak babasının ölümü üzerine gerçekleşmiş olabileceği mantığıyla-, açık bir tahrifle “Tuğrul’un da vefât yılı” olarak gösterilmiştir:

“Sultân Tuğrul târihüñ altı yüz seksen yılında vefât itdi, anuñ yerine oğlu ‘Osmân Hân cülûs itdi.”¹⁴

‘Osmân’ın 680/1281’de târih sahnesine çıkışına işâret eden bu kayıt, onun ilerideki “cülûs” zamânı ile özdeşleştirilerek, müverrihlerin her iki aşamayı sürekli birbirine karıştırmalarına sebebiyet vermiştir.

Bu yanlışlığa eşdeğer şekilde, ‘Osman Gâzî’nin orijinal *Şecere*’sinin tâdil edilmiş geç dönem versiyonlarından birine dayanan Arapça bir *Silsile-nâme*’ye yukarıdaki Türkçe *Takvîm*’den eklendiği anlaşılan bir başka kayıta da, onun babası “Er-Tuğrul Şâh”ın yerine bey seçiliş yine ölüm târihi ile birleştirilerek şöyle denilmiştir:

ارطغرل شاه توفى فى سنة ستمائة وثمانون من الهجرة ، فجلس مكانه ابيه عثمان غازى خان

“Er-Tuğrul Şâh hicretin altı yüz seksen yılında vefât etti, yerine oğlu ‘Osmân Gâzî Hân cülûs etti.”¹⁵

Aynı *Silsile-nâme*’de “Sultân ‘Osmân-ı Gâzî” halkasının altına eklenen derkenarda da, onun uç beyliğine odaklandırılan bu safha tekrar “Saltanat” aşaması ile karıştırılarak isâbetsiz bir şekilde birbiriyle sentezlenmiştir:

جلوس السلطان عثمان الغازى فى تاريخ سنة ستمائة وثمانون من الهجرة تولى السلطنة وجلس على تخت ابيه السلطان طغرل

12 Şemseddîn Muhammed İbnü’l-Cezerî, *Kitâb-ı Muhtasar-ı Târihü’z-Zehabî li-İbnü’l-Cezerî*, Süleymâniye Ktp. Reîsü’l-küttâb, nr.: 703, vr. 205b-206a.

13 *Silsile-nâme*, İÜ Ktp. TY, nr.: 7364, vr. 39, st. 14-15.

14 *Silsile-nâme*, Uppsala Universitetsbibliotek, O Nov.: 643, vr. 29b.

15 *Silsile-nâme*, Süleymâniye Ktp. Lâla İsmâil, nr.: 347, vr. 28a.

Beyliğini 680/1281’de küçük oğlu ‘Osmân’a devreden Er-Tuğrul Gâzî son yıllarında. Varşova Bibliothek Narodowa, BOZ, nr.: 183, fol. 28a.

Er-Tuğrul’un elli iki yıl beylik ettiğine ilişkin *Takvîm* kaydından ilk *Tevârih-i Âli ‘Osmân’a* intikal eden satırlar. Edirne Selimiye Yazma Eser Ktp. nr.: 1189/2091, vr. 5a, st. 12-13.

Eskişehir'in fethinden bir yıl sonra babası Er-Tuğrul Gâzî'nin yerine Söğüt'te beylik tahtına oturan 'Osmân Gâzî'yi tasvir eden bir minyatür. *Kitâb-ı Silsile-nâme*, VGM KTDBA, D. nr.: 1872, vr. 18a.

Ârifî Çelebi'nin *'Osmân-nâme'*sine göre Osman'ın Rumlar'ı savaş meydanında yenmesi. *'Osmân-nâme'* (1558), Bruschetti Coll. (Özel nüsha), Cenova, vr. 30a.

"Gâzî Sultân 'Osmân hicretin altı yüz seksen târîhinde saltanata yönelip, babası Sultân Tuğrul'un tahtına cülûs etti."¹⁶ Bu kaydın devâmında, alıntılıdığı *Târihî Takvîm*'de bir sıra kayması yaşandığını netleştirecek şekilde, metni özetleme gâyesiyle 'Osmân'ın 680/1279'dan 699/1300'e kadar fethettiği "În-öñî", "Kara-hisâr", "Bilecük", "Eynegöl", "Köprü-hisâr", "Yeñî-şehir" gibi beldelerle, ölümünden birkaç yıl önce alınan "Bürsa" ve "Ulûbâd" kalelerinin fetihleri karmaşık bir sıralama ile ard arda zikredilmiş; daha sonra onun orijinal Arapça *Şecere*'sinde de karşımıza çıkan:

بعد وفات السلطان علاء الدين واستشخص بالملك واستقر عليه

"Sultân 'Alâ'e'd-dîn vefât ettikten sonra mülkü tek başına ele geçirip onda mukarrer oldu." bilgisi tekrâr edilmiş; ardından "istiklâl"inin gerçek târihi olan "سنه 699 : ١٩٩" bu defâ yanlış bir biçimde oğlu Orhan'ın cülûs yılı olarak gösterilmiştir¹⁷.

Yukarıdaki zincirleme karışıklıkların yanı sıra, Celâl-zâde Sâlih Çelebi de *Hadîkatü's-Selâtin*'inde Er-Tuğrul'un gerçek ölüm târihi olan 688-689/1291 yılı ile oğlu 'Osmân'ın aynı yıl "Emîr-i kebîr"liğe yükseltişi safhalarını onun 699/1300'de gerçekleşen istiklâl aşamasına odaklandırarak, Er-Tuğrul Gâzî hakkında: "Âhir târîh-i hicret-i Risâlet-penâh-ı Mustafavî'nüñ -salâvâtü'llâhi 'aleyh- altı yüz toksân tokuzuncu sâli esnâsında, hayât-ı bî-sebât-ı dünyâda itdüğü tedbir ü rây ve hûy u hây, aña âh u vây olup vefât eyledi." dedikten sonra¹⁸, bu safhanın gerçekte Osman'ın "saltanat" a geçiş aşaması olduğuna bâriz bir ipucu teşkil edecek şekilde: "Ulu oğlu 'Osmân Çelebî... ittifâk-ıla anı ta'yîn itdiler, ammâ atası gibi degül, bunuñ zamânında kapusunda saltanat âyîni kodılar." diyerek¹⁹; Osman Gâzî'nin babasının yerine "Uç emîri" seçilişi, "Büyük Emîr"liğe terfî ettirilişi ve sonunda "Saltanat makamı"na yükselişi ile ilgili kronolojik verilerin müverrihler tarafından sürekli olarak, çok yoğun bir şekilde karıştırıldığını açık ve net bir biçimde gözler önüne sermiştir.

Er-Tuğrul Gâzî'nin biyografisine ilişkin son tespitlerimiz ve burada ortaya koyduğumuz kronolojik ayırtırmaya dayanı-

16 *Silsile-nâme*, vr. 29a.

17 *Silsile-nâme*, vr. 29a.

18 Celâl-zâde Sâlih Çelebi, *Hadîkatü's-Selâtin*, iÜ Ktp. TY, nr. 436, vr. 23b.

19 Celâl-zâde Sâlih Çelebi, *a.g.e.*, vr. 23b.

'Osmân Gâzî Eskişehir'i fethetmeden önce Edebâlî'nin İtburnu yakınlarındaki zâviyesinde. 'Osmân-nâme, Bruschetti Coll. (Özel nüsha), Cenova, vr. 9a.

"Saltanata cülûs yılı 641 ve Saltanat mertebesindeki müddeti altmış yıldır." kaydı düşürülmüştür²¹.

'Osmân Gâzî'nin devletinin başlangıç târihini Selçuklular'ın bağımsızlığını yitirdiği 641/1243 Köseadağ Savaşı'na odaklandırıan bu niteleme, *Şecere*'deki bu bâriz ifâdelere göre; onun ve oğlunun kendilerini "Selçuklular'ın devâmı ve vârisi" kabul etme anlayışlarının açık ve belirgin bir ifâdesidir. Buna göre Selçuklular'dan düşen saltanat hükmü, Batı Anadolu'da Kaya Alp/Kayır Hân ahfâdından Gündüz ve Tuğrul'un elinde, beylikler arası kavmî bir statüyle muhafaza edilerek kurucu hükümdar 'Osmân Hân'a kadar getirilmiş ve onun "Sultan" unvânıyla tahta cülûsu emesiyle de aslî gâyesine erişmiştir. Böylece Oğuz Yabgu Devleti'nden sonra onların eline geçen hüküm ve siyâsî otorite, Türk târihindeki "devamlılık" teâmülü gereği Anadolu'da saltanat kurmayı başaran Selçuklular'dan sonra bu kez Sultan Osmân, oğlu Orhan ve onları tâkip eden ahfâdının devletine intikâl etmiştir²².

Bu ilk rulo *Şecere*'den ilhamla Yıldırım Bâyezîd zamânında Baba Ahmed tarafından kaleme alınan ilk *Silsile-nâme* metninde de, yine aynı *Târihî Takvîm*'i tâkiben kurucu hükümdârın saltanatının başlangıç târihi: "Hicretüñ altı-yüz kırk bir târihinde 'Osmân-ı Gâzî Sultân 'Alâ'ü'd-dîn Hazretleri'nün yirine geçüp pâdişâh oldu." şeklinde verilmiş²³; bu kadîm Takvim'in 835/1432'ye kadar devâm ettirilen geç târihli bir versiyonunda da "'Osmân'ın hurûc yılı" aynı şekilde, doğrudan "641" (m. 1243) yılı olarak kaydedilmiştir.

İlk kez Sultan Osmân ve oğlu Orhan'ın asrında düzenlenmiş olduğu, onların çağdaş *Şecere*'lerinin varlığı sâyesinde kesinleşen, Sultan II. Murad zamânına kadarki vak'alar eklenerek 835/1431-32 târihine kadar getirilen bu *Târihî Takvîm*'deki orijinal kayıt şöyledir:

"'Osmân Big hurûc itdi -rahimehu'llâh-, yüz toksân dört yıldurur (= 641/1243)"²⁴

21 *Şecere*, "Târihçe", st. 18-22 hizâsındaki derkenar.

22 Bu konuda ayrıntılı bilgi için, şimdilik bk. H. Yılmaz, "Sultan Osman ve Oğlu Orhan'ın Yeni Bulunan Orijinal Şeceresi ve 'Kuruluş'u Anlatan En Eski Osmanlı Târihi Metni", *Türk Dünyası Târih Kültür Dergisi*, LXXII/429 (Ekim 2022), s. 24-31, 33.

23 Bayburtlu Za'im 'Osmân, *Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihân*, Süleymâniye Ktp. Fotokopi Arş., nr.: 88, s. 249, st. 21-22; s. 250, st. 11; Atsız neşri, s. 48-49.

24 *Mecmû'a*, Mükrimin Halil Yınanç Özel Kütüphânesi, vr. 34b; H. N. Atsız, *Osmanlı Tarihine Ait Takvimler*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2019, s. 74-75. Bu *Takvîm*'in nisbeten daha düzgün imlâ edilmiş yeni bir nüshasında yer alan aynı kayıt için, bk. Dublin Chester Beaty Library, nr.: T.402, vr. 3b, st. 13-14.

Ünlü Osmanlı minyatür sanatçısı Levnî'nin fırçasından Osmanlı Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarı Osman Gâzi. *Kebîr Musavver Silsile-nâme*, TSMK, A.3109, vr. 1b.

Bu kadîm *Târihi Takvîm*'e dayandığı aşikâr olan altı ayrı Cülûs listesine de 'Osmân Gâzi'nin cülûs târihi, yine meşhur ortak bir veri olarak "Sene: 641" şeklinde kaydedilmiştir.²⁵

İlk bakışta bâriz bir hatâ ve büyük bir çelişki gibi gözüken, gerçekte ise Selçuklular'ın yenilgiye uğrayıp Moğol hâkimiyetine girdiği Köseadağ Savaşı'nın gerçekleştiği târihe işaret eden bu kronolojik verinin, Osmanlılar'ın henüz ilk *Şecere*'lerinde ifâdesini bulan "Selçuklu/Oğuz hâkimiyetini devâm ettiren yeni hânedan olduğu" algı ve anlayışı iyi bilindiğinde, Moğollar'a karşı Türk-İslâm hâkimiyeti sürecinin Kayır-Hânlılar'a geçişinin 641/1243 Moğol istilâsından itibaren başladığı fikrinin bir yansıması olduğu kolaylıkla anlaşılır. Bu ideâle göre Osman'ın kurduğu devletin ilk temeli, Anadolu Selçuklularını bağımsızlıklarını kaybettiği andan itibaren Harzem'den diyâr-ı Rûm'a göçen "Kaya Alp/Kayır-Hân kavmi"nin elleriyle atılmış; daha önce dedesi Gündüz Alp, Gök Alp, babası Er-Tuğrul'un beylik dönemleri ile, ilk emâret zamanlarında kendisinin de liderlik ettiği "Kayır-Hânlı Oğuz Tiranlığı", onu istiklâl ulaştırarak kavmi bir oluşum olarak bu yılın başından itibaren târih sahnesine çıkmıştır.²⁶

Buna göre 'Osmân Gâzi'nin saltanat îlânı ile, aynı yıl içerisinde gerçekleştiği bilinen Bilecik ve çevre vilâyetlerinin fetihlerini: "Osmân Beg hurûcundan berü iki yüz tokuz yıldur ve Bilâcük ve Yar-hisâr ve Eynegöl ve Yeñi-şehir cemî'-i vilâyetleriyle feth olaldan berü iki yüz sekiz yıldur." cümleleriyle 649/1251 ve 650/1252 yıllarına odaklandırılan 858/1454 târihli *Takvîm*'deki kayıtlardan²⁷ ilkinin *Şecere* ve ilk *Takvîm*'de de yer alan 641/1243 Köseadağ Savaşı târihinin bozulmuş şekli olduğu; ikincisinin ise gerçekte Er-Tuğrul'un Söğüt'te beylik aldığı târih olup, bunun da özetlendiği ana *Takvîm*'in başındaki bir sıra kaymasından doğduğu tahmin edilebilir.

Bâzi târihî takvîmlerde Osman Gâzi'ye hasredilen diğer bir cülûs târihi olan 647/1250'nin ise, yine öncesine benzer şekilde, dedesi Gündüz'ün 647/1250'de Söğüt'te beylik almasıyla başlayan Kayır-Hânlı Oğuz Tiranlığı'nın ortaya çıkış tarihi olduğu ve devletin zuhûrunu Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna zemin hazırlayan bu kavmi oluşumun başlangıç yılına odaklandırma çabasının bir sonucu olduğu düşünülebilir.

25 Krş. Paris Bibliothèque Nationale, Supp. Turc, nr.: 153, vr. 243a; Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi, nr.: 6310, vr. 111b, nr.: 6321, vr. 16b; Es'ad Efendi, nr.: 2422, vr.: 73a; Reşid Efendi, nr.: 1036, vr. 64a; İstanbul Arkeoloji Müzeleri Ktp. nr.: 862, vr. 191a. Osmanlılar'dan günümüze ulaşmış mevcut en eski *Takvîm* olan 824/1421 târihli *Takvîm*'deki:

از گاه خروج عثمان بك صد وهشتاد و پنج سالست

"Osmân Beg hurûc edeliden beri yüz seksen beş yıldır (= 639/1241)." (Süleymâniye Ktp. Yazma Bağışlar, nr.: 1297/2, vr. 33, sütun: II, st. 3) kaydının da, bir önceki *Takvîm* metninde "641" olan rakamın "4"ünün "3" ve "1"inin de -yukarıdaki gibi- üst kısmının geniş, dâiremsi bir şekilde çıkartılarak "9"u anımsatacak şekilde yazılması sonucu "639" a dönüşmüş olduğu kolaylıkla anlaşılır. Bu Farsça kayıt, Sultan II. Murad'a sunulan 848/1446 târihli *Takvîm*'de de Türkçe'ye çevirilerek aynen tekrarlanmıştır: "Osmân Beg hurûc idü çikaldan berü iki yüz tokuz yıldur." (= 639/1241). (Bibliothèque Nationale, MS Turc. nr.: 180, vr. 2b). Nitekim bu iki eski *Takvîm*'den çıkarılmış bir Cülûs listesinde 'Osmân Gâzi'nin istiklâline atfedilen "641" târihindeki "1" in üst kısmının, mürekkep akması sonucu "9" rakamına benzer bir görünüm almış olması bizim bu tahminimizi analitik açıdan gerçeklik noktasına taşır: "Sultân 'Osmân, sene: 641(/9)-, Saltanat: 51, Müddet-i 'ömr: 65." (Paris Bibliothèque Nationale, MS Turc. nr.: 153, vr. 243a).

26 'Osmân Gâzi'nin saltanatını ilân ettiği 699-700/1300-1301 yılları arasında ve onları tâkiben bastırıldığı tüm sikkelerinin arka yüzünde babasının yanı sıra dedesinin de adını ısrarla anması, bu târihî bilincin Osman Gâzi'nin hâfızasında ne derece kuvvetle yerleşik bulunduğunun açık bir ifâdesidir.

27 Nuruosmâniye Ktp., nr.: 3080, vr. 4b, sütun: III, st. 14-20.

II. Emîr 'Osmân'ın Karacahisar'ı Fetih ve "Büyük Emîr"liğe Yükseliş Târihinin "Saltanat" Zamânı İle Karıştırılması:

Yukarıdaki *Takvim* kayıtları ve Osmanlı rivâyetlerine benzer şekilde; 'Osman Gâzî'nin Karacahisar'da adına hutbe okutturup mescid yaptırması ve kadı nasbettirmesi rivâyeti, onun *Emîr-i kebîr* "Emîr-i kebîr" sıfatıyla büyük uç emâretine atıldığı tarihî sürecin de 699/1300'deki istiklâl ilânı ile karıştırılmasına sebebiyet vermiştir. Osman Gâzî'nin siyâsî kariyerindeki en mühim iki gelişmeye işaret eden, onun 687/1288'deki Karacahisar fethinden iki yıl ve babası Er-Tuğrul'un ölümünden sâdece birkaç ay sonra gerçekleşen 689/1290'daki "Büyük Uç Emirliği"ne tâyini ile 699/1300'deki istiklâl ilânı hâdisesini birbirinden ayırt edemeyen pek çok müverrih, kimi zaman Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihini on yıl öncesine çekme yanlışına düştükleri gibi; İslâm fetihlerinden sonra rutin olarak uygulanan Sultân adına hutbe okutma, mescid yaptırma ve kadı atama... gibi klasik siyâsî teâmülleri de isâbetsiz bir biçimde birer istiklâl âlâmeti olarak göstermişlerdir.

Nitekim 'Âşık Paşa-zâde, *Târîh*'inin kimi nüshalarında Osman Gâzî'nin Tursun Fakîh'e Karacahisar'da hutbe okutması, mescid yaptırması ve kadı atanmasını anlatan bu hâdiseyi, ilk tertip nüshalarında aslına uygun şekilde 689/1290 olarak verirken²⁸, sonraki bâzı nüshalarda istiklâl tarihi olan 699/1300'e dönüştürerek, bu aşamanın iki hadiseden hangisi olduğunu çözümlenmekte tereddüde düştüğünü göstermiştir²⁹. Müellif bu belirsizlik nedeniyle Yahşi Fakîh'teki olayların aslî sıralamasını daha en baştan değiştirerek, Karacahisar fethinden sonra gerçekleştiği aşikâr olan bu vak'ayı 699/1300'deki istiklâl ilânı ile birleştirmeye çalışarak, aynı yıl gerçekleşen Bilecik ve Yarhisar fetihlerinin devâmına nakletmiş; ancak ilgili Bâb'ın gerçekte fetihle ilgili daha önceki Bâb'ın devâmı olduğunu çok açık ve net olarak anlamamızı sağlayacak şekilde, başındaki: "Kaçan-kim Karaca-hisar'ı aldı..." giriş ifâdesini hiç değiştirmeden metnin içinde bırakmıştır³⁰.

İshak Fakîh'in anlatılarına dayanan bu rivâyette, 'Osmân Gâzî'nin Tursun Fakîh'e söylediği sözlerin içinde esâsen "saltanat ilânı"na ilişkin en küçük bir îmâ dahi bulunmaz; sâdece şehrin İslâm'laşması için gereken uygulamalar hakkında: "Her ne-kim size gerekdür, anı idüñ!" diyen Osman'a hitâben, Fakîh'in: "Hân'um, Sultân'dan izin gerekdür!" diye ısrar etmesi üzerine 'Osmân, ona sadece: "Bu şehri ben hûd kendi kılıcımla aldum, bunda Sultân'ın ne dahli var kim andan izin alam? Aña Sultân'luk viren Allâh baña dahı gazâyile Hân'lık virdi. V'eger minneti şu sancâğusa, ben hûd sancâk götürüp kâfir-ile uğraşdum!.." demekle yetinir³¹. Onun burada Sultân'ı hâlâ "Sultân", kendisini ise sâdece "Hân" olarak görmesi ve fethi onun sancağı altında yaptığını kabul etmesi; hattâ hemen öncesinde, kale tekfurunu bile ele

Umum Oğuz emîrlerinin uzak diyarlardan gelerek Sultan Osmân'a bey'at etmeleri (700/1301).

'Osmân-nâme, Bruschetini Coll. (Özel nüsha), Cenova, vr. 24a.

28 Krş. 'Âşık Paşa-zâde, *Die Altosmanische Chronik des 'Âşık Paşazâde*, Friedrich Giese, Leipzig 1929, s. 21. Mordtmann nüshasında verilen târih 688/1289'dur.

29 Bk. 'Âşık Paşa-zâde, *Tevârîh-i Âl-i 'Osmân'dan 'Âşık Paşa-zâde Târîhi*, 'Âlî Beg neşri, İstanbul: Matba'a-i 'Âmire, 1332, s. 19. Kuruluş dönemi kaynaklarından *Târîh-i Mir 'Osmân'ı 'Âşık Paşa-zâde'nin* asrında manzum bir formatta yeniden düzenleyen Firdevsî, onun ve diğer müverrihlerin 689/1290'daki "Sultân"ın kimliği konusundaki hatâlarını tashih ederek, aslî kaynaktan bu devirde tahtta "Gıyâsü'd-dîn Şâh"ın bulunduğunu doğru olarak aktarmakla birlikte, yine yukarıdaki kafa karışıklığının bir sonucu olarak Osman'ı daha sonra "saltanat" a iletecek olan bu aşamayı onun on yıl sonraki "Cülûs" zamânı ile karıştırma klasiğini tekrarlamıştır: "Altı yüz seksen tokuzda bil hemîn | Saltanat tahtında oldı cân-nişîn.." (*Manzum Velâyet-nâme* içinde, Ankara Millî Ktp. Yz. nr.: A.7544, vr. 94a). Nitekim 760/1359 yılı civârında kaleme alınan ilk *Tevârîh-i Âl-i 'Osmân*'da Osman'ın zuhuru hakkında, yine Karacahisar'ın fethi ve burada hutbe okunmasına odaklı olarak "689/1290" yılı dışında başka bir târihin zikredilmemesi (bk. Edirne Selimiye Yazma Eser Ktp. nr.: 1189/2091, vr. 5b), kronolojideki bu karışıklığın erken târihlerden beri devâm ettiğini gösterir.

30 'Âşık Paşa-zâde, *a.g.e.*, 'Âlî Beg nşr., s. 18; F. Giese nşr., s. 20.

31 'Âşık Paşa-zâde, *a.g.e.*, 'Âlî Beg nşr., s. 18; F. Giese nşr., s. 20.

Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gâzî'nin 699/1300'de Söğüt'te bastırıldığı İstiklâl dönemine âit ilk sikkesi: Nicholas M. Lowick Özel Koll. (solda) ve 700/1300-1301'de Oğuzlar'ın umûmî bey'atı sırasında Yenişehir'de darp ettirdiği bir sonraki sikkesi (sağda), 16 mm., 0.623 gr., Doha Müzesi (Katar), E. nr.: 3.848.

geçen eşyalarla birlikte direkt Sultân'ın katına gönderme-
si³² bu sözlerinin saltanat ilânı ile hiçbir alâkası olmadığını
kuşkusuz bir biçimde ortaya koyar.

Osman Gâzî'nin "sancak beyliği" ile "istiklâl" zamanlarını
yanlış bir şekilde sentezleyen Âşık Paşa-zâde, onun klasik
şehir fetihlerinde uygulanan kadı atama, mescid yaptırma
ve Sultan adına hutbe okutma protokolünü yerine getir-
mek için illâ Sultân'dan izne gerek olmadığı yönündeki
özgün ifâdelerini bir rest çekme şekline dönüştürüp, kronolojik sıralamasını da istiklâl zamânına çekerek, onun beylik
kariyerindeki bu iki farklı aşamayı aynı noktada birleştirmiştir. Hâlbuki yine müellif, bu bilgilerin devâmı olarak Kara-
cahisar'ın fethinden sonra olup bitenleri ele aldığı "Bâb"ın daha ilk cümlesinde, Karacahisar'da yaşanan bu olayların
gerçekte 'Osmân'ın "Sancâk begi" seçilme aşamasından ibâret olduğunu açıkça belirtir ve istiklâl için de doğru olarak
699/1300 târihini verir³³.

Nitekim İdrîs-i Bitlisî *Heşt Behişt*'inin ilk "Ketîbe"sinde, Karacahisar'ın fethi ve Büyük emirliğe yükselişin "'Osmân Beg
Gâzî'nün cülûsundan mukaddem" gerçekleştiğini daha konuya ayırdığı kısmın başlığında açıkça belirtmiş, kalede mescid
inşâsı ve kadı-hatip tâyini için Sultân'dan izin alınması tavsiyesinin arka plânda "pîr-i tarikat [ve peder-i zenn-i 'Osmân
Beg] olan ...Şeyh Edebâlî"den geldiğine dâir yeni bir ayrıntı vermiş; onun bu hususta dâmâdî "'Osmân Beg"e: "Taraf-ı
Sultân'a 'arz olunup izn alınsa münâsibdür!" demesi üzerine, Emîr 'Osmân'ın bizzat şu cevâbı verdiğini belirterek yukarı-
daki tezimizin doğruluğunu açık ve net bir şekilde gözler önüne sermiştir:

کسی کاردان جهت عرض این حاجت قاضی وجامع وخطیب بخدمت سلطان ارسال می باید نمود ؟ ... واین جماعت اسلامیان
را همگی به نیت اقامت جهت اقامت شعار ازان واقامت و انقیاد جمعه وجماعت کرد کرده ام نصب قاضی وخطیب درین جای
بلکه درین هر جای بعد ازیں از بلاد الحرب که ، ستانم از نکاب خواهم نمود و سلطان علاء الدین را با وجود آنکه با طبل و علم
ازین تسخیر بلاد وکشور گشای کفار فرموده درین منصب نصب و عزل مضایقه نخواهد بود !

"Kâdî vü hatîb nasbında ve mescid ü câmi' binâsında taraf-ı Sultân'a ilticâyâ ne hâcet? ... Hâlâ bunda mevcûd olan
cemâ'at-i İslâmiyye için binâ-yı mescid ü câmi' ve nasb-ı kâdî vü hatîb ve ikâmet-i ezân u i'lân-şî'âr-ı İslâm, gerek bu
yirde ve gerek ba'de-izn-i 'inâyet-i Bârî ile eyâdî'-i küffârdan cihâd ile nâ'il olacağım yirlerde, Sultân 'Alâ'ü'd-dîn'ün bize
tabl u 'alem ve teshîr-i bilâde virdüğü izn sebebiyle 'azl u naşb [bilâ-muzâyaka] baña müfevvezdür!"³⁴

Karacahisar'da olup-bitenlerin aslı şeklini *Menâkıb*'dan daha net ve ayrıntılı bir şekilde özetleyen bu satırlarda açıkça
görüldüğü üzere, Osman Gâzî mescid, kadı ve hatip tâyini zâten Selçuklu Sultânı'nın bir "sancâk begi" olarak, onun
kendisine verdiği izin ve yetki sâyesinde yapma hakkına sâhip olduğunu açıkça dile getirmekte; dahası, bunun yalnız
"Karaca-hisâr" fethiyle sınırlı olmayıp, öncesinde fethettiği "Kulaca-hisâr" ve "Ermeni-beli" gibi kale ve beldelerde de
İslâm fetih hukûkunun bir gereği olarak aynı şeyleri zâten yerine getirdiğine dikkati çekmektedir.

Bir Cülûs listesinde yer alan ve yine 'Âşık Paşa-zâde'nin *Yahşi Fakih Menâkıbı*'na eklediği *Takvîm*'den derlendiği anlaşıl-
an: "Vaktâ ki 'Osmân ibn Tuğrûl el-Gâzî feth eyledüğü kal'alarda mâl u ganâyim alup, feth eyledükleri Karaca-hisâr'da
kendü nâmına evvelâ hutbe okudu. ...Mukaddemâ sancak virildi." kaydında da, onun Sultân adına okuttuğu hutbe
istiklâl yanılıgısı nedeniyle "kendü nâmına" okunmuş gibi gösterilse de, devâmında bu aşamanın ona "mukaddemâ san-

İkinci Sikke:

Üçüncü Sikke:

Darp Târihleri:

= 799

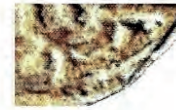
= سبع مائه

Darp Yerleri:

= سکود

= یکشار

Osman Gâzî'nin 699/1300'de Söğüt'te darp olunan İstiklâl sikkesi
ile 700/1301'de Yenişehir Darphânesi'nde basılan sikkesinin darp
yer ve târihleri ile ilgili kısımlarının kaligrafik çözümlemesi.

32 'Âşık Paşa-zâde, a.g.e., 'Âlî Beg nşr., s. 10; F. Giese nşr., s. 13.

33 "'Osmân Gâzî-kim sancâk begi olup at bindi..." 'Âşık Paşa-zâde, a.g.e., 'Âlî Beg nşr., s. 18-19; F. Giese nşr., s. 2.

34 İdrîs-i Bitlisî, *Heşt Behişt*, I. Ketîbe, İÜ Ktp. FY, nr.: 619, vr. 38b, st. 10-16; 'Abdül-Bâkî Sa'dî Efendi, *Terceme-i Heşt Behişt*, I, Süley-
mâniye Ktp. Hamîdiye, nr.: 928, vr. 56a.

câk viril” me safhası olduğu açıkça dile getirilmiştir.³⁵

III. Osman Gâzî'nin İstiklâlini İlan ve Cülusunun Gerçek Târîhi:

Osman Gâzî'nin istiklâl târihi hakkında yukarıdaki farklı tarihler dışında, son zamanlarda literatürde pek öne çıkmayan Bapheus Savaşı'nın târihine odaklı yeni bâzı görüşler ortaya atılmışsa da, bu görüşler daha sonraları târih câmiâsında pek itibâr görmemiştir. Yukarıdaki karmaşık ve içeriği henüz yeni anlaşılan farklı verilerle, Osmanlı Devleti'nin gerçek kuruluş târihini şahsî bir teze odaklandıran 1302 yılına odaklı bu son girişim devreden çıkarıldığında; Osman Gâzî'nin istiklâl târihi ile ilgili yegâne doğru târihî belge, İstanbul'un fethinden bir yıl sonra 858/1454'te Fâtih Sultan Mehmed'e sunulmuş olduğunu tespit ettiğimiz târihî bir *Takvîm*'de yer alan şu kayıttan ibârettir:

“Âl-i ‘Osmân’uñ devleti ibtidâ itdi ve ‘Osmân-Beg -rahimehu’llâh- hurûc itdi; Bilâcuk | ve Yar-hisâr ve Eyne-göl ve Yeñi-sehr feth oldı anuñ elinde, sene: 699.”³⁶

Nitekim Osman Gâzî'ye henüz saltanata yükselmeden “mukaddemâ sancâk virildi”ğine dikkati çeken Cülûs listesinin derleyicisi, doğrudan bu *Takvîm*'den naklen aktardığı şu kayıтта ‘Osmân Beg’in cülûs târihini doğru olarak 699/1300 şeklinde vermiştir:

جلوس سلطان عثمان ابن ارطغرول الغازی ، فی سنه : ٦٩٩

“Cülûs-ı Sultân ‘Osmân ibn Er-Tuğrûl el-Gâzî, fî sene: 699.”³⁷

Osman'ın “Büyük Üç Emirliği”ne yükseltilip sancağa çıkarılışı, çağdaşı Theodor Metochites'in verdiği kronolojik ayrıntılardan anlaşıldığına göre³⁸ 689/1290 yılı Nisan ayı içinde gerçekleşmişti. Onun 699/1300'de kadim beylik yurdu Söğüt'te istiklâlini ilânı sırasında, bu aşamada fethettiği en büyük kale olan Karacahisar'da kendi adına hutbe okutturmuş ve Eskişehir'de bayram namazı kıldırması akla yatkındır; ancak bunlar yukarıdaki tespitlerimiz ışığında, onun Karacahisar'ı ilk fetih yılı ve Büyük Üç Emîrliği'ne tâyin edilip sancağa çıkarılış zamânı ile kesin çizgilerle birbirinden ayrılmalıdır.

Sultan Osman'ın milâdî 1300 yılında istiklâlini ilân ettiği, Bizans kroniklerinin temelini teşkil eden eski Grekçe *Takvîm*'lerden birine ise aynen şu ifâdelerle yansımıştır:

“ἀνεφάνη ἡ ἀρχὴ τῶν Τουρκῶν ἀπὸ Χριστοῦ χρόνου, ατ' Ὀτμάνης, τὸ ὄνομαν του...”

“Türkler'in hükümdarı İsâ'dan sonra 1300 yılında zuhûr etti, onun adı ‘Otmanês’ (Osman) idi.”³⁹

Bu toplu târihî senteze göre; 680/1281 yılında kadim beylik merkezi Söğüt'te babası Er-Tuğrul'un yerine uç beyi seçilen Emîr Osman, 687/1288'de Karacahisar'ın fethi sonrası Selçuklu Sultânı Gıyâseddîn tarafından 688'den 689 yılına geçiş hudûdunda, babasının 1290 yılı Ocak ayı ortalarında vefâtının ardından “Emîr-i kebîr” unvânıyla önce “Büyük uç emirliği”ne yükseltilecek; on yıl sonra ise artık istiklâlî bir “devlet kurucusu” olarak “Saltanat” makamına geçecektir. ‘Osmân Gâzî'nin 699/1300'de bastırmış olduğu istiklâl zamânına ait gümüş akçası ve eski bir Osmanlı “Târihçe”sini kullanan Bizans târihçisi Chalkokondylas'la, Evliyâ Çelebi'nin *Seyâhat-nâme*'sinin II. cildinde yine özgün kadim bir kaynaktan aktardıkları ortak kayıtlar⁴⁰, onun Uç beyliği gibi

35 Bk. *Silsile'-i Celîle'-i Âl-i ‘Osmân*, Süleymâniye Ktp. Râgıb Paşa, nr.: 981, vr. B2, st. 2-3.

36 Millet Ktp. Ali Emîrî, Şer'iyye, nr.: 562/1, vr. 4a-4b. Bu *Târihî Takvîm*'i tespit ettiğimiz üç farklı nüshasına dayanarak yakında neşredeceğiz.

37 *Silsile'-i Celîle'-i Âl-i ‘Osmân*, vr. B2, st. 10-11.

38 Krş. Tehodore Metochites, *Basilikoi Logoi*, A. Laiou, Constantinople and Latins, Cambridge Mass 1973, pp. 76-79.

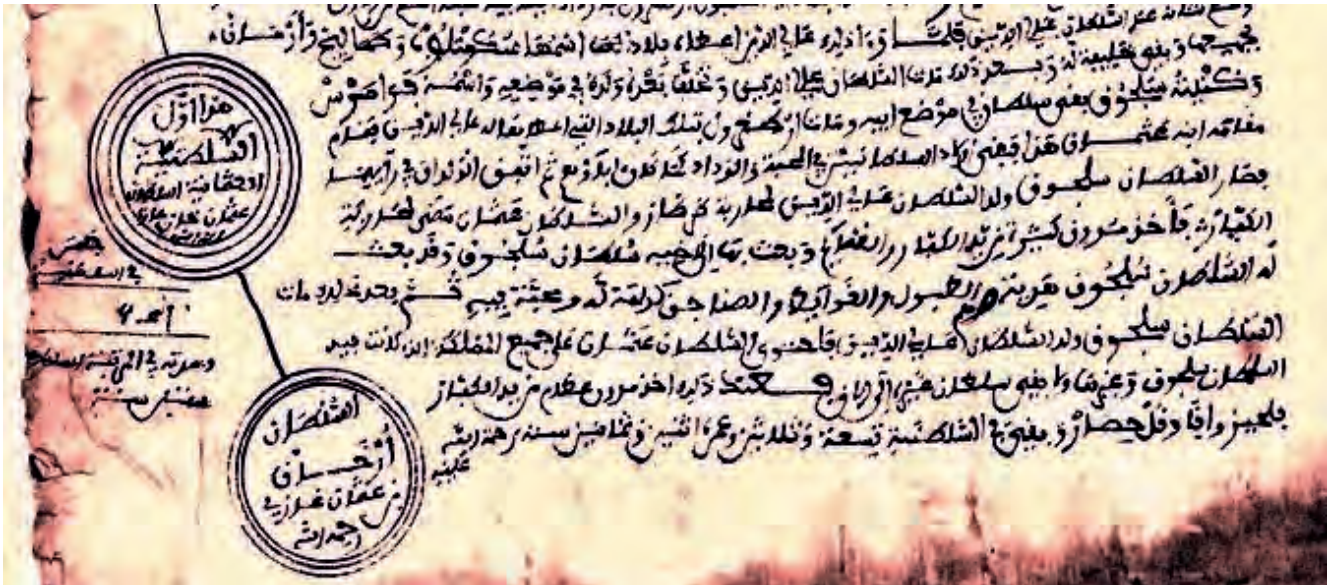
39 P. Schreiner, *Chronica Byzantina Breviora*, Kronik LXX-II/4, p. 543; Şahin Kılıç, *Bizans Kısa Kronikleri (Chronica Byzantina Breviora): Osmanlı Tarihinin Bizanslı Tanıkları*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2013, s. 233.

40 Krş. H. Yılmaz, “Osman Gâzî'nin Kayıp İkinci Sikkesi ve Osmanlı Kuruluş Tartışmalarına Etkisi”, *Âb-ı Hayât'ı Aramak: Gönül Tekin'e Armağan*, haz.: Ozan Kolbaş-Orçun Üçer, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018, s. 763-788. Ünlü Rum müverrih Chalkokondylas

حوصاک عثمان غازی شروم

699/1300'de Osmanlı Devleti'nin siyâsî ve askerî bir oluşum olarak ortaya çıkmasını sağlayan kurucu hükümdar ‘Osman Gâzî, elinde kılıcıyla saltanat tahtında otururken. Kalender Paşa, *Albüm*, TSMK, nr.: B.408, vr. 7a.

Sultan 'Osmân'ın saltanata geçmesiyle hem Selçuklu Sultânî'nin devletinin içindeki, hem de uzak diyarlardaki tüm Oğuzlar'ın lideri konumuna yükseldiğini haber veren Şecere'sindeki özgün satırlar.
Paris Bibliothèque Nationale, MS Arabe, nr.: 1621, st. 19-21.

istiklâlinin de kadîm beylik merkezi Söğüt'te gerçekleştiğini kuşkusuz bir biçimde kanıtlar. Bu 699/1300 târihini doğru olarak veren 848/1454 târihli *Takvîm*'deki 699/1300 kaydı, onları izleyen bâzı anonim *Tevârîh*'lerle kısa Cülûs listeleri ve Hamzavî⁴¹, Şükrullâh Çelebi, Karamânî Mehmed Paşa, 'Aşık Paşa-zâde, Kemâl... gibi müverrihler tarafından da aynen tekrar edilmiştir⁴².

Osmanlı Devleti'nin gerçek kuruluş târihi olan 699/1300'ün yanı sıra, bâzı Cülûs listelerinde nâdiren karşımıza çıkan "700/1300-1301" târihine gelince; İdris-i Bitlisî'nin *Heşt Behişt*'ine eski çağdaş bir *Takvîm*'den aktardığı bilgiler ve kadîm bir kaynaktan naklettiği özgün izlenimlere göre; bu târih ise Batı Anadolu'da Oğuz uyruğuna mensup olan "ashâb-ü mülk ü millet" in ilk başkent Yenişehir'de 'Osmân Gâzî'ye biat ettikleri safhaya işâret eder.

İdris-i Bitlisî Osman Gâzî'nin istiklâlle aynı târihe tekâbül eden Bilecik ve çevresindeki fetihlerinin 699/1300'de meydana geldiğini ve bu fetihlerle başlayan istiklâl sürecinin 700/1300 yılı başında tamâma ererek, Oğuz dinî ve kavmî liderlerinin öncülüğünde "bey'at-ı 'Osmânî"nin bu târihte gerçekleştiğini *Heşt Behişt*'inin ilk "Ketîbe"sinde açıkça ifâde ederek şöyle der:

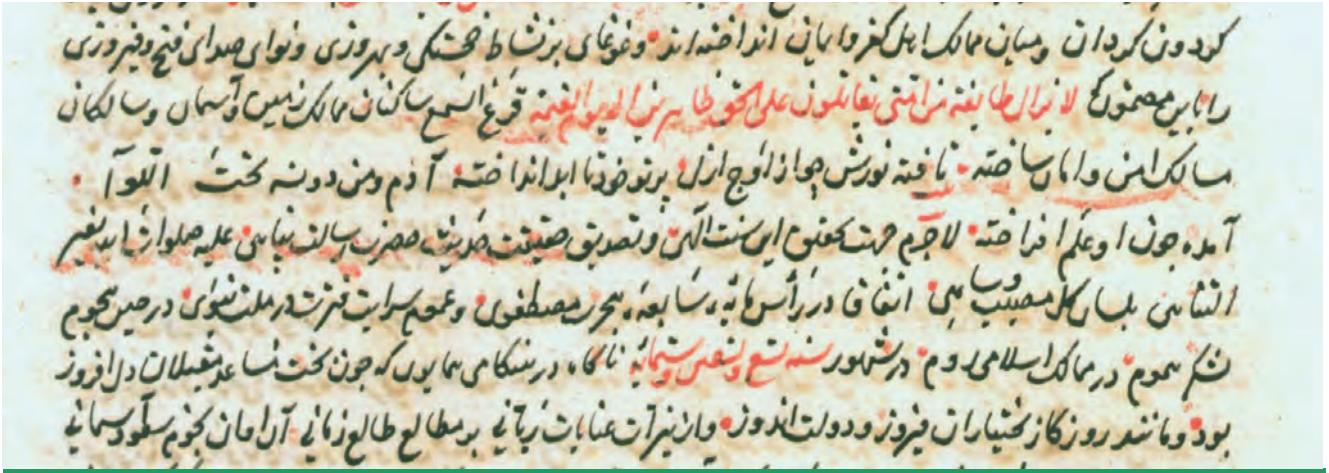
این سنت الهی و تصدیق حقیقت حدیث حضرت رسالت پناهی - علیه صلوات الله بغير التناهی بلسان کل مصیب و ساهي اتفاقا در رأس مایة سابقه هجرت مصطفوی و عموم سرایت فترت در ملت نبوی در حین هجوم لشکر هموم در ممالک اسلامی روم در شهر سنه تسع و تسعين و ستمائنه ...

"Bu sünnet-i İlâhiyye'nün tahkîki ve Hadîs-i Hazret-i Risâlet-penâh -'aleyhi's-salavâtu'llâhi bi-gayri't-tenâhî-nün tasdîki elsine'-i musîb ü sâhîde re's-i mî'eti-sâbi'a'-i Hicret-i Hazret-i Mustafâ (700/1300-1301) ve zamân-ı sirâyet-i fetret-i

Historia'sında "Ιουδοζάλπην" / Duzalpes (Gündüz Alp) ve oğlu "Ορθογούλην" Orthogules (Er-Tuğrul) hakkında ayrıntılı bilgi verdiği kadîm rivâyette Er-Tuğrul'un oğlu ve bu devletin kurucusu Ότουμάνον / "Osman"ın Σογούτην / "Söğüt" kasabasından çıktığını, Bursa'nın fethinden sonra ise hükümdarlık üssünü Προύσαν / Prousa (Bursa)'ya taşıdığını söyleyerek onun ilk beylik makâmının Σογούτην / "Söğüt" olduğuna belirgin bir şekilde işâret eder (L. Chalkokondyles, a.g.e., Volume I/1, p. 20-23). Evliyâ Çelebi de *Seyâhat-nâme*'sinin II. cildinde Osman'ın tahta geçiş ve sikke bastırma süreci hakkında: "Er-Tuğrul Beg ... 'Söğüdcük' nâm kasabada merhûm olup, ...andan yirine oğlu 'Osmân Beg Hân-ı Gâzî ibn Er-Tuğrul ... müstakil pâdişâh olup sikke ve hutbe sâhibi oldu. Târîh-i cülûsı: 'Evvelen 'Osmân' = أولا عثمان = sene: 699 (1300)." diyerek, yine sikkedeki darp yer ve târihine uygun bir tasvire yer verir (Evliyâ Çelebi, *Seyâhat-nâme*, II, TSMK, Bağdat Köşkü, nr.: 304, vr. 232a).

41 Giese tarafından neşredilen *Tevârîh-i Âl-i 'Osmân*'da, onun yayınladığı Avrupa nüshalarında genel olarak "689 (m. 1290)" târihi yer alırken (bk. Die Altosmanischen Anonymen Chroniken, Breslau 1922, s. 6, st. 14); Hamzavî'nin kaleminden çıkan ilk metne en yakın metin olan TSMK, Sultan Reşad ve Tiryâl Hanım, nr.: 700'de kayıtlı nüshada bu târih, çağdaş materyallere paralel şekilde "699 (m. 1300)" olarak verilmiştir (vr. 5a, st. 13-14).

42 Şükrullâh Çelebi, *Behcetü't-Tevârîh*, Manisa İl Halk Ktp., Yzm. nr.: 6382, vr. 271a, st. 8-12; Karamânî (Nişancı) Mehmed Paşa, *Tevârîhu's-Selâtinî'l-'Osmâniyye*, Süleymâniye Ktp. Ayasofya, nr.: 3204, vr. 3b, st. 9-11; Kemâl, *Selâtin-nâme*, İÜ Ktp. TY, nr.: 331, vr. 20a-20b, vb. Cülûs listelerindeki kayıtlar için, meselâ bk. Süleymâniye Ktp. Hacı Mahmud Ef, nr.: 2017, vr. 104a; Berlin Staatsbibliothek, MS Or. Otm. II, nr. 12 (son varak); Süleymâniye Ktp. Râgıb Paşa, nr.: 981, vr. B1; Paris Bibliothèque Nationale, Supp. Turc, nr.: 119, vr. 1a; İstanbul Arkeoloji Müzeleri Ktp. Yz. nr.: 862, vr. 175b; Ankara Millî Ktp. A. Ötügen, nr.: 11/3 (son varak).

Bitlis'in Heşt Behişt'inde Osmân Gâzî'nin istiklâl zamânına rastlayan ilk seferlerinin 699/1300 yılına tekabül ettiğini ve umum "ashâb-ı mülk ü millet" in ona bey'atinin ise 700/1301'de gerçekleştiğini aktardığı varaklar.
Heşt Behişt, I. Ketîbe, İÜ Ktp. F.Y. nr.: 619, vr. 30a, st. 25-27.

millet-i Nebevî'de memâlik-i İslâmiyye'-i Rûm'da leşker-i humûmuñ eyyâm-ı hüçümü ki, 699/1300 senesi şuhûrında vâkı' olmuştur."⁴³

و مجبور کشت همگی ارباب دین و دولت و اعیان ملک و ملت پشت پشت و پهلوی پهلوی نهادند و در تشمیت سلطنت عثمانی دوش بدوش صف صف بیای خدمت ایسنادند در او این سنه مایه سابعه ، اعنی هجرتیه نبویه دست بیعت بدست اقتدار او دادند و اعلام اسلام را بر فرق خسروی و سروری او بر مسند قیصری کشادند .

"Cümle erbâb-ı dîn ü devlet ve ashâb-ı mülk ü millet bir-birleriyle püşt-be-püşt ve pehlû-be-pehlû ve temsiyyet-i umûr-ı saltanat-ı 'Osmâniyye için pâ-yı istikâmet üzere [düş-be-düş] sâff-beste'-i makâm-ı hidmet oldılar ve Hicret-i Nebeviyye'nüñ 700 (m. 1300-1301) senesi şuhûrında dest ü ihtiyâr u i'tibârı bey'at-ı 'Osmânî'ye nihâde ve a'lâm-ı feth-iltizâm-ı İslâm'ı serîr-i serverîde fark-ı ferkad-sâsına küşâde eyle[diler]."⁴⁴

Osman Gâzî'nin 699/1300-700/1301 aralığında "saltanat"a geçiş yaptığını ve "Sultân" unvânını kullandığını belgeleyen en eski resmî belge, oğlu Orhan'ın 1 Ramazân 700/10 Mayıs 1301'de Akyazı'da Şeyh 'İzzeddîn İsmâ'î'le vermiş olduğu Çalıcı mülk-nâmesidir. Bu târihte babası 'Osmân'la birlikte Marmara çevresine akın yaptığını bildiğimiz Şehzâde Orhân, verdiği bu beratın üzerindeki tuğrada kendisini:

اورخان بن سلطان

"Orhân bin Sultân = Sultân'ın oğlu Orhân" şeklinde nitelemiştir.

Buna ek olarak, yukarıdaki ilk târihin doğruluğu Osman Gâzî'nin "699" (/1300) yılında Söğüt'te bastırıldığı "İstiklâl" zamânına âit ilk sikkesi; ikinci verinin doğruluğu ise yine onun "Seb'a-mî'e" (700/1300-1301) târihini taşıyan Yenişehir'de darp ettirdiği "Bî'at" yılına âit diğer sikkesiyle de tasdik görerek, çağdaşı iki maddî kanıtın daha varlığı sâyesinde kuşkuya imkân bırakmayacak bir şekilde kesinleşir.

Osman Gâzî'nin siyâsî kariyerindeki en son ve en önemli aşama olan "bî'at" aşamasını kanıtlayan en büyük ve en önemli târihî belge ise, henüz hayatta iken orijinal *Şecere*'sindeki "Târîhçe" metninin son kısmına yazdığı şu ilginç satırlardan ibârettir:

مات السلطان سلجوق ولد السلطان عالی الدين ، فاحتوى السلطان عثمان علی جميع المملكة إنه كانت عبید السلطان سلجوق
و غیرها ولایتی سلطان غیره الی الآن ...

"Sultân 'Âlâ'd-dîn'in neslinden olan Selçûk Sultânı öldü, Sultân 'Osmân tâ içinde bulunduğumuz şu âna dek, hem Selçûk Sultânı'nın kullarının elindeki memleketlerin tümü, hem de Sultân'ın vilâyeti dışında kalan diğerleri üzerinde hükmünü yürütmeye başladı."⁴⁵

43 Bitlisî, *a.g.e.*, I. Ketîbe, vr. 30a, st. 25-27; Abdü'l-Bâkî Sa'dî, *a.g.e.*, I, vr. 37b.

44 Bitlisî, *a.g.e.*, I. Ketîbe, vr. 32b, st. 7-9; Abdü'l-Bâkî Sa'dî, *a.g.e.*, I, vr. 42b-43a. Bitlisî'nin verdiği bu ayrıntılı bilgiler, kronolojisiyle birlikte Lütfî Paşa, Gelibolulu Mustafa 'Âlî ve Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin kroniklerinde de aynen tekrâr edilmiştir: krş. Lütfî Paşa, *Kitâbu Tevârîh-i Âl-i 'Osmân*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Ktp. Şevket Rado, nr.: 248, vr. 13b-14a; Müneccim-başı, *Câ-mî'u'd-Düvel*, II, Nûruosmâniye Ktp., nr.: 3172, vr. 272b, st. 26-34; Gelibolulu 'Âlî, *Künhü'l-Ahbâr*, Kayseri Râşid Efendi Ktp. nr.: 920, vr. 9b, st. 25-27, 31-32.

45 *Şecere*, "Târîhçe", st. 19-21.

3. Sultan 'Osmân'ın Tahttan Çekiliş ve Ölüm Tarihleri:

Yukarıdaki emâret ve saltanat târihlerinin birbirine karıştırılması probleminin bir benzeri de, Osman Gâzî'nin tahttan çekilişi ve yerine oğlu Orhan'ın geçişi ile ilgili kronolojik veriler üzerinde cereyân etmiş; onun tahttan ferâgat yılı zamanla "ölüm târihi" şeklinde literatüre yerleşirken, toplam saltanat yılı, ömür süresi ve son fetihleri de kimi zaman bu târih üzerinden değerlendirilmiştir.

İbn Kemâl, kroniğinin ilk Defter'inde iki farklı *Târihî Takvîm*'e dayanarak nikris zahmetinden muzdarip olan Osman Gâzî'nin 719/1319 sonlarında tahttan çekilip, daha önce ordu komutanı yaptığı oğlu Şehzâde Orhan'a 720/1320 başlarında siyâsî anlamda da yetki vererek, henüz sağlığında iken onu Saltanat nâibi yaptığını şu cümlelerle ifâde eder:

“Osmân Hân'ın evâhir-i 'ömründe 'illet-i nikris zâhir olup ziyâde zahmet itmiş-idi, târih-i hicretüñ yidi yüz yigirmisinde ferzend-i ercümendi Orhân Beg'e cihân-gîrlük şimşîrini teslîm eylemişdi; umûr-ı cumhûruñ makâlîdin eline virüp, âyîn-i riyâseti ve kavânîn-i siyâseti aña ta'lîm eylemişdi.”

“On tokuz yıl saltanat maslahatına mübâşeret idüp, hicretüñ yidi yüz yigirmisinde emâret emrinden ferâgat etmişdi; kendi hayâtında iken ol hidmeti oğlu Orhân Beg'e tefvîz kılmış idi.”⁴⁶

Yenişehir Sarayı'na yerleşeceği 700/1300-1301 yılına kadar on bir yıl süreyle Söğüt'te ikamet etmiş olan Sultan Osman, 720/1220'de tahtını vekâleten oğlu Orhan'a bıraktıktan sonra da yine Söğüt'e çekilmiş ve vefâtını müteâkip babası Er-Tuğrul'un buradaki türbesi hazîresine defnedilmiştir.

Osman Gâzî'nin ölüm târihi hakkında elimizde üç önemli delil bulunmaktadır. Bunlardan biri 723 yılı Ramazan ayı başlarında (1323 yılı Eylül/Ekim ayları) düzenlenmiş Asparoça Hatun vakfiyesi, diğeri Rebûlevvel 724 (Mart 1324) târihli Mekece vakfiyesidir. Bunlardan ilkinde Osman Gâzî hayatta, ikincisinde vefât etmiş gösterilir. Bu iki belge dışında Osman Gâzî'nin ölüm târihini kesin olarak tespit etmemize yarayan üçüncü önemli kanıt ise, Orhan Gâzî'nin cülûsundan altı, Mekece Vakfiyesi'nin hazırlanışından üç ay kadar sonra Bursa'ya gelen Hacı Kâsım el-Bağdâdî'nin çağdaş satırlarıdır ki, o muhtasar Seyâhat-nâme'sinde 724 Cemâziye'lâhir'i / 1324 yılı Hazîran ayında Osman Gâzî'den:

السلطان المرحوم المغفور السلطان عثمان خان الغازى

Er-Tuğrul Gâzî ve 'Osmân Gâzî'nin Anadolu'ya ilk ayak basan büyük ataları "Kaya Alp" ya da "Kayır Hân". Derviş Mehmed, *Subhatü'l-Ahbâr*, Österreichische Nationalbibliothek, nr.: AF.50, vr. 12b.

“Merhûmü'l-mağfûr es-Sultân Gâzî Sultân 'Osmân Hân” diye söz ederek, onun bu târihten önce vefât ettiği bir görgü tanığı olarak şahidlik etmiştir⁴⁷.

Osman Gâzî'nin saltanat süresini “21 yıl” olarak gösteren tarihî kayıtlar, onun tahttan ferâgat ettiği 720/1320'den istiklâlini ilân ettiği 699/1300 çıkarıldığında, matematiksel olarak gerçekten de tarihî bir zemine yerleşir. Gelişmeleri Kırşehir'den tâkip eden Âşık Paşa ise, kuruluş konusunda son Selçuklu sultânı Alâeddîn'in Bapheus Savaşı'ndan sonra 'Osmân Gâzî'ye bağımsızlık alâmetlerini göndermesini esas aldığı için, onun toplam “On tokuz yıl beglik itdi”ğini belirtmiştir⁴⁸. 701/1302 yazında meydan gelen bu olayın tarihi, İbn-i Kemâl'in iki farklı *Takvîm*'den naklen tahttan çekiliş yılı olduğunu belirttiği 720/1320'den çıkarıldığında; Osman Gâzî'nin saltanat süresi gerçekten de 720 - 701 = “19” yıl çıkmaktadır ki, bu Âşık Paşa rivâyetinin de doğruluğunu ve gerçekten tarihî bir esâsa dayandığını gösterir.

46 Kemâl Paşa-zâde, *Târih-i İbn Kemâl*, I. Defter, Millet Ktp. Ali Emîrî, Tarih, nr.: 30, vr. 33a, 34a; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr.: Ş. Turan, TTK yayınları, Ankara 1970, s. 191, 194.

47 Hacı Kasım el-Bağdâdî, *Seyâhat-nâme*, Orijinal nüsha, vr. 26b, st. 12-14; Rulo nüsha, st. 147.

48 Âşık Paşa, *Târih-i İbtidâ-i Âl-i 'Osmân*, Dresden Staatsbibliothek, nr.: E.a.111, vr. 7a, st. 4-5. Âşık Paşa'nın Bapheus Savaşı ve sonrasında yaşanan gelişmelerle ilgili çağdaş satırları için, bk. H. Yılmaz, “Osman Gâzî'nin Bapheus Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunu Anlatan En Eski Osmanlı Kaynağı”, *Hakikat AİD*, XVI/191 (Ağustos 2009), s. 44-46.

Bu yeni târihî tespitler ışığında Âşık Paşa-zâde'nin: "‘Osmân-ı Gâzî'nüñ ‘ömri altmış tokuz yıl oldu, otuz-bişinde Kara-hisâr'ı feth itdi, ... Yigirmi altı yıl ‘Osmân-ı Gâzî' didiler." şeklinde verdiği bilgi de⁴⁹ artık güvenilir bir biçimde çözümlenebilir. Nitekim onun burada ‘Osmân'ın ömrünün "altmış tokuz yıl" olduğu şeklinde verdiği bilginin; 720/1320'de tahttan çekilişini "ölümü" gibi gösteren *Târihî Takvîm*'lere dayandığı, Sultan Orhan'ın öldüğü asrın sonlarına doğru yazılmış kadîm bir *Silsile-nâme*'den aktarılan şu kayıttan tespit edilebilir:

"‘Osmân Gâzî müstakil beg olup, yigirmi yıl beg olup, târihüñ yidi yüz yigirmi yılında vefât idüp müddet-i ‘ömri altmış tokuz yıl oldu."⁵⁰

İşte bu karmaşık verilerin târihî sentezi; "on tokuz yıl" beylik edip 719/1319 sonlarında tahttan çekilen Osman'ın (719 - 69 = 650/1252'de doğduğunu gösteren tarihî kayıtları bir başka açıdan doğrulamakla kalmaz; onun 685/1286'da başlayıp üç yıl sonra Karacahisar'ın fethiyle sonuçlanacak olan uçtaki ilk hamlelerine 685 - 650 = 35 yaşında giriştiğini ve vefât ettiği 724/1324 yılına kadar tam "yigirmi altı yıl" süreyle, yani 724 - 26 = 698/1298'den beri "‘Osmân-ı Gâzî" adıyla anıldığını netleştirir ki, bunlardan sonuncusu târihî gerçekliğe uygun olarak bize direkt, Osman'ın uçlarda artık müstakil hareket etmesini sağlayan meşhur "Sülemiş İsyânı"nın başlangıç tarihini verir.

Şu hâlde kroniklerde sürekli birbiriyle karıştırılan bu literarüel verilerin çağdaş maddî kanıtlar, özgün belgeler ve yeni târihî deliller ışığında ayrıntılı tenkidine göre; Osman Gâzî 679/1280'de Eskişehir'i fethinden sonra ilkin 680/1281'de babası Er-Tuğrul'un yerine Kayır-Hanlı uç beyliğinin başına geçirilmiş; Kulacahisar, Ermenibeli ve nihâyet Karacahisar'ın fetihlerinden sonra, 689/1290 yılı Nisan ayı sonlarında Karacahisar'da "Emâret-i kübrâ / Büyük uç emîrliği"ne yükseltilmiş; 698/1299'da çıkan Sülemiş isyânından sonra ise uçlarda bağımsız hareket etmeye başlayıp, 699/1300'de kadîm beylik yurdu Söğüt'te istiklâlini ilân etmiş; nihâyet 700/1301'de de yeni başkent Yenişehir'de "Oğuzlar'ın umûmî lideri" olarak kendisine biat edilmiştir. Yine o, saltanatını ilân ettiği 699/1300 yılına göre "yirmi bir", Selçuklu Sultânı'nın azledilip Selçuklular'dan saltanatın düştüğü 701/1302 târihine göre ise toplam "on dokuz" yıl Sultan olduktan sonra; 720/1320'de tahtından ferâgat edip yerine oğlu Orhan'ı geçirmiş ve 723-1323'ten 724/1324'e geçiş aralığında kadîm beylik yurdu Söğüt'te vefât etmiştir.

Sultân 'Osmân'ın 720/1320'de oğlu Şehzâde Orhan'ı huzûruna kabûlü.
'Osmân-nâme, Bruschetti Coll.
(Özel nüsha), Cenova, vr. 33b.

49 Âşık Paşa-zâde, *a.g.e.*, F. Giese nşr., s. 215.

50 Süleymâniye Ktp. Hacı Mahmud Ef., nr.: 4622/2, vr. -71b.

Bursa'nın Sultanları -3-

Murad Hüdavendigâr

“Murad, babasından cesareti, annesinden de iyi huyları almıştı. Gururlu, düşünceli hâli ve yumuşak çehresinin sağladığı doğal görkemi, başına geçirilecek başka bir taça gerek duyurmuyordu.”
(Alphonse de Lamartine)

Sehzadeliği sırasında Papalık ve Bizans Haçlı donanmasının (1359) Lapseki ve Saros Körfezi çıkarmasını önleyen, Edirne'yi fethedebilmek için akıncılarını İstanbul önlerine gönderen, Edirne, İstanbul yolu üzerindeki başlıca kaleleri fetheden, bununla da yetinmeyip Güney Trakya yol kavşağında bulunan Keşan ve Edirne'nin güneyindeki Dimetoka kalelerini fethedip Edirne'yi çembere alan I. Murad, 1326 yılında Söğüt'te dünyaya geldi. Annesi Nilüfer Hatun'dur. Eğitimini Bursa'da tamamlayan Şehzade Murad, askerî ve diplomatik alanda babası Orhan Gazi'nin tecrübeli silah arkadaşlarından önemli destekler aldı.

“Murad, babasından cesareti, anne-

sinden de iyi huyları almıştı. Gururlu, düşünceli hâli ve yumuşak çehresinin sağladığı doğal görkemi, başına geçirilecek başka bir taça gerek duyurmuyordu.” (Alphonse de Lamartine)

1361 yılı baharında Rumeli'de bulunan Türk kuvvetlerini emri altına toplayan Şehzade Murad, Babaeski'de karargâhını kurdu ve Lala Şahin kumandasında orduyu ileri gönderdi. Edirne Tekfuru Andria, Osmanlı kuvvetlerini Sazlıdere Vadisi önünde karşıladıysa da bozguna uğrayıp Edirne'ye çekilmek zorunda kaldı. Kaleyi savunacak yeterli kuvvetinin kalmadığını gören tekfur, can kaygısına düştü ve gecenin karanlığına sığınıp Meriç üzerinden salla Enez'e kaçtı. Gün ağardığında tekfurlarının savu-

şup gittiğini öğrenen Edirneliler şehri Osmanlı ordusuna teslim etti. Kum Kalesi Kapısı'ndan Edirne'ye giren Şehzade Murad, eski bir kentin kalıntıları üzerinde Roma İmparatoru Adrianus tarafından kurulan bu toprağı bereketli şehri güvenceye alabilmek için Lala Şahin Bey ile Bulgaristan'a ait topraklarda sefere çıktı. Şehzade Murad, Yukarı Meriç Vadisi'nde harekâtını sürdürürken Bursa Kadısı Çandarlı Kara Halil'den babasının ölüm haberini aldı. Şehzade Murad babasının ölüm haberini alınca lalası Şahin Bey'i Beylerbeyliği'ne atayıp Rumeli'den ayrıldı ve süratle Bursa'ya doğru yola çıktı.

Şehzade Murad'ın iki kardeşi vardı. İbrahim altı yaşında, Halil on altı

yaşında idi. Şehzade Murad'ın Balkanlarda olmasını fırsat bilen iki şehzadenin adamları, tahtı ele geçirmek için Bursa üzerine yürüdüler. Kadı Çandarlı Kara Halil, İznik ve Eskişehir'den harekete geçen şehzadelere fırsat tanımadı ve Sultan Murad Rumeli'den Bursa'ya ulaşana kadar duruma hâkim olmayı başardı. Sultan Murad, Osmanlı tahtına çıktığında otuz altı yaşında idi.

O günlerde Orhan Gazi'nin ölümünden yararlanmak isteyen Karaman Beyi, Sivrihisar'ı ele geçirdi. Amasya Emiri Bahtiyar Bey, Ankara'yı aldı. Anadolu'da bunlar olurken Lala Şahin, Eski Zağra ve Meriç Vadisi'nde önemli bir şehir olan Filibe'yi fethetmiş, Samakamov istikametine doğru akınlara başlamış, Osmanlıların Balkanların içlerine doğru ilerlemesi Avrupa'yı dehşete düşürmüştü.

Sultan Murad, Karamanoğlu ile Eretna beyliklerinin tehditleri yüzünden Rumeli'nde fütuhatını sürdüren ordusunun başına dönemedi ve kış boyunca Anadolu'da kaldı. Bahar aylarına kadar Bursa'da güçlü bir ordu toplayan Sultan Murad, Osmanlı topraklarına saldıran Karaman ve Eretna beyliklerinin üzerine yöneldi. Eretna Beyliği'nin Moğol birliklerini Eskişehir'de büyük bir bozguna uğrattı, Karamanoğlu askerlerini topraklarından püskürttü ve Ankara'yı kuşattı. Ankara ahileri kalenin anahtarlarını getirip Osmanlı Sultanı'na teslim etti. Filibe'nin fethedilmesiyle Balkanların ve Tuna kıyılarındaki verimli ovaların yolu açılmış, Evrenos Bey'in akıncıları Epir ve Arnavutluk'u aşip Adriyatik sahillerine inmişti. Türklerin Adriyatik sahillerinde at oynatması Avrupa'yı ayağa kaldırmıştı. Telaşa kapılan Papa; Eflak, Sırbistan, Bosna ve Macaristan halklarını Türklere karşı birlik olmaya çağırdı.

Papa'nın çağrısı karşılık bulmuş; Sırp, Bulgar, Macar, Bosna ve Eflaklılardan oluşturulan bir Haçlı Ordusu, Sırbistan ve Bulgaristan dağlarını aşarak Türk topraklarına doğru ilerlemeye başlamıştı. Amaçları, Osmanlıları, Balkanlardan ve Meriç'ten savaşarak atmaktı.

"Osmanlı Ordusu, Bursa'dan istenilen takviye birliklerin gelmesini beklemeyen Haçlıların karşısına dikilmekten kaçınmadı. Çünkü onlar, çocukluklarından beri savaş alanlarında

pişmiş Türk yiğitleri idi. Osman ve Orhan Bey zamanlarından kalan deneyimli komutan İlbey, bir avuç seçme askerinin başında, gecenin karanlığından yararlanarak Meriç Irmağı'nı çevreleyen bataklıkları aştı. Birleşik Hıristiyan Ordusu, önlerindeki ırmak ve bataklıkların aşılmağına çok güveniyordu. Askerler, içki içip sarhoş olmuşlar, tamamen başıbozuk bir hâlde orada burada sızmışlardı. İlbey, bu disiplinsiz asker topluluğuna, derin bir uyku hâlinde iken baskın yaptı. Osmanlı atlılarının naraları ve çıkardıkları gürültüler, gece karanlığında yeri göğü inletiyordu. Böylece, neye uğradıklarını anlayamayan Hıristiyan Ordusu, ateş, kan ve ölüme boğuldu. Osmanlıların kılıçlarından kaçmak isteyen binlercesi Meriç'in azgın sularına kapılıp can verdi. Cesetler, Filibe'nin köprülerinin altından sürüklenerek günler sonra denize ulaştı. Sırpların dağılması ve kaybolması anlamına gelen Sırpsındığı, çatışmasız bir zaferle sonuçlanan bu savaştan sonra, olayın geçtiği küçük ovanın adı oldu." (Alphonse de Lamartine)

"Edirne'nin batısında Meriç Nehri önünde, vukua gelen ve Osmanlı tarihlerinde Sırpsındığı denilen bu muharebede elde edilen muvaffakiyet Rumeli'de Türklerin süratle ilerlemelerine vesile oldu." (İ. Hakkı Uzunçarşılı)

Biga'yı fethedip Bursa'ya dönen Sultan Murad, Sırpsındığı Zaferi'nin şükranesi olarak Bilecik'te bir camii, Yenişehirde bir imaret, gazi erenlerden Postinpûş Baba'ya bir tekke, Bursa Kalesi'nde bir camii ve Çekirge'de imaret, medrese ile kaplıca ve han yaptırdı.

1365 yılında Sultan Murad devletin merkezini Bursa'dan Edirne'ye nakletti; şehri saray, camii, medrese gibi ilmi ve içtimai müesseselerle süslemeye başladı.

"Artık, Osmanlıların yarattığı kendine özgü mimarlık sanatı ile İslâmiyet her yerden gökyüzüne doğru fışkırmaktaydı. Sultan Murad'ın döneminde yetişen matematikçiler, filozoflar ve şairler; Bursa'da doğup gelişen bilim ve edebiyatı İran'a, Orta Asya'ya götürüyorlardı. Bursalı bilgin Kadızade-i Rumi Semerkant'a geometri dersleri vermek üzere gönderilmişti." (Alphonse de Lamartine)

Babasının vasiyeti olan gaza politika-

sından hiç şaşmayan Sultan Murad'ın orduları, Sırpsındığı Savaşı sonrası Meriç'i geçtiler ve Rumeli içlerine doğru akmaya başladılar; Balkan dağlarının vadilerinde bulunan demir madenlerini ele geçirdiler.

Orduları Avrupa içlerine doğru ilerler gibi yayılırken Sultan Murad da harekete geçmiş, Selanik Körfezi ile Karadeniz arasında kalan yarımada'yı aşmış, Tuna Deltası'ndan İstanbul'a kadar olan toprakları devletine katmıştı.

Osmanlı fetihlerinden önce kısmen Trakya'ya sahip olan Bulgar Kralı Yuvan Şişman, güçlü Türk ordusuyla başa çıkamayacağını iyi bildiği için barış istemiş, Osmanlı himayesini ve vergi ödemeyi kabul etmiş ve kız kardeşi prenses Marya'yı Sultan Murad'a vermişti.

1372'de İkinci Çirmen Savaşı kazanılmış, Sırp Kralı ile kardeşleri savaş alanında mağlup düşmüş, Batı Trakya ve Makedonya'nın bir bölümü Osmanlı Devleti'nin kontrolüne geçmişti.

Sultan Murad'ın üç oğlu vardı. Bunlardan Şehzade Bayezid Kütahya'da; Yakup Çelebi Karesi'de ve Savcı Bey de Bursa'da görevliydi.

Bizans İmparatoru ile Sultan Murad Anadolu seferine çıkmış, Bizans başkentinde taht kavgaları başlamış, babasının yokluğunda Andronikos, İmparatorluğunu ilan etmişti. Andronikos ile anlaşan Sultan Murad'ın küçük oğlu Savcı Bey de bir şehzade ayaklanması başlattı. Trakya'da bulunan Savcı Bey, burada Sultan Murad'ın yerine hükümdar olduğunu ilan edip kendi adına hutbe okuttu.

Sefere çıkarken Rumeli'ndeki Osmanlı kuvvetlerinin komutanlığına atadığı oğlu Savcı Bey'in devletin yönetimini ele geçirmek için ayaklanma başlattığını, adına hutbe okuttuğunu haber alan Sultan Murad, Anadolu'daki seferi yarım bırakarak geri döndü ve süratle Rumeli'ye geçti.

Şehzade Savcı Bey ve asi Bizans Prensi Andronikos güçlerini birleştirmişler; Trakya'da bir ırmağın kenarında toplanıp ordugâhlarını kurmuşlardı. Eski silah arkadaşlarını genç ve tecrübesiz oğlundan çok daha iyi tanıyan Sultan Murad maiyetindekilere haber vermeden ordugâhından ayrıldı ve gece karanlığından faydalanıp tek başına ırmağı aşarak karşı kıyıya geçti. Vakit gece yarısını geçmişti ve nö-

Sultan 1. Murad'ı askerleriyle gösteren minyatür

betteki askerler hariç isyancıların ordugâhındaki herkes derin bir uykudaydı. Nöbetteki Savcı Bey'in askerlerine doğru atını süren Sultan Murad üzengilerinin üstünde doğrulup onlara seslendi. Gür sesin sahibini tanıyan nöbetçiler büyük bir korkuya kapıldılar ve silahlarını kaparak ordugâha koştular, arkadaşlarını derin uykularından uyandırdılar ve hepsini arkalarına takıp Sultan Murad'ın yanına götürdüler. Atının etrafında toplanan askerlere kısa bir konuşma yapan Sultan Murad, onlara isyankâr oğlunu terk ettikleri zaman suçlarını bağışlayacağını söyledi. Askerlerinin çok sevdikleri orta boylu, yuvarlak yüzlü, şahin bakışlı, koç burunlu ve iri parmaklı Sultan Murad'ın erkek sesi, isyancı Şehzade Savcı Bey'in yanındaki askerleri etkilemişti.

Padişah buyruğu ile hareket ettiklerini sanan fakat Savcı Bey tarafından kandırıldıklarını anlayan askerler Sultan Murad'ın ardına takılıp, taht tutkusu yüzünden yanlış yollara sapan, düşmanla iş birliği yapan Savcı Bey'i terk ettiler, Sultan Murad'ın ardına takılıp ırmağın karşı kıyısına geçtiler.

Bizans kaynaklarına göre 25 Mayıs 1373'te Boğaziçi'nde Pikridion'da yapılan savaşta asi Şehzade Savcı Bey ve Prens Andronikos yenilgiye uğratıldı. Andronikos kaçıp babasına sığınırken, babasının gazabından korkan Savcı Bey kaçtı ve Dimetoka Kalesi'ne sığındı.

Asi oğlunun peşine düşen Sultan Murad, kısa bir süre sonra Dimetoka

surlarının önünde görüldü. Kaleyi kuşatarak onları teslim olmaları için zorladı. Asiler teslim olmayı reddedince kısa bir çarpışmanın ardından surlardan içeri girdi.

Asi Şehzade Savcı Bey, Osmanlı askerleri surlardan içeri girmeden önce kaleden kaçmayı başardı ve sadık adamlarıyla birlikte Anadolu'ya geçti, burada topladığı askerler ile birlikte Bursa üzerine yürüdü. Bursa yakınında Kite Ovası'ndaki karşılaşmada şehzade yenildi ve yakalandı. Sultan Murad eline geçirdiği, Fül-Dâne Hâtûn'dan olma en küçük şehzadesine öğütlerde bulundu, suçunu itiraf etmesini ve kendisine itaat etmesini istedi. İsyan ettikten sonra geçen on aylık süre içinde gücün tadını alan Savcı Bey babasına son derece

sert sözlerle karşı koydu ve adil bir Padişah olarak bilinen babasını fena hiddetlendirdi.

Osmanlı Sultanı I. Murad, laf anlamaz, söz dinlemez asi oğlunun bir daha tahta geçme imkânını ortadan kaldırmak için öncelikle gözlerine mil çektirdiyse de ileride ortaya çıkabilecek kardeş kavgalarını başlamadan bitirmek için öz oğlunun ve onu baştan çıkaran Osmanlı ileri gelenleri ile Bizans soylularının idam edilmesini buyurdu.

Asya ve Avrupa'da sınırlarını güvence altına alan ve yeni başkenti Edirne'de dinlenmeye çekilen Sultan Murad, bu sırada ordularının örgütlenmesi, disiplini, üniformaları, rütbe ve sancak durumlarını yenileştirdi, oğullarının en büyüğü olan Şehzade Bayezid'i Germiyan Beyi Süleyman Şah'ın biricik kızı Devlet Hatun ile evlendirdi.

Yine bu dönemde Pencik kanunu çıkarıldı, maaşlı Süvari Ocağı kuruldu, levazımın muhafazası ve süvarilerin hayvanlarına bakmak üzere Voynuk sınıfı teşkil olundu. Ayrıca Avrupa topraklarında ara verilen askeri harekâtlar 1380 yılında tekrar başladı.

Lala Şahin Paşa yaşlanmış ve evine çekilmiş, Rumeli Beylerbeyliği'ne Timurtaş Paşa atanmıştı. Timurtaş Paşa, Rodop ve Hemus geçitlerini aşarak Sofya'yı fethetmiş, Türk akıncıları, göz kamaştırıcı bir hızla Balkan Yarımadası'nın batısına doğru akınlar yapmaya başlamışlardı. Kazasker iken vezir yapılan Kara Halil Paşa; Kavala, Drama, Zihne, Serez ve Karaferye'yi fethetmiş, Anadolu'dan

Hüdevendigar Külliyesi

getirilen Türk aileler bu topraklara yerleştirilmiş, bu şehirlere Türk ve İslam damgası vurulmuştu.

Kara Halil Paşa ölmüş, oğlu Ali Paşa Sadrazam yapılmış, Sultan Murad yaşlanmıştı. Sultan Murad'ın yaşlanması ve genç bir paşanın sadrazamlık makamına getirilmesi Karaman Beyi Alâaddin Bey'i Osmanlı egemenliğinden kurtulmak için gerekli ortamın oluştuğunu düşündürmeye başlamıştı. İki Türk boyu arasındaki barışın sürmesini isteyen Sultan Murad, yıllar önce kızı Melek Hatun'u Alâaddin Bey'e vermişti. Ama Karaman Beyi'nin egemenlik hırsı yine de dinmemişti.

Kilikya ve Kapadokya bölgelerinde yaşayan Türkmen aşiretlerinin ayaklandığı ve Konya'da toplanmaya başladığı haberini alan Sultan Murad, Rumeli'ndeki Timurtaş Paşa'ya haber göndererek ordusuyla birlikte Anadolu'ya geçmesini buyurdu, kendisi de genç sadrazamı ile birlikte Bursa'dan hareket etti.

Avrupa'da zaferden zafere koşan askerlerinin başında Anadolu'ya geçen Timurtaş Paşa, Sultan Murad ile aynı anda Konya'ya vardı. Alâaddin Bey'in süvarileri Konya Ovası'nın büyük bir bölümünü işgal etmişti. Savaş planını hazırlayan Sultan Murad, Şehzade Yakup'a sağ kanadın, Şehzade Bayezid'e ise sol kanadın komutasını verdi.

"Beklenen an geldi. Davul ve boru sesleri arasında Alâaddin Bey'in sağ kanattaki birlikleri, Sultan Murad'ın solundaki kuvvetlerine karşı saldırıya geçti. Sol kanadın komutanı Baye-

Meşhed-i Hüdavendigâr olarak bilinen, Murad Hüdavendigâr'ın iç organlarının defnedildiği Kosova'daki türbe

zid, buyruğundaki askerlerini savaş alanına sürmeden önce, babasına koştı, atının ayaklarına kapanarak, Türk soyu adına yenmek ya da şehit olmak için Sultan'ın iznini istedi. Sultan, oğlunu yerden kaldırıp 'Gerkeni yap!' buyruğunu verdi. İzin üzerine harekete geçen Bayezid'in birlikleri Türkmen ordusunu ikiye biçip dağıttı. Onu arkasından Timurtaş'ın birlikleri izliyordu. Bayezid ve Timurtaş tarafından dağıtılan Karaman Ordusu'nun birliklerini, Sultan Murad'ın ordusu hemen kuşatıp teslim alıyordu. Konya Ovası bir anda cesetlerle dolmuş, surlarından başka koruması kalmamış olan Konya kenti de Osmanlıların önünde belirmişti. Artık hedef Konya olmuştu. Oğluna yalnızca bir taht bırakacak olan Sultan Murad, şimdiye kadar hiçbir Os-

manlı komutanına verilmemiş olan 'üç tuğ'u, yararlıklarından ötürü savaş alanında Timurtaş Paşa'ya verdi." (Alphonse de Lamartine)

Savaşın ardından büyük gayret gösteren ve her tarafa yetişen Şehzade Bayezid'e "Yıldırım" unvanı verildi.

Karamanoğlu kuvvetleri yenilmiş, savaş alanından kaçan Alâaddin Bey, Konya Kalesi'ne sığınmış, muzaffer Osmanlı kuvvetleri şehri kuşatmıştı. Kaleyi savunma imkânı kalmadığını gören Alâaddin Bey, karısı Melek Hatun'u çocukları ile birlikte şefahtçı olarak Sultan Murad'ın huzuruna göndermiş, gözleri yaşlı kızını ve torunlarını karşısında görünce yumuşayan Sultan Murad'ın isteği ile Osmanlı ordugâhına gelen Alâaddin Bey kayınpederinin elini öpüp barışmıştı. (1387)

Timurtaş Paşa'nın Rumeli ordusunun başında Anadolu'ya geçmesini fırsat bilen Sırbistan, Bosna ve Bulgaristan kralları birleştiler ve Toplitsa Nehri vadisindeki Ploşnik mevkiinde, Kula Şahin Paşa komutasındaki yirmi bin akıncıyı pusuya düşürdüler, on beş bin akıncıyı katlettiler.

Osmanlıların bu mağlubiyeti, uzun süredir gizlice hazırlanan Hırvat, Leh, Macar krallarını umutlandırmıştı. Bir araya gelerek ittifak kuran Sırp Kralı Lazar, Bosna Kralı Tvartko ve Arnavut Prensi Kastriyato'nun girişimleriyle Bulgarlar, Hırvat ve Ulah beyleri de bu ittifaka katılmışlar, Venedik ise tarafsız kalacağını belirtmişti.

Casuslarından haberi alan Sultan Murad, hiç telaş göstermeden ha-

Murad Hüdavendigâr'ın mezarı

zırılanmaya başladı. Bulgarları ve Dobriçe Prensi'ni savaş dışı bırakmak için üzerlerine Sadrazam Çandarlı Ali Paşa komutasında otuz bin kişilik bir kuvvet gönderdi, Balkan ittifakına karşı Anadolu beylerinden de yardım istedi.

Şimşek gibi hareket eden Ali Paşa ve savaşçıları Nadir Geçidi'nden Balkanı aştılar; Şumnu, Pravadi ve Bulgar Krallığı'nın merkezi olan Tırnova'yı fethettiler. Tuna boyunca hareketini sürdüren Ali Paşa, Silistre ve Niğbolu'yu da Osmanlı hâkimiyeti altına aldı. Kara Timurtaş Paşa'nın oğlu Yahşi Bey, Sırp topraklarını vurmak için Sultan Murad'dan izin istedi ama bütün kuvvetlerin kendi buyruğunda toplanmasını isteyen Sultan, akın izni vermedi.

Korkunç bir süratle gerçekleştirilen bu harekât, Bulgar Kralı Şişman'ın gözünü korkutmuş, Balkan ittifakına girmesini ve Türkleri ansızın arkadan vurmasını engellemiştir.

Hüdavendigâr ve Gazi unvanları ile anılan Osmanlı Türklerinin Sultanı Murad Han, Avrupa'ya geçince ilk iş olarak Evrenuz Bey ve Paşa Yiğit Bey komutasındaki Rumeli akıncılarını, ordunun öncülerini yola çıkardı. Sultan Murad Han, ordusunu altı gruba böldü. Birinci grup Sadrazam Çandarlı Ali Paşa, ikinci grup Şehzade Bayezid, üçüncü grup İne Bey, dördüncü grup Şehzade Yakup, beşinci grup Sarıca Paşa, altıncı grup ise bizzat Türk Sultanı'nın komutasında idi.

Düşmanı beklemek yerine yürüyüşe geçen Osmanlı Ordusu, gönülleri titreten mehteran bölüğünün öncülüğünde bayraklarını ve sancaklarını açarak, gecenin koyu karanlığını meselelerle aydınlatarak, marşların yeri, göğü inleyen sesleri arasında nehri geçerek Müttefik Haçlı Orduları'nın üzerine yöneldi. Çevresinde pek yüksek olmayan dağların sıralandığı, ortasından küçük bir ırmağın geçtiği, Üsküp ile Priştine arasındaki Kosova ovasının uzunluğu yirmi bin, genişliği beş bin adımdır. Türk ordusu bu geniş düzlüğe gelerek Müttefik Haçlı Orduları'nın karşısına yerleşti.

Müttefik ordusunun askerleri, savaşmak için kendilerine uygun bir ova, doğal bir engel olarak ırmağın ve geri çekilecekleri zaman sığınacakları dağlık bölgeye sırtlarını dayayıp yerleşmişlerdi.

Haçlı Ordusu'nun komutanları sayılarına ve konuşlandıkları mevkiye pek güvendikleri ve zafere kesin inandıkları için, Türkler gecenin kararlılığından yararlanıp kaçabilirler, diye saldırıya geçmeyip sabahı beklediler.

Kosova'da gece yarısına doğru esmeye başlayan şiddetli rüzgâr, Osmanlı ordugâhının üzerine toz yağdırıyordu. Sultan Murad Han, düşman ordugâhı tarafından kendilerine doğru esen bu rüzgârın, askerlerinin gözlerine toz doldurarak, onları savaş yeteneklerinden mahrum bırakabileceği endişesine kapıldı. Otağına çekilen Sultan Murad Han, akşam namazını kıldıktan sonra bir süre Kur'an-ı Kerim okudu ve seccadesinin üzerinden kalkmadan Cenab-ı Hakk'a dualar etti.

Ve Yüce Allah, Türklerin Sultanı'nın sabaha kadar ettiği duaları kabul etti. Kosova'da gece yarısından sonra başlayan yağmur, Osmanlı ordugâhının üstüne bir kâbus gibi çöken toz fırtınasını dindirdi. Sultan Murad, uyanıp çadırının önüne çıktığı zaman, yağın yağmurun rüzgârı ve tozu bastırıldığını ve doğan güneşin, Arnavutluk dağlarının eteklerinde yer alan küçük, beyaz kentleri aydınlattığını görünce o kadar çok sevindi ki "Şimdiye kadar çok zafer kazandım. Artık benim için Peygamber'in yolunda ölenlerin eriştiği şehitlikten başka bir şey kalmadı. Akacak kanımın değeri bu olsun." diye dualar ederek Allah'a şükretti.

"Şafak sökerken, Albanik Dağları'nın ardından süzülerek doğan güneşin ışıkları, Macarların zırhlarında, miğferlerinde, mızraklarında yansdıktan sonra, Sultan Murad ve askerlerinin gözleri önüne serilen zengin Sırp ve Boşnak kentlerini aydınlatıyordu. Günün ilk ışıkları, diz çökerek askerlerinin başarısı için dua eden kadınlara, kızlara, çocuklara, ihtiyarlara kadar erişiyordu." (Alphonse de Lamartine) Osmanlıların Balkanlardaki durumunu tayin edecek olan bu savaşa düşmanın attığı top atışlarıyla başladı. Ardından iki ordu karşı karşıya geldi. İlk anda Osmanlı ordusunun sol kolu sarsıldı ise de yardıma giden Şehzade Bayezid'in düşman saflarını yarması ile tehlikeli durum düzeldi.

Buyruğundaki birliklerini çarçabuk toparlayan Şehzade Yakup, Sırp ve Arnavut kuvvetlerini önüne katıp dağa ve ırmağa doğru sürmeye baş-

1. Kosova Savaşı, 1870, ressam Adam Stefanović

ladı. Sultan Murad, yeniçerilerinin en önünde bir er gibi savaşıyor, Şehzade Bayezid, düşmanın sol kanadında bulunan Macar birliklerine karşı saldırı üstüne saldırı düzenleyerek onları bozguna uğrattıyordu.

"Padişah'ın yanında bulunan ve bizzat savaşa katılan bir tarihçi şöyle anlatmıştır: Osmanlı askerleri ellerinde çekiç gibi sallanan ve her vuruşta miğferleri dağıtan ağır silahlarla donatılmıştı. Kendilerine örnek olan komutanlarını gören Osmanlılar, Haçlı kalabalığını yararak, Yakup Bey ile Sultan Murad'ın yardımına koşuyordu. Pırlanta gibi parıltıdayan kılıçları inip kalktıkça, Yemen taşı gibi kıpkırmızı kesiliyordu." (Alphonse de Lamartine)

İrmak kıyısı Haçlı cesetleri ile dolmuştu. Türk askerleri yenilenlerin dağlara kaçmalarını önlemek için yollarını kesiyor, direnenlere aman vermiyor, teslim olanlara dokunmuyordu.

Türk askerlerinin kahramanlığı ve

mükemmel savaş planına uymuş olmaları sayesinde sayıca üstün kuvvette olan düşman bozguna uğratılıp ezilmmişti.

Sultan Murad, savaş alanında dolaşırken Miloş Obiliç adında yaralı bir Sırp asilzadesi tarafından kahpece hançerlendi. Yaralı Sultan Murad otağına taşınırken katil, yeniçeriler tarafından yakalanıp öldürüldü.

“Öleceğini anlayan Sultan Murad, düşmanı takip etmekte olan büyük oğlu Bayezid’i çağırttı ve devlet erkânının ittifakıyla hükümdarlığı, müteaddit seferlerinde kudret ve kabiliyetini gördüğü bu değerli oğluna bıraktı ve az sonra da vefat etti.” (İ. Hakkı Uzunçarşılı)

Not 1: Edirne’nin Fethi ile Bizans İmparatorluğu’nun Avrupa ile olan kara bağlantısı tamamen kesilmiş oldu.

Not 2: Orhan Gazi vefat ettiği zaman oğulları Murad, İbrahim ve Halil hâyatta idiler. Bizanslı tarihçi Grigoras,

Orhan Gazi’nin, Kantakuzen’in kızı Teodora’dan olan Halil’i çok sevdiğini, kendisinden sonra onu hükümdar yapmak istediğini yazar.

Not 3: Osmanlı Devleti’nin Birinci Çirmen Zaferi, Türklerin Trakya’ya yerleşmelerini kesinleştirdiği gibi, İkinci Çirmen Zaferi de Makedonya’nın fethedilmesini temin etmişti.

Not 4: Sultan Murad, damadı olduğu Karamanoğlu’na barış teklif etmiş ama kabul edilmeyince savaş kararı almıştı.

Not 5: Alâaddin Bey’in yanında kendi kuvvetlerinden başka Turgut, Varsak, Bayburt Türkmenleriyle Tebrek, Samagar, Çakazan, Sama ve Tosbağa Tatar kuvvetleri vardı.

Not 6: Sultan Murad’ın Karamanoğlu ile acele anlaşmasının sebebi Rume’li’de vaziyetin nezaketi idi. (İ. Hakkı Uzunçarşılı)

Not 7: Kosova’ya ulaşan Osmanlı Ordusu’nda Kastamonu, Germiyan, Hamid, Teke, Mentеше ve Aydın’dan

gelen askerler de vardı.

Not 8: Kosova Savaşı sekiz saat sürmüştür.

Not 9: Osmanlı tarihlerinde bu isim Miloş Kabilović, Miloş Nikola, Miloş Kabile ve Yıldırım Bayezid’in Bursa Kadısı’na gönderdiği fermanında Miloş Kopilek olarak yazılmıştır.

Not 10: Sultan Murad’ın iç organları vefat ettiği Kosova’daki yere gömülmüş ve üzerine bir türbe yapılmıştır. Tahnit edilen cesedi ise Bursa, Çekirge’de yaptırmış olduğu türbesine gönderilmiştir.

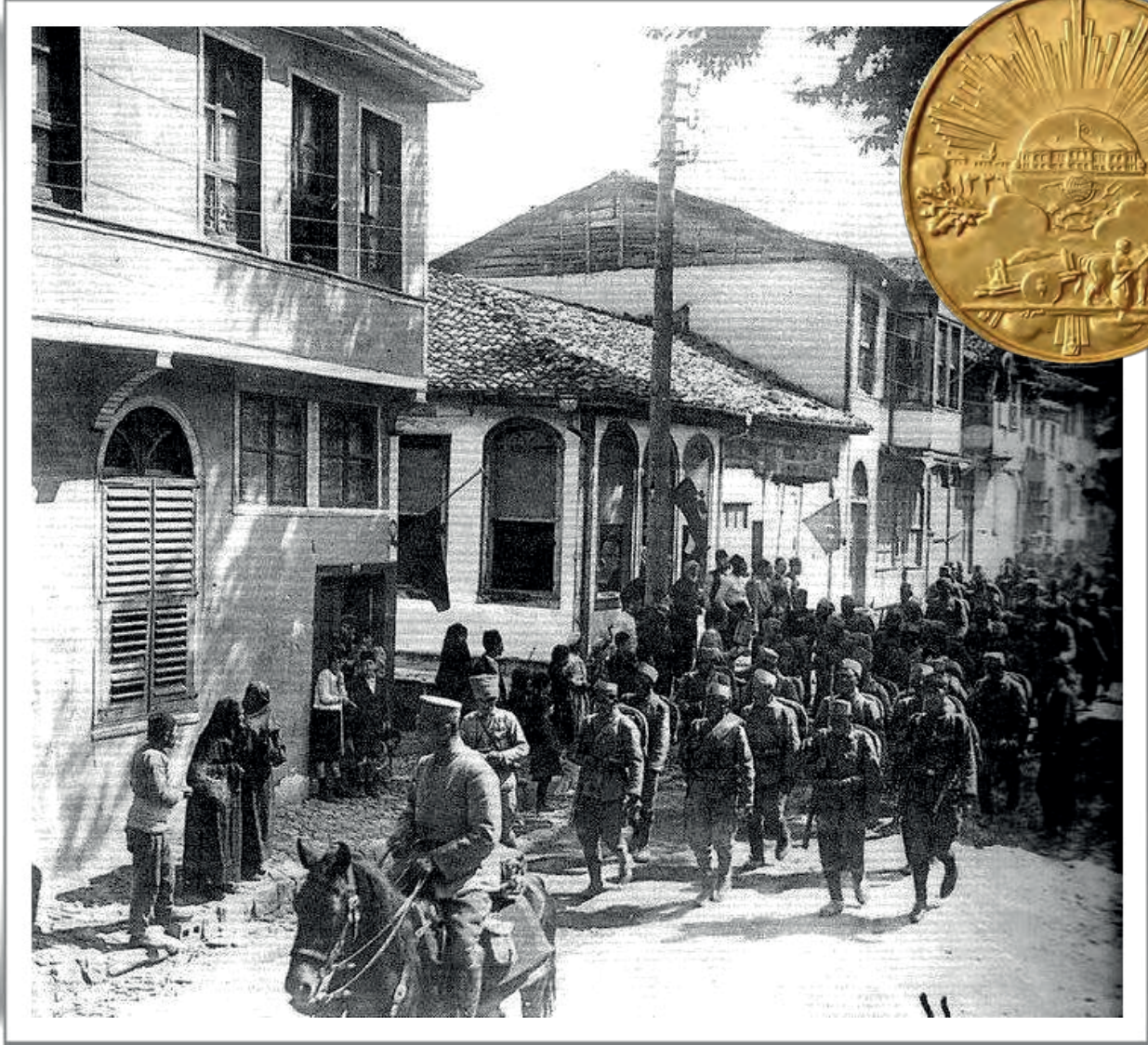
Not 11: Osmanlı tahtında otuz yıl oturan ve yaşadığı sürece katıldığı otuz yedi savaşı kazanan Sultan Murad Hüdavendigâr, devletini adlî, malî, askerî sahalarda teşkilatlandırarak bir imparatorluk kurmayı başarmıştı.

Kaynaklar

Osmanlı Tarihi, Alphonse de Lamartine.

Türkiye Tarihi, Yılmaz Öztuna.

Büyük Osmanlı Tarihi, İ. Hakkı Uzunçarşılı.

Millî Mücadele'de Bursa'nın Üç Gizli Kahramanı

Yüzbaşı Tahir Nadi Bey gibi subaylar, Zehra Hanım ve Erturan (Uğuralp) gibi öğretmenler, dava vekili Senih Bey, Muhallebici Mustafa Dayı ve Dağdibi köyünden Karakuş Ahmet gibi vatanseverler ile Bizim Mektep Okulu ve Orhaneli Postanesi gibi kurumlar vardı. Yunanlılar bu vatanseverleri yaptıkları istihbarat faaliyetlerinden dolayı esir edip sürgüne gönderdiler.

Millî Mücadele yıllarında Bursa'nın Zehra Hanım, Karakuş Ahmet ve Muhallebici Mustafa gibi üç gizli kahramanı vardır. Bu vatanseverler, Yunan işgaline giren Bursa'nın Ankara ile olan bağlantısını istihbarat faaliyetleriyle sağlamaya çalışmışlar ve o zor yıllarda önemli işler başarmışlardır.

10 Temmuz 1921'de Orhaneli'nin Yunan 3. Kolordusu tarafından işgal edilmesine kadar Anadolu'nun ve Ankara'nın Bursa ile olan haberleşmesi Uludağ'dan ve dağ köyleri üzerinden sağlanmıştır. Yılmaz Akkılıç o günleri yaşayan ve bizzat bu işin içinde olan Mehmet Şimşirlioğlu'na dayanarak şu bilgileri verir: "Maksim'de muhallebicilik yapan Gürcü Mustafa Dayı vardı. Ankara'nın kapısının anahtarı onda idi. O mektupları ve haberleri toplar, dağdaki bizlere verir, biz de alır elden ele bu istihbarat bilgilerini Tavşanlı'ya gönderirdik. Dağdan odun taşıyanlar Mustafa Dayı'nın ilk adamlarıydı. Onlar bize getirirlerdi. Bizden daha içerlerde Keles taraflarında Saadettin Efe ve Canip Efe vardı."

Şimşirlioğlu'nun bahsettiği bu haberleşme ağında ismi bilinmeyenlerin haricinde bilinenlerden Yüzbaşı Tahir Nadi Bey gibi subaylar, Zehra Hanım ve Erturan (Uğuralp) gibi öğretmenler, dava vekili Senih Bey, Muhallebici Mustafa Dayı ve Dağdibi köyünden Karakuş Ahmet gibi vatanseverler ile Bizim Mektep Okulu ve Orhaneli Postanesi gibi kurumlar vardı. Yunanlılar bu vatanseverleri yaptıkları istihbarat faaliyetlerinden dolayı esir edip sürgüne gönderdiler. Yüzbaşı Tahir Nadi Efendi, hanımı Münire ve 2 yaşındaki oğlu Zafer ile birlikte Yunanistan'a sürgüne gönderilmiştir.

Zehra Hanım

Eğitimci ve siyasetçi olan Zehra (Budunç) Hanım, 1896 yılında Selanik'te doğmuş, 1956 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Babası Mustafa Hakkı Bey, annesi Servet Hanım'dır. Bursa Vilayetinde Yunan Fecayii adlı eserde Yunanlılar tarafından sürgüne gönderilenlerin listesinde ise Zehra Hanım'ın babasının adının Abdah (Abdullah) olduğu yazılmıştır. 1905'te Üsküp Rüşdiyesi'nden mezun olduktan

sonra genç yaşta Kalkandelen, Te-kirdağ, Dedeağaç'ta öğretmenlik ve idarecilik görevlerinde bulundu. Balkan Savaşları'nın başlaması nedeniyle İstanbul'a göç etti. Bursa Muradiye İnas Rüşdiyesi'ne tayini çıktı ve Bursa'ya yerleşti. Eğitimini tamamlayıp öğretmenlik formasyonu almak istediğinden 1915'te işten ayrıldı ve dönemin kız öğretmen okulu olan İstanbul Dârümuallimat'a girdi. Öğrenciliği sırasında başörtüsü takmak istemediğinden okuldan uzaklaştırılınca eğitimi yarıda kaldı. 1915'te Bursa'daki bir konferansta Halide Edip (Adivar) Hanım ile tanıştı. 1915'te Suriye Valisi olan Cemal Paşa'nın isteğiyle Türkçe eğitim veren modern okulların açılması için çalışmak üzere Halide Edip'le birlikte Suriye'ye gitti. Bir yıl Beyrut'ta öğretmenlik yaptıktan sonra Bursa'ya geri

döndü. I. Dünya Savaşı yıllarındaki öğretmen açığı nedeniyle Zehra Hanım diploması olmamasına rağmen öğretmenlik mesleğine döndü ve Aralık 1917 - Mart 1918 tarihleri arasında Mal Hatun Numune Mektebi'nde görev yaptı.

Cumhuriyet'ten önce tekrar yurda dönen Zehra Hanım, özel bir okul açmaya karar verdi fakat öğretmen diploması yoktu. Bu nedenle Kız Muallim Mektebi'nden arkadaşları olan Saide Etil (Çubukçu) ve Leman (Eğilmez) hanımların adına kardeşi Nazike Hanım'la birlikte Bursa'da Bizim Mektep adıyla özel bir okul açtı. Bu özel okul, 1918 ile 1929 yılları arasında faaliyet gösterdi.

Zehra Hanım, Bursa'nın 8 Temmuz 1920 tarihinde Yunanlar tarafından işgali üzerine savaşın ve yurt kaybetmenin ne demek olduğunu çok

Zehra Budunç

Karakuş Ahmet Ağa

iyi bildiğinden işgale seyirci kalmadı. Kurduğu okul olan Bizim Mektep, Bursa'da Millî Mücadele'nin kazanılması için çok önemli hizmetlerde bulundu. Bursalı Millî Mücadelecilerin gizli yuvası hâline gelen Bizim Mektep Okulu, iki yıl süren işgal sürecince Bursa'nın Ankara ile olan haberleşmesinin önemli bir merkezi hâline geldi.

1921'de Batı Cephesi tarafından Bursa'da gizli haber alma ve casusluk örgütü kurmak üzere görevli olarak gönderilen 30 yaşlarındaki Yüzbaşı Tahir Bey'i, okulunun Paşa

Konağı adı verilen yönetim binasının bodrumunda sakladı. Hatta bu subaya çarşaf giydirip peçe takılarak onun şehirde rahat vazife yapmasını ve gideceği yerlere gitmesini sağladı. Öğretmen Erturan (Uğuralp) Bey ile birlikte, gizli bir haber alma örgütü oluşturulmasına yardımcı oldu. Yunan İşgali altındaki Bursa ile Ankara arasında görev yapan haberleşmenin sağlanmasında kilit isim oldu ve istihbarat faaliyetlerinde görev aldı. Türk Ordusu namına casusluk yaparak, bazen köylü kılığına, bazen satıcı kılığına girip Yunanlılardan bilgi topladı. Bu durum Yunanlar tarafından fark edilince yakalanıp 7 Eylül 1922 tarihinde 40 yaşlarında iken Yunanistan'a sürgün edildi. Bu arada okulu Bizim Mektep, yaklaşık bir yıl kadar kapalı kaldı. 18 kişiyle birlikte önce Selanik Hapishanesi'ne oradan da Milos Adası'na sevk edilen Zehra Hanım, 9 ay boyunca esaret hayatı yaşadı. Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra 7 Mayıs 1923 tarihinde kurtulup Bursa'ya dönünce Millî Mücadele'ye yaptığı katkılarından dolayı 6389 numaralı ve beyaz kurdeleri İstiklâl Madalyası ile ödüllendirildi. Bu arada kapalı kalan Bizim Mektep Okulu'nu yeniden açtı.

Türkiye'ye döndükten sonra CHP'ye katılarak ilçe ve il yönetimlerinde görev aldı. Kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı verildiği 1930'dan sonraki ilk seçimden itibaren, Bursa Belediye Meclis üyeliğine seçildi. 1931 yılında Zehra Hanım tarafından Bursa'da Kubilay Spor Kulübü kuruldu. Bursa Belediye Başkan Yardımcısı olması nedeniyle Türkiye'de belediye başkan yardımcılığına seçilen ilk kadın oldu. Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kreşlerinden birinde müdirelik görevini yürüttü. 1930'da ilk kadın üye ve CHP adayı olarak Bursa Belediye Meclisi'ne girdi ve 1942 yılına kadar üç seçim döneminde üye olarak çalıştı. Bu süre içinde, ilk dönemde Belediye Encümeni'nde, diğer iki dönemde de Belediye Meclisi tarafından üyeliği devam etmek sureti ile Belediye Başkan Yardımcısı olarak görev yaptı. Son dönem Bursa Vilayet Umumi Meclisi'ne Orhaneli ilçesinden üye seçildi. Bu mecliste de 4 yıl çalıştı. Halkevinde Köycülük ve Yayın komiteleri üyeliği

ve başkanlığı, Çocuk Esirgeme, Kızılay ve Hava Kurumu dernekleri idare kurulları üye ve ikinci başkanlık görevlerinde bulundu. Bursa Türk Tayyare Cemiyeti'nde büro şefi olarak çalıştı. Çocuk Esirgeme Kurumu bünyesinde Bursa'da kreş açılması, Uludağ Dolu Baba'da kurulan kampın yönetilmesi faaliyetlerinde bulundu.

1946 seçimlerinde CHP listesinden Bursa'dan milletvekili seçildi. Evlenmeyen Zehra (Budunç) Hanım, 25 Mayıs 1956 tarihinde vefat etti.

Karakuş Ahmet

İşgal yıllarında Bursa'nın diğer bir kahramanı Keles'in Dağdibi köyünden Karakuş Ahmet'tir. Yunan İşgali'nde Bursa'dan Kuva-yı Millîyecilere, onlardan da Bursa'daki vatanseverlere posta taşıyıp, haber getirip götürerek büyük bir hizmet yapmış ve yaptığı hizmetlerinden dolayı kendisine beyaz şeritli İstiklâl Madalyası verilmiştir.

Muhabir Ragıp Kemal'in (Cantürk), 28 Nisan 1931 tarihinde *Milliyet* gazetesinde çıkan yazısında Karakuş Ahmet'le Bursa Halk Fırkası'nda karşılaştığını, onun İstiklâl Madalyası'na sahip olduğunu ancak muhtaç hâle gelmiş olduğundan kendisine Hidemat-ı Vataniye tertibinden maaş bağlanmasını talep ettiğini, Bursa'nın kara günlerinde kendisini tehlikeye atan bu şerefli insanın dilenecek bir hâle getirilmemesi gerektiğini belirtmiştir.

Karakuş Ahmet'in torunu Fehmi Vuran ile yaptığımız görüşmede dedesinin İstiklâl Madalyası olduğunu fakat Dağdibi köyündeki evleri yanınca bu madalyanın kaybolduğunu, Atatürk tarafından dedesine Bursa'nın Cambazlar köyünden 50 dönüm arazi verildiğini, hem dedesinin hem de babasının mezarlarının Cambazlar köyünde olduğunu ifade etmiştir.

Muhallebici Mustafa Dayı

Göğsü vatan aşkı ile dolu olan 1869 doğumlu Gürcü Mustafa Dayı, Bursa'nın Maksem Mahallesi'nde muhallebicilik yapmış, İstiklâl Harbi'nde Bursa ile Uludağ arasında posta irtibatını temin etmiştir. Uludağ'daki Akıncı Müfrezesi Kumandanı olan Kurmay Haydar ve Süvari Fırkası Kumandanı Çolak İbrahim

müfrezelerine silah, cephane ve eşya gönderilirken Mustafa Dayı'nın büyük hizmetleri olmuş; sevkiyat işlerini yönetmiştir. Muhallebici dükkânı, Uludağ yolunun başladığı yerde olduğundan Yunanlıların dikkatini çekmemiştir.

Cumhuriyet gazetesinin 31 Mart 1939 tarihli sayısında Mustafa Dayı İstiklâl Harbi hatıralarından ve hayat hikâyesinden şöyle bahsetmiştir:

"Bir gün eşiğin semerinin içini cephane ile doldurdum. Onu çocuğumla Kurmay Haydar'a gönderdim. Bunları yaparak millete hizmet ettiyse ne mutlu bize."

Mustafa Dayı, 24 sene Beyoğlu'nda da muhallebicilik yapmış. Vekiller onun muhallebisini yerlermiş. Vükela bir keresinde onu mabeyne (saraya) götürmek istemişler fakat dudağı patlayıp kanadığından dolayı saraya göndermekten vazgeçmişler. Yunanlılar kendisini 11 kez hapse atmış. Bir seferinde idama mahkûm olmuş ve Yunanistan'a esir olarak götürülmüştür.

Esareten sonra Türkiye Cumhuriyeti tarafından Mustafa Dayı'ya beyaz şeritli İstiklâl Madalyası verilmiştir. TBMM Tutanaklarında istiklâl madalyası alanların listesinde "Bursa'nın Mukassem (Maksem olacak) mahallesi ve caddesinde mukim muhallebici esnafından Hacı Mustafa Efendi" olarak yazılmıştır.

Yine aynı gazete nüshasında çıkan yazıda Mustafa Dayı'nın Bursa'nın meşhur tiplerinden biri olduğu, herkesin onu tanıdığı, Temenyeri mesiresine gidip gelenlerin onun küçük dükkânına uğramadan geçmedikleri, süt dolu güğümleri sırtına yükleyip şehirden yokuş yukarı çıkararak dükkânına taşıdığı, hep inek sütüyle beslendiği, içki ve sigara kullanmadığı, yokluk ve yoksulluk görmediği, 70 yaşındaki ak sakallı bu ihtiyarın 25 yaşında beli bükülmüş nice delikanlıları avcunun içinde sıkacak derecede dinç ve gürbüz olduğu yazılmıştır.

Muhabir Ragıp Kemal de 28 Nisan 1931 tarihinde *Milliyet* gazetesinde çıkan yazısında Muhallebici Mustafa Dayı'dan kısaca bahsetmiştir. Muhabirin görüşemediği hâlde adını zikrettiği ve hâlini merak ettiği Millî Mücadele kahramanı Muhallebici

Mustafa Dayı'nın Bursa'nın Maksem Mahallesi'nde muhallebicilikle geçimini sağlamakta olduğunu, işgal döneminde Bursa'dan Kuva-yı Millîye tarafına pek çok kişiyi kaçırdığını belirtmiştir.

Kaynakça

Aka Gündüz, *Sansaros*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1945, s. 151.

Alev Sinar, "Bir Şehrin Edebiyata Yansıyan Hikâyesi: Milli Mücadelede Bursa", erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/download/article-file/214915>

Bursa Defteri (Üç Aylık Kent Kültürü ve Düşün Dergisi), sayı 1, 1999, s. 8.

Bursa Vilayetinde Yunan Fecayii, Bursa, 1340-1341 (1924-1925), Matbaa-i Vilayet, s. 167,167.

<http://bgc.org.tr/ansiklopedi/budunc-zehra.html>

<http://bursadaegitim.com/ilk-ozel-turk-okulu-bizim-mektep/>

http://www.bursadakultur.org/zehra_budunc.htm

<http://www.bursaselmanikgocmenleri.com/2015/10/zehra-budunc.html>

Fehmi Vuran (Karakuş Ahmet'in torunu) ile 30 Ağustos 2022 tarihinde yaptığımız görüşme.

Hacı Tonak, "Zehra Budunç; Bağımsızlık ve Çağdaşlık Savaşımında Bir Kadının Yaşamından Düşsel Kesitler", *Bursa Defteri* (Üç Aylık Kent Kültürü ve Düşün Dergisi), sayı 1, 1999, s. 84-93.

Mine Döğer, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bursa'da Öncü Bir Kadın: Zehra Budunç", Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2019, s. V, 11.

Mustafa Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi, VIII. Dönem (1946-1950)*, III. Cilt, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayını, 2012, s. 258, 259.

Mümtaz Şükrü Eğilmez, *Millî Mücadele'de Bursa*, Sayı: 2, İstanbul: Tercüman Tarih Yayınları, 1981, s. 111.

Saime Yüceer, *Tanıkların Anlatılarıyla Bursa Tarihi (Sözlü Tarih Arşivi 1919-1938)*, s. 66, 74, 94, 119 141, 143.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Zehra_Budun%C3%A7

TBMM Zabıt Ceridesi, cilt 30, 47. İctima, 28 Mart 1927, s. 244.

Türk Parlamento Tarihinde Kadın Par-

Bursanın 70 lik delikanlısı

Muhallebici Mustafa Dayı, istiklâl harbi hatıralarını anlatıyor

Bursa (Husu - si) — Bursanın meşhur tiplerinden olan muhallebici Mustafa Dayıyı burada tanımayan yoktur. Temenyeri mesiresine gidip gelenler onun küçük dükkânına uğramadan geçmezler. Bu 70lik ak sakallı ihtiyar, 25 yaşındaki beli bükülmüş nice delikanlıları avcunun içinde sıkacak derecede dinç ve gürbüzdür. Onda, yüzüne bir fiske vurulsa derhal kan fışkıracak şekilde mütekâsif bir enerji göze çarpmaktadır. Belinde bir santimlik dahi inhina yoktur. Her sabah erkenden süt güğümlerini omzuna vurarak şehre inen ve onları sütle doldurduktan sonra yarım saat bilâfâsıla sırtında 25 kilo yükte yukuş tırmanan bu ihtiyar delikanlı göğsünde bir de kırmızı kordelâlı İstiklâl madalyası taşımaktadır. Onun bu madalyayı neden aldığını bilmiyen de yok gibidir. Mustafa Dayı, İstiklâl muharebelerinde Uludağla Bursa arasında posta irtibatını temin eden bir babayığitmiş... Kendisini Yunanlılar 11 defa hapse atmışlar, bir seferinde idama da mahkûm etmişler ama Mustafa Dayının bir aralık gözleri parlıyor ve:

Muhallebici Mustafa Dayı

lamenterler 1935-2009, TBMM, haz: S. Gökçimen, H. Yapıcı, E. Kaya, D. Gültemen, T. Geçmez, Ankara 2009, s. 119, 120.

Yasin Kayış, "Ragıp Kemal Cantürk'ün Gezi Yazılarında Bursa", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(41), 2021, s. 1412, 1413.

Yılmaz Akkılıç, *Kurtuluş Savaşı'nda Bursa*, İkinci Kitap / İşgalden Kurtuluşta, Nilüfer Akkılıç Kütüphanesi Yayınları, Bursa, 2008, s. 545-551.

Gazeteler: *Akşam*, 18 Ekim 1931, s. 5., *Akşam*, 23 Ağustos 1938, s. 7., *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1934, s. 2., *Cumhuriyet*, 31 Mart 1939, s. 2., *Hakkın Sesi*, 17 Şubat 1936, s. 1., *Milliyet*, 28 Nisan 1931, s. 7. *Son Posta*, 8 Kasım 1938, s. 7.

Geçmişten Günümüze Bursa'da Diş Hekimliği

İnsanın vücudundaki en hassas parçalardan biri dişleridir. Çoğumuz bu hassasiyet nedeniyle diş hekimine gitmekte tereddüt ederiz. Aslında dişlerimizin tedavi çabaları MÖ 7 binlere uzanır. Pakistan Baluchistan'da bulunan Taş Çağı Kültürleri (İndus Kültürü), çürük diş maddesini çıkarabilmek için çakmak taşı ile birlikte kavisli tahta deliciler kullanmışlar. MÖ 5. binde bir Sümer yazısı tasvirinde "diş kurtları" diş çürüklerinin nedeni olarak belirtilmiş. MÖ 2750'de Mısır'da apseli bir dişin delindiği ilk diş hekimliği operasyonu yapılmış ve Mısır medeniyetinde dişle ilgilenen ilk uzman hekim ortaya çıkmış.

Bursalıların dişleri ile ilişkisine ait ilk verileri ise günümüzde Arkeopark ve Açık Hava Müzesi olarak hizmet veren Aktopraklık Höyük'te bulunan insan iskeletlerinden elde edilen bulguların antropolojik değerlendirmeleri ile elde ediyoruz. Neolitik (Cıvalı Taş) ve Kalkolitik (Bakır Taş) Dönemi insanları burada yerleşik yaşama ait izler veriyorlar. Arkeolojik buluntuların antropolojik değerlendirmelerine göre de bu insanlar 25-45 yaşları arasındaydı ve kadın-erkek sayısı birbirine yakındı. Bu dönem dişlerinin yapılan incelemelere göre buraya yerleşenlerin diş sağlıkları oldukça kötüydü. İleri derecede diş çürükleri, çenelerde son derece ağrılı apse ve

fistulalar görülürken, daha sonraki dönemlerde diş sağlığının iyie gittiği, özellikle de erkeklerde kadınlara oranla çok daha düzeldiği görülür. Tahılın öğütme taşlarında ezilmesi esnasında aralarına karışan ince kum ve taş tanelerinin, besin tüketimi sırasında diş yüzeylerinde bıraktığı derin aşınmalar tespit edilmiştir. Günlük yaşama ilişkin bilgilerden de yola çıkarak, kadınların dişlerini üçüncü bir el gibi kullanarak saz, kamış veya buna benzer ince dalları dişleri ile incelterek sepet ve hasır örgüler yapmış olmalarıdır. Buluntular hasır sepetlerin varlığını kanıtlarken, sürekli tekrarlanan bu işlem yüzünden zamanla dişlerin aşındığı anlaşılmaktadır. Ön

ve yan dişlerdeki bu aşınma oluklarına sadece kadınlarda rastlanması sepet örme işinin o dönemde yalnızca kadınlarca yapıldığını gösterirken, kadın erkek arasındaki iş bölümünün varlığına da işaret eder. Yerleşik yaşama geçişle birlikte tahıllı yiyeceklerin üretimi şeker tüketimini arttırmış, diş çürüklerinde artış görülmüştür.

Antik dünyada Batı Ege ve Yunanistan coğrafyasında yetişen ve bugünkü tıbbın ataları olarak kabul edilen Hipokrat, Aristo, Herephilos, Erasistratos, Soranos, Celsus, Galenos ve Archigenes, yazmış oldukları tıpla ilgili eserlerinde diş hekimliği konularına da yer vermişler; diş tedavileri ve ağız hijyeni için çeşitli ilaç ve yöntemler tavsiye etmişlerdir. Bu dönemde zorunlu olmadıkça diş çekimlerinden kaçınıldığı bilinmektedir. Hipokrat dişleri numaralandırmış ve kitaplarında diş çürükleri, diş çekimleri, çenek kırık ve çıkıklarından bahsetmiştir.

Roma tıbbı ise Antik Çağ'ın en gelişmiş tıbbıydı. Roma'da sivil ve askeri resmi hekimlerin yanı sıra özel olarak çalışan hekimler de vardı. MS 1. yüzyılda Romalı hekim Archigenes, diş ağrısını gidermek için dişi çürük yerinden ilkel bir matkap ile delmeyi ve ağrıya sebebiyet veren canlı sinir dokusunu öldürmek için arsenik içeren karışım kullanmayı önermesi bunu göstermektedir.

6. yüzyılın Bizanslı hekimlerinden Aetius'un diş çürüğünü tedavi etme konusundaki yöntem önerisi dikkate değerdir: Dişin çürük kısmının kasını otu sakızı ya da bal mumuyla doldurulmasını, bu işlemden sonuç alınmazsa çekilmesini önerir. Bizans diş tedavileri konusunda da antropolojik değerlendirmelere kulak verelim. İznik kazılarında elde edilen bilgiye göre Geç Bizans Dönemi İznik toplumunun %10'unda diş çürüğü, %70'inde diş eti rahatsızlığı görülüyor, bir İznikli ölmeye önce ortalama yedi dişini kaybetmiş oluyordu.

İslam dünyası için tıp uygulamaları ise Avrupa'da kullanılan yöntemlerden oldukça farklıdır. Orta Çağ'da İslam dünyasının pozitif ilimlere hâkim bir sistem yürüttüğü bilinmektedir. Ayrıca İlk Çağ kitaplarının Arapçaya tercüme edilerek kullanılması önemli gelişmelere kapı açmıştır. Müslümanların ağız hijyeni konusunda hassas olmaları ve bunu toplumun geniş kesimine yaymaları önemlidir. Misvak kullanılması

ve bunun dinî öğretilerle tavsiye edilmesi yaygın kullanımı kolaylaştırmıştır. Fars kimyager ve hekim Râzi, diş ağrıları için afyon ve alkolü önerirken İranlı tıp âlimi ağrıyan dişin özünün ısıtılmış demirlerle yakılmasını (koterizasyon) tarif eder. İbn-i Sina ve Endülüslü Ebu'l Kasım el-Zehravi, Yunan tıp bilgilerine ilaveten ağız hijyeni, diş taşlarının temizliği, sallanan dişlerin ligatürlerle sabitleştirilmesi, diş çekimi gibi konularda resimlerle zenginleştirdikleri kitaplarını yazmışlardır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi başkenti Bursa'da 1400 tarihinde Yıldırım Bayezid Külliyesi'nin bir parçası olarak kurulan Yıldırım Darüşşifası, dönemin ilk Tıp Fakültesi kabul edilmektedir. Vakfiyede Darüşşifaya'ya oldukça yüklü bir gelir ayrılmış; tedavi görecekt hastaların yiyecek vb. ihtiyaçları, çalışanların ücretleri, kurum personeli sayısı ve görevleri ile tami-

rat ve bakım giderleri gibi ayrıntılara da yer verilmiştir. Tesiste başlangıçta biri başhekim olmak üzere üç tabip görev alıyordu. 16. yüzyılda ise iki cerrahın varlığı bilinmektedir. Kehhâl adı verilen göz hekimi ise bir tanedir. Bunların dışında iki eczacı ve iki şerbetçi ile dokuz kişi olarak başlayan yardımcı personelin bulunduğunu da söylemek mümkündür. Bursa sicillerinde 18. yüzyıldan sonra bir belgeye rastlanmamış olması binanın bakımsız kaldığını düşündürür. 1925 tarihinde yapının harap bir hâlde olması da bu düşüncüyü doğrular. Darüşşifaya yenilenerek 2001 yılında Göz Vakfı'na tahsis edilmiştir. Ancak Darüşşifaya'da bir diş hekimi görevlendirilmediği de görülmektedir. Ancak 19. yüzyıla kadar cerrah kadrolarında bulunanların görevleri arasında diş tedavisi yapmak da vardı. Usta-çırak ilişkisiyle yetişen cerrahlar, esnaf teşkilatına dâhildiler.

Diş hekimliği ile ilgili minyatür

Yıldırım Darüşşifası, Bursa

Hamidiye Gureba Hastanesi

Diş hekimi Halil Zor

Cerrahların dışında berberler, sünnetçiler, kırık çıkıkçılar da ek iş olarak diş çekimi yapardı.

15. yüzyılın Kütahyalı ünlü hekim ve şairi Ahmedî, Mısır'da aldığı eğitimden sonra Anadolu'ya gelerek Yıldırım Bayezid, Emir Süleyman ve Çelebi Mehmed'e hekimlik yapmıştır. *Tarvih-ül Ervah* isimli tıp kitabında ağız ve diş sağlığına da dört bölüm ayırmıştır. Sıcak ve soğuktan diş ağrısı olabileceğini belirtir, eğer ağrı sıcaktan ise hacamat ve müşhil, soğuktan ise de müşhil kullanılmasını önerir. Diş ağrıları için ceviz kabuğu, sirke ve gül suyu ile karıştırılarak gargara önerisi vardır.

17. yüzyılda Osmanlı'da Batı tıbbını tanıma ve tercüme dönemine giren Türk sağlık çalışmaları, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Batı'ya açılış ve modernleşme dönemi olarak bilinir. 1855 Depremi'nden sonra Darüşşifa'nın yıkılması sonucu yeni bir hastaneye ihtiyaç duyulmaktadır. Ahmet Vefik Paşa tarafından Tophane Bölgesi'nde 1864'te satın alınan araziye 1868 yılında Guraba (Garipler) Hastanesi inşa edilir. 1888 yılında hastanede müdür, imam, kâtip, tabip, cerrah kadrosu bulunmakta ancak diş hekimliği kadrosu yer almamaktadır. Sultan Abdülhamid Dönemi'nde askeri ve devlet hastanelerinde, okullarda ve Darülaceze'de gönüllü olarak çalışan dişçiler bulunur, bu kişilere o kurumda dişçibaşı unvanı verilir ve ticari bir imtiyaz kazandırılmış olur.

Bu yüzyılın sonuna doğru diş hekimliği yapmak için özel bir belge alınması gerekiyordu. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'ye başvuran cerrahlar pratik sınavına girer ve başarılı olanlar belge kazanırdı. Gayrimüslimler sağlık alanındaki mesleklerde Müslümanlara

göre daha fazla rağbet gösteriyordu.

Batı tarzı eğitim kurumlarının oluşturulmasını takiben branşlaşma da ihtiyaç hâlini almıştı. İstanbul'da Tıp Fakültesi'nin kurulmasının ardından 22 Kasım 1908'de yapılan Üçüncü Muallimler Meclisi'nde (Üçüncü Öğretmenler Toplantısı) Diş Okulu'nun açılması kabul edildi. Ülkemizde halen 22 Kasım "Diş Hekimliği Günü" ve takip eden hafta "Ağız ve Diş Sağlığı Haftası" olarak kutlanmaktadır.

19. yüzyılın son çeyreğinde yayımlanmaya başlayan Hüdavendigâr Vilayeti Salmeleri (İl yıllıkları) kayıtlarına göre 1906 yılında Bursa'da iki gayrimüslim dişçi bulunmaktadır. Bu sayı 1926 yılına gelindiğinde altı diş tabibi olarak değişmiştir.

1928 yılında ise diş tedavilerinin sadece Türkiye Darülfünunu Dişçi Mektebi mezunları tarafından yapılması kararı alındı. 11 Nisan 1928 tarihinde ülkenin tıpla ilgili işlerini kolaylıkla yönetmek amacıyla kurulan Etibba Odaları; hekimler, diş hekimleri, dişçiler ve eczacılardan oluşmaktaydı ve Bursa Üçüncü Mıntıka'da kalıyordu.

Etibba Odası kayıtlarına göre, Cumhuriyetin 10. yılında Bursa merkezde ikisi askeri lise diş hekimi, ikisi askeri lise öğretmeni, biri özel olmak üzere toplam beş diş hekimi; Gemlik, Karacabey, Mudanya ve Mustafakemalpaşa'da birer olmak üzere toplam dört diş hekimi bulunuyordu. Merkezde ayrıca beş dişçi, ilçelerde ise İnegöl'de iki, Yenişehir'de bir gayrimüslim dişçi vardı.

1933 yılında ayrıca diş hekimliği eğitim kurumu adını, İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Yüksek Okulu olarak değiştirdi; 1934'te eğitim süresi dört yıl olarak belirlendi. 1964'te

Halil Zor'un muayenehane eşyaları, Bursa Kent Müzesi Arşivi

Aksu Köy Müzesi berber koltuğu, Bursa Kent Müzesi

ise İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi ayrı bir fakülte olarak eğitime başladı. Bursa Uludağ Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi ise 1995 yılında kurulmuş olup, 2019 yılında eğitim-öğretime başlamıştır.

1950'lerin başında Bursa'da diş hekimi sayısı on kadardı ve bunlar Setbaşı-Heykel aksında bulunan muayenehanelerinde çalışıyorlardı. Bursa'nın o dönemlerdeki büyüklüğünü düşünürsek bu lokasyon şehrin en işlek yeri olmalıydı. Dişçi malzemeleri ise 1970'lere değin İstanbul'dan ge-

tirilmek zorundaydı çünkü Bursa'da ilk diş deposu İsmet Aksoy tarafından açılmıştı. Malzeme sıkıntısının yaşandığı günlerde diş hekimlerinin en zor alıştığı şeylerden biri de eldiven kullanmamış; eldivensiz çalışmaya alışan hekimler için eldivenle tedavi yapması rahat hareket etme imkânını kısıtlamış. Bursa'nın kasaba ve köylerinden dişleri için gelenlerin sayısı da oldukça fazlaydı. Gelenler sabahın erken saatlerini tercih eder, akşam olmadan dönmek isterler; ücreti de deftere yazdırırlarmış.

Günümüzde ise ağız ve diş sağlığı hastaneleri Bursa'nın nüfus artış oranıyla doğru orantılı olarak artış göstermiştir. 1972 yılında SSK Bursa Hastanesi'ne bağlı bir semt polikliniği olarak açılan ve 2005 yılından itibaren Duaçınarı Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi adıyla hizmet veren Bursa'nın en eski kamu diş hastanesi, bugün 12 merkez diş ünitesi, Keles, Harmançık, Büyükorhan ve Çekirge diş kliniklerini de bünyesinde toplayarak toplam 45 diş ünitesi ve 30 hekimle hizmet vermektedir. Mimar Sinan Mahallesi'nde 1991 yılında Bursa Diş Hastanesi adıyla hizmete başlayan, 2020 yılında Bursa Ağız ve Diş Sağlığı Eğitim ve Araştırma Hastanesi ismini alan hastanenin ise yıllar içinde yapılan ek binaları, geliştirilen hizmet ağı ile 101 ünitesi bulunmaktadır. Hastanenin ayrıca Kent Meydanı ve Ataevler 75. Yıl Bulvarı'nda ek hizmet binaları yer alır. 8 Mayıs 2015 tarihinde ise Nilüfer ilçesinde hizmete başlayan Nilüfer Ağız ve Diş Sağlığı Hastanesi 50 diş ünitesi, 6 hasta yatağı, bir engelli kliniği, iki ameliyathane ve 55 diş hekimi çalışanıyla hizmete açılmıştır. 2008 yılında İnegöl'de 51 diş ünitesi ve 6 yatak kapasiteli İnegöl Ağız ve Diş Sağlığı Hastanesi ve Yenişehir'de Semt Polikliniği bulunmaktadır. İl Sağlık Müdürlüğü'nün 2021 yılı verilerine göre özel ağız ve diş sağlığı merkezleri sayısı ise bütün Bursa sınırlarında 169'dur.

Ülkemizde diş tıbbına ve hekimliğine ilgi duyanlar için iki de müze (sağlık ve tıp tarihi müzelerinde diş bölümleri hariç) yer alıyor. Adana Seyhan Belediyesi tarafından 2019 yılında açılan Çukurova Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Kurucu Dekanı Prof. Dr. İlter Uzel'in 1972 yılından beri biriktirdiği eserlerin ve çok sayıda bilimsel kaynağın sergilendiği Tıp ve Diş Hekimliği Müzesi bunlardan ilki. 2022 yılında

ise Diş Sağlığı Malzemeleri Sanayici ve İş Adamları Derneği tarafından İstanbul'da açılan Ağız ve Diş Sağlığı Müzesi ikincisidir.

Bursa'da ise bir diş hekiminin muayenehanesi tüm öğeleri ile sergilenmektedir. 1920 Bursa doğumlu diş tabibi Halil Zor, 1947 yılında mezun olduğu İstanbul Üniversitesi'nden aldığı diplomayla Bursa'ya gelerek açtığı muayenehane ile Bursa'nın ilk diplomalı diş hekimlerinden olmuştur. 1997 yılında emekli olmuş, 2002 yılında aramızdan ayrılmıştır. Çocukları tarafından Halil Zor'un muayenehanesinin tümü Bursa Kent Müzesi'ne bağışlanmıştır.

Tarihin her döneminde önemli bir yer tutan Bursa, tıp tarihi ve sağlık alanında da kendine has öyküsü bulunan bir yerleşim olmayı sürdürüyor.

Rahmetli Oktay Kahveci

Dt. Oktay Kahveci'nin hayatı:

Giresunlu asker bir babanın üç evladından biri olarak 1969 yılında Balıkesir'de doğdu. Üniversiteye kadar eğitimini Gemlik'te tamamladı. 1992 yılında Marmara Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi'nden mezun oldu. 6 yıl Gemlik'te serbest diş hekimliği yaptı. 2012 yılında kamuya geçerek Siirt'e atandı. 2018 yılında Nilüfer Ağız ve Diş Sağlığı Hastanesi'nin kurulmasıyla başhekim olarak buraya atandı ve 2023 yılına kadar bu görevi sürdürdü. Bu yıl Duaçınarı Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi Başhekimisi olarak görev yeri değişen Kahveci, 26 Nisan 2023 günü ani kalp krizi nedeniyle 53 yaşında aramızdan ayrıldı. Bir dönem Ak Parti Gemlik İlçe Başkanlığı yapan ve Giresun Dernekleri üyesi olan merhum, çevresinde yardımsever kişiliği ile tanınıyordu.

Kaynakça

Ağız ve Diş Sağlığı Müzesi (<https://dentiss.com>)

Alpaslan Roodenberg, S. (2012). "İskeletlerin Anlattığı: Aktopraklık İnsanları" *Bursa'da Zaman*, Nisan 2012, S. 2 ss. 46-50.

Aydınтуğ, Y. S. (2011). "20. Yüzyılda Türk Askeri Diş Hekimliği Tarihi", Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Bursa İl Sağlık Müdürlüğü (<https://bursa-ism.saglik.gov.tr>)

Bursa Uludağ Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Tarihçesi (<https://uludag.edu.tr>)

Can, A. (2017). "Diş Hekimliğinin Bursa'daki Tarihi", *Bursa Sağlık Tarihi*, C. 2, editör: Dr. Ceyhan İrgil, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Çetin, O. (2013). "Bursa Yıldırım Bayezid Darüşşifası ve Cerrah Hayreddin", Sultan Yıldırım Bayezid Han ve Dönemi, editör: Sadettin Eğri, Osmangazi Belediyesi Yayınları, ss. 336-348.

Çubukçu, B. (2004). "Cumhuriyetin 10. Yılında Bursa İli Merkez ve İlçelerinde Çalışan Doktor, Diş Doktoru, Dişçi ve Eczacılar", *Bursa Araştırmaları - Kent Tarihi ve Kültürü Dergisi*, S. 6.

Efeoğlu, A., Demirhan E., A. ve Öncel, Ö. (2000). *Geçmişten Günümüze Türk Diş Hekimliği*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Erdönmez, A. (2010). "Bursalı Diş Hekimi Halil Zor". *Şehrengiz dergisi*, 2010/6, ss. 22-23.

Gümüşalan, N. (2015). *15. ve 16. Yüzyıllarda Bursa'da Sağlık Hayatı*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

İlter Uzel Tıp ve Diş Hekimliği Müzesi (<https://adana.gov.tr>)

Kamay, İ. C. (2015). "Diş Çürüğü ve Tarihteki Öyküsü". *Antropoloji*, (29), 17-28.

Kaplanoğlu, R. (2006). *Meşrutiyetten Cumhuriyet'e Bursa 1876-1926*, Avrasya Vakfı Yayınları.

Öcalan H. B., Sevim S., Yavaş D. (2013). *Bursa Vakfiyeleri I*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Perk, H. (2014). *Belgeler ve Objelerle Diş Hekimliği Tarihi Haluk Perk Sağlık Müzesi Koleksiyonu*, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları.

Yıldırım, N. (2016). "Berberlerden Diş Hekimliğine" *Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, ss. 103-109.

Suvar Sahaf Evi Çağlayan Kitabevi Sahaf

Hikâyeyi anlatmaya Reyhan Mahallesi'nden başlamak istiyorum. Ahmet Safiyuttin Suvar (Belediye Su İşleri'nde mutemet) kapı komşusu Celal Sümer (Devlet Su İşleri'nde şoför), 1979-80 yıllarında evinde eski gazetelerden kese kâğıdı yaparak pazarda satmaktadır. Ahmet Suvar'ın iki oğlu Seyit Ali Suvar (d. 1968) ve Engin Suvar (d. 1971), Celal Sümer'i seyrederek kese kâğıdı yapmayı öğrenir, onlar

da pazarda satmaya başlar. Kese kâğıdına talep o kadar yüksektir ki evdeki eski gazeteler biter. Hurdaçıyla anlaşılıp devamlı gazete almaya başlanır. Gazetelerin yanında aldıkları fotoromanlar, *Hayat* ve *Ses* mecmuaları, *Gırgır*, *Fırt* gibi çizgi romanları kenarda biriktirirler.

1960'lı yıllardan itibaren Tuz Pazarı'ndan Okçular Çarşısı'na doğru pazar günleri kitap, dergi, çizgi romanların satıldığı sergiler açılmaktadır.

Ali Suvar ve Engin Suvar, 1981 yılında ellerinde biriken malzemeleri alıp, Tuz Hanı'nın karşı tarafından sokağın köşesinde Remzi Aksoy'a satarlar. Gazeteleri ve mecmuaları kilo ile almış, tane ile satmışlardır.

Ertesi hafta evdeki mecmuaları alıp aynı yere giderler. Boş buldukları bir yere sergi açarlar. Bu sefer kendileri satacaklardır. Sergiyi açarlar. Günün sonunda kese kâğıdı satışından daha fazlasını kazanınca hayatlarında yeni

bir sayfa açılır. Bir sonraki hafta çarşıya kitap satmaya gelenlerin kitaplarını alırlar. 1982 yılında tezgâhı biraz daha büyütürler. Bir dükkân önü, iki dükkân önü derken kitapları taşımak için sandıktan araba yaparlar.

Reyhan Mahallesi'nden kapı komşuları Celal Sümer, Akbank Tuz Pazarı Şubesi'nin önünde (günümüzde Koray Spor'un olduğu yer) mecmualar satar. Suvar kardeşler, onun biraz ilerisinde Kaleli Züccaciye'den itibaren iki urgancı, bir aktar dükkânı ve Olcay Konfeksiyon'un önünde (günümüzde Hasipek Gömlekleri, Ayzek Konfeksiyon, Kale Ayakkabıcısı var), onların yanında Seracettin Ala ve kardeşi, karşı tarafta Gültekin Uran ve kardeşi Erim Uran, onların yanında Mecit Bilgin, köşede Remzi Aksoy sergi açmaktadır.¹

Çarşıdaki sergilerin en çok ilgi gördüğü zaman 1970 ve 1980'li yıllardır. Kitap satılan alanın üstü kapalı olmadığı için sergi açanları hava şartları zorlamaktadır.² Kitap fiyatı yükseldikçe, aynı yıllarda öğrenci sayısının artmasına bağlı olarak ders kitaplarına olan talep yükselince halkın ucuz kitap bulabileceği tek yer hâline gelir. Böylece yeni Sahaflar Çarşısı ortaya çıkmıştır.³

Baba ve iki oğul, talebe yetişmekte zorlanınca çareyi İstanbul'a gitmekte bulur. Talep edilen kitapları Beyoğlu'ndaki pasajlardan, Balıkpazarı civarındaki, Kadıköy ve Çukurcuma'daki sahaflardan satın alarak Bursa'ya getirir. Sabri Kabalıcı, yayınevlerinin

1 1980'li yıllarda çarşıda sergi açanların sayısı artar. Ahmet Suvar, Sahaflar Çarşısı açılması gerektiğini dile getirir. Bkz. Mahmut Toprak "Belediyeye Entel Öneri: Sahaflar Çarşısı İstiyoruz", *Bursa Hakimiyet Yaşayan Bursa*, 21 Aralık 1988.

2 Bu konuyu Fevzi Şen "Soğuk Havada Kitap Sevgisi" başlığıyla haberleştirmiştir. Bkz. *Bursa Hakimiyet*, 4 Şubat 1991.

3 *Bursa Hakimiyet* gazetesinin 24 Haziran 1985 tarihli sayısında "Okçular'daki Kitap Satıcıları Memnun!" haberi çıkmıştır. Haberde 1981-1987 yılları arasında çarşıda sergi açan Celal Sümer ile söyleşi yapılmıştır. Beş yıl sonra, Ülker Ekici'nin haberi ise "Ders Kitapları İşportada!", *Olay*, 3 Eylül 1990. Üç yıl sonra her şey değişmeye başlamıştır. Hakan Çamoğlu'nun "Kitabın Ucuzuna Bile İlgi Yok!" başlıklı haberi her şeyin özetler. Bkz. *Olay*, 5 Ocak 1993.

Her pazar tezgah açıyorlar

Sahaflar Çarşısı'nda işler iyi

CENGİZ YAKUT
Kapalıçarşı çıkışındaki Tuzpazarı ve Okçular Çarşısı'nda Pazar günleri kapalı olan dükkanların önü bir günlük sahaf tezgahlarıyla doluyor. Yaklaşık 50 tezgahın kapalı bulunan dükkanların önüne kurulmasıyla 100 metre uzunluğunda bir "Sahaflar Çarşısı" oluşuyor. Tezgahlarda eski paralar, pullar, eski yazı kitaplar ve kullanılmış her çeşit kitapları bulmak mümkün. Kullanılmış kitapları ve tarihi geçmiş yerli, yabancı dergileri çok ucuza aldıklarını söyleyen hafta sonu sahafçıları, yine çok ucuza sattıklarını belirtiyorlar.

Sahaflar Çarşısı'nın her Pazar günü kurulduğunu bilenler meraklı gözlerle tezgahları inceleyerek kendi ilgi alanlarında yararlı şeyler arıyorlar. Aradıklarını bulamayanlar "Piyasada arayıp bulamadıklarımızı Pazar günleri kurulan bu sahaf tezgahlarında buluyoruz, hem de çok ucuza" diyorlar.

Piyasada bulamadıkları yayınları ilgi ile arayan vatandaşlar, Sahaflar Çarşısı'nın indirimli fiyatlarını da cazip buluyorlar..

Okçular Çarşısı, 1985

Okçular'daki kitap satıcıları memnun!

Okunmuş kitap ve dergi satıcılarından Celal Sümer, son kağıt zammının en az zarara uğratacağı kişilerin kendileri olduğunu söyledi. Özellikle öğrencilerin rağbet ettiği okunmuş kitap pazarları, ucuzluk nedeniyle uzun yıllardır ilgi çekmekte. Gerek yardımcı ders kitaplarını, gerekse hoşlanılan giden dergi ve romanları almak için öğrencilerin boş bırakmadığı bu satış yerlerinin, ka-

Okunmuş kitap ve dergileri satan esnaf "Son kağıt zammı bizim işimize yarayacak. Daha da pahalalanacak kitapları alamayanlar bize gelecek" diye seviniyorlar.

ğit zammının yayınlara yansımından daha da dolacağına inanıyor satıcılar.

İstanbul ve Ankara'dan aldığı kitapları üç yıldır Bursa Okçular Çar-

şısı girişinde satan Celal Sümer "Son zamları duydüğümde çok üzülürüm. Çünkü aynı zamanda okuyucuyuz. Zaten istediğimiz her kitabı, her dergiyi, her gazeteyi alamaz olmu-

tuk. Bu zamlarla iyice zorlanacağız. Ama biz, okunmuş kitaplar satıcımızdan, fiyatları düşük olduğu için okuyucular bize daha çok yönelecekler".

Piyasa değerlerinin çok altında bir fiyatta satılan kitaplar için öğrenciler "İyi ki buralara alışmışız. Bundan sonra daha sık geleceğimizi sanıyoruz" dediler.

Bursa Hakimiyet, 24 Haziran 1985

satamadığı, depoda kalan kitapları satın alarak bir süre kendi deposunda tutar. Sonrasında satar.

Bu işe başladıklarında abi Ali Suvar ortaokul, kardeşi Engin Suvar ilkokul öğrencisiydi. Eğitim hayatı devam ederken pazar günleri sergi açmayı ihmal etmezler. Yıllar geçtikçe sergi açtıkları alan büyür. 1984 yılına gelindiğinde mecmuaların yanına, roman ve hikâye kitapları, gazetelerin

verdiği ansiklopedilerin fasikülleri ve ciltlenmiş hâlleri, para ve pul ticareti de eklenmiştir.

Çarşıdaki sergilerde kullanılmış ders kitabı satılmamaktadır. Ali Suvar 1986 yılında Demirtaşpaşa Endüstri Meslek Lisesi'nden mezun olunca ders kitaplarını satışa çıkarır. Talep olduğunu görünce bu alana ağırlık verirler. 1987 yılının Şubat ayında Tofaş Fabrikası'nda çalışmaya başlar.

Çarşıdaki tezgahlarda, piyasadan daha ucuza satılıyor

Ders kitapları İŞPORTADA!

■ Piyasada oldukça yüksek fiyatlarla satılan ders kitapları, haftasonu nedeniyle çarşıda tezgah açan satıcılarda yarı yarıya daha ucuz. Böyle olunca da, çarşıdaki ders kitapları dargelilerin büyük ilgisini çekiyor.

■ Bugünlerde kitap satışlarının hızlandığını söyleyen Ahmet Suvar ve İsmail Sakız, çarşıdaki tezgahlarında ilkokuldan üniversiteye kadar çeşitli ders kitaplarının bulunduğu söylüyor. İspordan alışveriş eden öğrenciler ise "Bütçemiz ancak buna yetiyor" diyor.

NE ARARSAN VAR Dar gelirli aileler, çocuklarının ihtiyacı olan ders kitaplarını çarşıda haftasonunda kurulan kitap tezgahlarından daha ucuza temin edebiliyor. İspordan ilkokuldan üniversiteye kadar çeşitli ders kitaplarını bulmak mümkün.

(Ülker EKİCİ)
Olay, 3 Eylül 1990

Pazar günleri kurulan kitapçılar pazarı kar yağışına rağmen boş kalmadı

Soğuk havada kitap sevgisi

■ Soğuk hava ve yoğun kar yağışına karşın, insanların kitap sevgisi değişmiyor. Her pazar günü olduğu gibi, dişi de Uzunçarşı'da kurulan kitap pazarı yoğun alışverişe sahne oldu.

■ Olumsuz hava koşullarına rağmen kitap satışında düşme olmuna değin söyleyen satıcılar, "Kitap severler soğuk hava karşın gelmeye devam ediyor. Bizim daha iyi hizmet vermemiz için barakalar halinde sahifler çarşısı kurulmasını istiyoruz" diyorlar.

İLGİ BÜYÜK- Uzunçarşıda kurulan kitap pazarında soğuk hava rağmen canlılık devam ediyor. Yeni kitaplar yüzde 10, eski kitaplar ise yüzde 50 oranında indirimli satılıyor. "En büyük ragbetimiz kütüphanelere kitaplarıdır."

FEVZİ BEN Lİ
HABERİ 7.SAYFADA

Soğuk havada kitap sevgisi

■ Asırı soğuk ve yoğun kar yağışına rağmen Uzunçarşı'da kurulan Sahifler çarşısı olumsuz hava koşullarına rağmen kitap satışında düşme yaşamıyor. Sahifler çarşısında piyasaya göre yüzde 50'ye varan indirimli satışlar, kitap satıcılarına da belediye tarafından küçük barakalar kurulmasını istiyorlar.

Bursa Hakimiyet, 4 Şubat 1991

Tuzpazarı'ndaki sergide, piyasa fiyatının yarısına satış yapılıyor

Kitabın ucuzuna bile ilgi yok!

■ Tuzpazarı'nda kaldırımlara serilen yüzlerce kitap kendilerini alacak müşterileri bekliyor. Klasiklerden anaksopodilere, dergilerden ders kitaplarına kadar birçok yaygın sergileniyor burada. Üstelik, piyasanın neredeyse yarı fiyatına. Buna karşın, satıcılar vatandaşların, vatandaşların da kitabı almamaları için üzgünler.

■ Pazar günleri, Uzunçarşı'da kurulan sergilerine ilginç azalmış. Televizyon kanallarındaki artışa ve okumak için yavaş yavaş toplum olgumuzun bağlayan kitap satıcıları, "Önce indirim karşın müşterileri bulmakta zorlanıyoruz. Hatta böyle bir serginin yapılmasını istemiyoruz bile" diye yazıyor.

Olay, 5 Ocak 1995

Pazar günleri de sergiye devam edilir. Tofaş'taki aylığından daha fazla parayı (asgari ücretin üç, dört katı) dört günde kazanırlar.

1980'li yıllar çarşıda sergilere gelen müdavimler: Hakkı Yavuz (Çınar Lisesi'nin eski müdürü, vefat etti.), Mehmet Ali Deniz (Emekli öğretmen, vefat etti. Nalbantoğlu, Akbıyık Caddesi'ndeki ilk kütüphanesini kurarken Suvar kardeşlerden koli koli kitap satın alır. Bu kütüphaneyi Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağışladı.), Veli Ormancı (Kız Lisesi'nde edebiyat öğretmeniydi.), İsmail Yanıklar (Vefat etti.), İsmail Doyuk (Kitap, dergi, fotoğraf, kartpostal, para, pul koleksiyoncusu), Yaşar Şeref Öndül (Para, pul koleksiyoncusu, vefat etti.), Tahir Adıman (Merinos Fabrikası'ndan emekli oldu. Kitap ve efemera koleksiyoncusu), Raif Kaplanoğlu (Araştırmacı, yazar), Veysel Bozkurt (1980'li yıllarda Uludağ Üniversitesi'nde öğrenciydi. 1993 yılında Bursa'dan taşınırken evindeki kitapları Suvar kardeşlere satmıştır. İstanbul Üniversitesi İktisat Bölümü'nde profesör olarak görev yapıyor.), Uğur Dolgun (O yıllarda Olay gazetesinde muhabirdi. İstanbul Üniversitesi İktisat Bölümü'nde öğretim üyesi.), Mesut Haluk Kosifoğlu ve oğlu Yusuf Ziya Kosifoğlu, Erdoğan Serinçay (Plak koleksiyoncusu), Haluk Türköz (Kitap, dergi, fotoğraf, kartpostal koleksiyoncusu), Nevzat Çalıkluşu (Şair, yazar, kitapçı), Aydın Cura, Tarık Suberk ve oğulları Levent Suberk, Bülent Suberk, Ertuğrul Seyhan (1966-72 arası Millî Eğitim Müdürü).

Ahmet Suvar, Ali Suvar ve Engin Suvar 1983-93 yılları arasında kitapçılığın dışında tebrik kartı da satar. Bu işe başlamalarının hikâyesi farklıdır. Bayathane Caddesi'nde gazete bayii sahibi Ayhan Akçay'ın elindeki bir miktar tebrik kartı satılmamıştır. İki kardeş, önce çarşıda, sonrasında bayramlarda PTT önünde tebrik kartı satar. Tebrik kartına ilgi olduğunu görünce belediyeye dilekçe verip yer gösterilmesini isterler. Belediye, PTT'nin önü gün içinde kalabalık olduğu için önce Tomrukönü'ndeki bir sokağa ardından Bursa Kumaş Pazarı'nın yanında bulunan boş alana, sonraki yıllarda Bursa Kumaş Pazarı'nın yıkılması ve alt geçitteki dükkânlara ilaveler yapılması ile burada yer olmayınca Orhan Boğazi

Ali Suvar ve Engin Suvar,
16 Kasım 1996

Eyüp Sabri Yaraşan ve Engin Suvar,
23 numaralı dükkânda

Ali Suvar ve Engin Suvar,
28 numaralı dükkânda

olarak bilinen Çiçek Izgara önündeki havuzun olduğu yere bayramlarda ve yılbaşlarında tebrik kartı satışına izin vermiştir. Buralarda 1990 yılına kadar iki buçuk metrelik tezgâhta satış yaparlardı.

Ali Suvar, 1988-90 yıllarında askere gider. Babası ve kardeşi çarşıda kitap satmaya devam eder. Yeniden TOFAŞ'a girmeyi düşünür. Babasının düşüncesi tam tersidir. Der ki "Dükkan açacağız." Bir süre tereddüt eder, Ali Suvar.

Nilgün İshani'nin 1. bodrum katında 5 numaralı boş dükkân kiralanır. Burada Raif Kaplanoğlu ve Mustafa Destereci, 1988-89 yıllarında Sahaf Karadağlı adıyla kitabevi açmış, ikinci el kitap satmıştır. Suvar kardeşler, 1990 yılının Haziran ayında, "Suvar Sahaf Evi, Kitap, Para, Pul Ticareti" adıyla kitabevini açarak şehrin adı hâlâ unutulmayan kitapçısı olma yolunda ilk adımı atarlar.

Engin Suvar, 1991 yılında askere gidince Ali Suvar bir süre yalnız kalır.

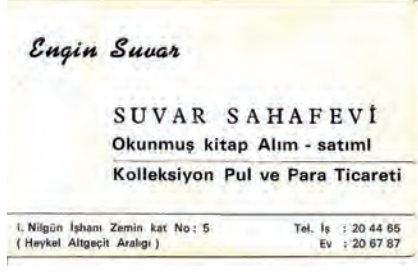
Orhan Ay ve Ali Suvar, Şelale Kitabevi'nde, 2004-2006

Seyit Ali Suvar

Engin Suvar

Engin Suvar'ın askerden dönüşüne yakın, Aralık 1992'de, babasıyla Sönmez İş Sarayı'na geçmeye karar verirler.

Şükrü Çerezci'nin üçüncü zemin katta (28 numara) dükkânı ve deposu vardır. Ali Suvar burayı kiralamak ister. Yıldız Kahvehanesi'nin sahibi Ayhan Bey ile dükkânı kiralamak için görüşmeye gider. Burada daha önceden tanıdığı Orhan Bey'le karşılaşır. Orhan Bey, "Ayhan Bey birazdan gelecek. Sen çay içer misin?" der. Çaylar içilirken durumu anlatır. "Dükkân senin." cevabını alır. Ayhan Bey gelince konuşulur. Kira makul bir miktardır.

Ayhan Bey, her ay için bir yıllık senet imzalanmasını ister ve anlaşılır.

Sönmez İş Sarayı'na taşındıkları zaman kitabevinin adını "Çağlayan Kitabevi Sahaf" olarak değiştirirler. 28 numaranın hemen yanında, 23 numaralı dükkânda faaliyet gösteren Paşam Kürk İmalathanesi çoğu zaman kapalıdır. Bir gün icra memurları gelip mallara haciz işlemi uygular. Birkaç gün sonra kürk imalathanesinin sahibi "Ben dükkânı boşaltıyorum." der. Yurt dışında yaşayan dükkân sahibinin vekili olan avukatla görüşüp 23 numara kiralanır. Beş-altı ay 28 numarada kitap sattıktan sonra burayı depo hâline getirip 23 numaraya taşınırlar.

Sönmez İş Sarayı'na taşındıktan sonra da ikinci el ders kitabı satmaya devam eder Suvar kardeşler. Kullanılmış İngilizce ders kitabını ise Ali Baba Kitabevi'nin sahibi Erdem Katırcıoğlu satar. O kadar yoğun talep olur ki cama "Ders kitabı satılmaz" diye yazan kitapçılar dahi, ikinci el ders kitabı satmaya başlar.

Bir sene daha kitabevi ve çarşıda kitap satmaya çalışırlar. Ancak kitabevinde işler yoğundur. Kitapların çarşı ve kitabevi diye ikiye bölünmesi, çarşıya kitap taşınması ek iş yükü getirince, 1993 yılında çarşıda kitap satmayı bırakırlar. Ali Suvar ve Engin Suvar bütün enerjilerini kitabevine verirler.

Ali Suvar 2000'li yılların başında kitapçılığı bırakıp başka işler yapar. 24 numarada avukatlık ofisi olan Mehmet Emin Kıyas'ın 28 Aralık 2003'te vefat etmesinden sonra ofis boşaltılınca Ali Suvar, Şelale Kitabevi'ni açar. Sönmez İş Sarayı'nda 1980'li yıllardan 1990'lı yılların ilk yarısına kadar sadece üçüncü zemin katta kitapçılar vardır. Sayısı 6-7'yi geçmez. 1990'lı yıllarda üçüncü zemin katta boş dükkân kalmamıştır. Sonrasında yavaş yavaş üst katlara doğru yayılır kitapçılar. Engin Suvar'ın dediğine göre bu sayı 60'a kadar çıkar.

Çağlayan Kitabevi olarak 1994-95 yıllarında Uludağ Üniversitesi'nin şenliklerine davet edilir iki kardeş. Yemekhanenin önünde bir hafta sergi açarlar. 2004 yılında TÜYAP Bursa Kitap Fuarı'na katılırlar.

1997-1998 yıllarında Çağlayan Kitabevi'nde kırtasiye ürünleri, defter, kalem, defter kapları satılmaya başlar. İlk yıllarda işler iyi gider. Alışveriş merkezlerinin kırtasiye işine girmesi kitabevindeki satışları olumsuz etkiler. 2000'de beş ton, 2001'te dört ton, sonraki yıllarda üç ton, iki ton derken 2005'te bir ton kiloyla defter satılır.

Çağlayan ve Şelale Kitabevleri, Millî Eğitim Bakanlığı'nın ders kitaplarını ücretsiz vermesi, sigara yasağı sonucunda kafeye gelen müşterilerin azalması, yerel ve genel marketlerin kırtasiye ürünlerini her geçen sene arttırması sebebiyle öğrenci ve velilerin kitaba ve kırtasiye ürünlerine daha kolay ulaşmaya başlaması sonucunda, müşterilerin üçüncü zemin kata inmemesi nedeniyle 2006 yılının Aralık ayında kapanmıştır.

Osmanlı Tarihinin Dibacesinde Bir 19. Yüzyıl Soluğu: Hünkâr Köşkü

Bursa, Tanpınar'ın da dile getirdiği üzere ikinci bir zamanı taşıyan kendine has ihtirası olan bir şehir. Her kuytu çıkıklarında bir tarihi, bir şiiri, bir Türk ruhunu taşımaya muktedir. Kaldırım taşlarından camii duvarlarına dek belirli bir yapının ve devrin taşıyıcısı. Özellikle kuruluşun, bir dibacenin lisanı olan bu şehrin her mimari yapısı bereket ve hareket barındırıyor. Zira tüm Osmanlı, evvela buradan serpiliyor ve iki zaman arasındaki sır köprüsü bu yolla inşa edilmiş oluyor. Özellikle bu ikinci zamanın, ikinci devrin ürünü, bir son dönem inşasını da bünyesinde taşıyor Bursa: Yeşilin gerdanında zarif bir Devlet-i Aliyye damarını, bir av köşkü Hünkâr Köşkü'nü.

Uludağ'ın eteklerinde tüm şehri nezareti altına almış, Temenyeri'nde bulunan bir müzeden, Hünkâr Köşkü'nden bahsedeceğiz bu yazıda. Osmanlı'nın imzasını bir miras gibi taşıyan bu köşk, 19. yüzyıl Bursa'sından bu yana her tabii ve mimari değişimi tepeden seyretmiş, önemli şahsiyetlerle soluklanmış

fakat şu an halkın itibarından ve hak ettiği övgülerden uzakta, yeşil bir arazi koynunda nefesleniyor. Büyülü mizacı ve ziyalanmış her bir kuytusuyla yeteri kadar konuşulmadığını düşündüğümüz bu köşkün sarf edeceğimiz birkaç sözden sonra daha da çok kişi tarafından bilinmesi ve ziyaret edilmesini umut ediyoruz.

Tarihine kısaca göz attığımızda üç asırda pek çok milatları ve cüsseleri misafir etmiş olan köşk, 1844 yılında, Abdülmecid Devri'nde av köşkü olarak inşa edilir. Padişah Abdülmecid'in Bursa'yı onurlandıracağı haberi üzerine kentün güneyinde, Keşiş Dağı (Uludağ) eteğindeki Hüsametdin Dergâhı yakınında ve Gökdere'nin doğusunda kalan Ebu Şahme Şeyhi Hasib Efendi'nin bahçesinde 19 gün gibi çok kısa bir sürede inşa edildiği bilinmektedir. Av organizasyonları sırasında istirahat edilecek bir konaklama merkezi olarak tasarlanır.

29 Haziran-2 Temmuz 1844 tarihleri arasında Abdülmecid, 18 Nisan 1862 tarihinde Abdülaziz ve 23 Ağustos 1909 yılında V. Mehmed Reşad konak-

lamıştır. Padişahların halkı selamladığı köşkün kuzey kesimindeki ağaçlıklı mekân "Temenna (selamlama)" yeri olarak adlandırılır. Bu ifade de zamanla bu mevkiinin "Temenyeri" olarak adlandırılmasına sebep olmuştur. Çeşitli tarihlerde Bursa'ya gelen Atatürk'ün de kaldığı Hünkâr Köşkü, zaman içinde "Kasr-ı Hümayun", "Kasr-ı Milli", "Cumhuriyet Köşkü", "Atatürk Köşkü" adlarıyla da anılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün de ilk olarak 16 Ekim 1922 tarihinde ziyaret ettiği bu köşkte İsmet İnönü ve Kazım Karabekir gibi önemli kişilerle, Lozan Barış Antlaşması'na gidecek belgeleri konuştuğu bilinmektedir.

Ayrıca müze sorumlusu ve sanat tarihçisi Zehra Anbaratepe ile yapılan bir röportajda dile getirildiğine göre Zeki Müren'in teyzesi ve eniştesinin köşkün müstemilatında uzun yıllar görevli olarak kaldığı dolayısıyla sanatçının da pek çok kez buraya gidip geldiği biliniyor. Söylenene göre "Benim Güzel Manolyam" bestesini Zeki Müren burada yapmıştır.

Tüm bu tarihî delillerin bize sunduğu yegâne şey ise köşkün misafir ettiği şahsiyetlerin makam ve ruhi ağırlıklarını hâlâ muhafaza ediyor olması. Geniş tahta kapısının ardında saklanan bir maziyle köşe kapmaca oynayan bu ruhaniyet; duvarların pürüzlü dokusunda, parke aralarında, tavan yıldızlarında kendisine has bir taşıyıcılık üstlenmiş. Fransız ampir üslupta yapılmış iki katlı bu köşkün mimari ustalığı, Kütahya çinileri ile kaplanmış çeşmesi, 19. yüzyıla ait titiz işlemleri özenle korunuyor Belediye tarafından. Daha uzun ve dikkatli muhafaza etmek amacıyla güneş ışığından korunan köşkün tüm perdeleri kapalı. Bu sebeple dış cephesinden adeta tüketilmiş ve terk edilmiş bir binayı andıran köşk, kapıları açılır açılmaz zamanda yolculuğu yoğunlaştırılmış bir üç asırla mümkün kılıyor. Köşkün en dikkat çeken yanı tavan işlemleri ve resimleri. Bir devlet ihtişamının resmedilmiş hâliyle sembolik ve anlamlı detayları barındıran işlemler her bir odanın dikkat çeken ögesi durumunda. Kabul salonu, yemek odası, havuzlu salon gibi bölmelerinde döneme ait eşya ve mobilyalar zevkle döşenmiş. Özellikle Atatürk'ün kaldığı odanın mobilyası ve odada bulunan terlikleri, kahve içtiği fincanı köşkün teneffüs eden kıymetli ve etkileyici parçalarından.

Ahşap merdivenlerden aşağı inildiğinde karşılaştığımız havuzlu salonun hemen çevresini saran fayanslar, restorasyon işlemlerine maruz bırakılmamış, üç asır önceki dokusunu silik bordo rengiyle koruyor. Suyun ses geçirmez özelliği kullanılarak bu salonun ehemmiyetli ve gizli konuşmalar için kullanılmış olduğu biliniyor. Hemen bu kısımdan yemek odasına geçiliyor. Her bir oda ve salonda özgün pek çok detay bulunmasına rağmen şahsımca en etkileyici işleme bu yemek odasında bulunmakta. Uzun ve geniş, ceviz masanın tam tepesinde avizenin aktığı orta noktada bulunan bu işleme, ona hangi açıdan bakarsanız bakın o kişiye dönük konumda tasarlanmış. Perspektif tekniği kullanılarak çizilen bu figür kudreti ve ihtişamı temsil ediyor. Kelimelerin değil, bizzat gözlerin anlatmasını dilediğimden figürün ne olduğunu afişe etmeyeceğim. Adeta oradan hiç çıkmamış şahsiyetlerin ağırlıkları gümüş kaşıklara yansıyor, sağlıklarında kudret ve ihtişamın sözcüleri olmamaları pek mümkün değil. Dolayısıyla kullanılan figür yerinde bir hayranlığı da hak ediyor. İncecik mânâları ezmemek adına par-

mak uçlarında dolıştığımız köşkün tüm zemini her an ayakaltından bir cemiyeti çekip alacak kadar hâkim yaşanılanlara. Hem zeminin hem de tavanın bir sanat ve medeniyet zarafetiyle donatılmış olması, ziyaretçilere adeta küçültölmüş bir saray intibası vererek dönemin ruhunu hissetmemize yarıyor. Altın yaldızlı işlemler, tabiat tasvirleri ve çiçek motifleri, Bohemya kristali avize, 19. yüzyıl ahşap oymaları ve her cihetin olağan güzellik vaat ettiği sanatkâr dokunuşları bu saray yuvasının göz alıcı detayları.

Nitekim sofa ve odalarının gıcırdayan kapı arkalarında saklanmış büyüyü bize sunan bu inşa bu kadar dinç ve mütevazı olarak şehrin en tepesinde yüzyıllardır ne mutlu ki varlığını koruyor. Her anı üzerinde bir hatıra gibi yüklenen tarihle yüz yüze geldiğimiz köşkün her ziyaretçi için ciladığı bir tarifi vardır. Benim kendi duyduğum dilimde ve hakikat nazarında bu köşkün av köşkünden çok daha kapsayıcı bir tarifi var: Hünkâr Köşkü, Bursa içinde zamanın uçucu bestesi, mazinin keskin hafızası ve bir kesim ruhların taburcu olduğu dergâh. Modern kafadarlığın mânâdan arındırılmış terakkisine rağmen, şehrin kendine has koruyuculuğunun tasarrufunda bir yolculuğun cılız da olsa çıkan sesi. 21. yüzyıla rağmen mi? Kuşkusuz, 21. yüzyıla rağmen.

Sözün, edep gereği yerini sessizliğe bıraktığı bu noktada ziyaretlerinizde işe yarar birkaç bilgiyle yazımı sonlandıracağım.

Hünkâr Köşkü hâlihazırda müze olarak halka açık ücretsiz bir hizmet sunuyor. Pazartesi hariç her gün saat 9.30-17.30 arası ziyarete açık. Fotoğraf çekimi dokulara zarar vermesinden dolayı yasak. Rehber eşliğinde her bölmenin ve yapının hususiyetleri anlatılarak geziliyor. Müzeden çıktıktan sonra biraz ileride bulunan, çay - kahve içebileceğiniz ya da pek çok farklı çeşidiyle bir şeyler yiyebileceğiniz Hünkâr Köşkü Sosyal Tesisleri'nde soluklanabilir, şehrin havasını teneffüs edebilirsiniz.

Nitekim tarihin yumuşak dönemeçlerine şahitlik eden bu müzeyi gezmeyenlerin en kısa sürede görmelerini, bahsi geçen hissiyatı ile şevklenmelerini temenni ederim. Dilerim daha çok kişinin teşrifi ile varlığı maluma ilam olur.

Dede Korkut Kitabı Bursa Yazması

Türk milletinin töresini, inancını, ahlâkını ve kahramanlıklarını anlatan, dünya kültür mirası için değeri yüksek bir eser olan Dede Korkut Hikâyeleri'nin bilinen 4 nüshasının ardından geçtiğimiz yıl Bursa'da ortaya çıkan 'Bursa Yazması'nın tıpkıbasımını kamuoyuna tanıttıldı.

Söz ilim ehlinde

Eserin tanıtım toplantısında konuşan Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı Alınur Aktaş, *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin, Türk milletinin töresini, inancını, ahlâkını ve kahramanlıklarını anlatan dünya kültür mirası için de değeri yüksek bir eser olduğunu hatırlattı. Oğuz Türklerinin destanî hayatını anlatan *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin bugüne kadar sadece Dresden, Vatikan, Türk Tarih Kurumu ve Günbed nüshalarının bulunduğu kaydeden Başkan Aktaş, "Ancak bu bilgi 2022 yılında değişti. Kadim tarihe ve köklü kültüre sahip Bursa'mız, hâlâ nice hazinelere gebe bir şehir. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin yeni bir nüshasının Büyükşehir Belediye'mizin Muradiye Kur'an ve El Yazmaları Müzesi'nde yer aldığından kamuoyu haberdar olmuştuk. Her eserin kaderi var: Asırlardır elden ele, köyden köye dolaşan yazma, nihayetinde bizim müzemize intikal etti. Eserin tıpkıbasımını hazırladık ve bugün de ilim âlemine armağan ediyoruz. An itibarıyla esere, bursa.bel.tr adresimizin yayınlar kısmından da dijital olarak ulaşılabilir. Bilim insanlarımız ve araştırmacılar bu yazma üzerine yaptıkları çalışmaları iletirlerse biz de 'Dede Korkut Kitabı - Bursa Yazması Araştırmaları' başlığı altında toplayacağız. Bundan sonrası eser üzerine çalışma yapacak, tez hazırlayacak, makale yazacak değerli ilim erbabına düşüyor. Bu emanetin korunmasında, bağışlanmasında, keşfedilmesinde ve hazırlanmasında

Tarihî ve kültürel mirası ile adeta bir açık hava müzesi olan Bursa, bugüne kadar yapılan Dede Korkut araştırmalarına yeni bir boyut kazandıracak bir esere daha ev sahipliği yapıyor. Kapalı Çarşı'da antikacılık yapan İbrahim Koca'ya, Fadıllı Köyü'nden, 7-8 yıl önce gelen bazı yazmalar arasında *Dede Korkut Hikâyeleri* de bulunur. İbrahim Koca, elindeki Kur'an-ı Kerim yazmalarını ve icazetnamelerini 2018 yılında, sergilenmek üzere Muradiye Kur'an ve El Yazmaları Müzesi'ne bağışlar. Bu eserler arasında yer alan *Dede Korkut Yazması*'nı, geçen yıl müzeyi gezerken gören koleksiyoner Mehmet Yayla, Prof. Dr. Ersen Ersoy'u

bu eserden haberdar eder ve *Dede Korkut Destanı*'nin yeni bir nüshasının Muradiye Kur'an ve El Yazmaları Müzesi'nde yer aldığı herkesin malumu olur. Büyükşehir Belediyesi tarafından yazmanın dijital aktarım işi, eski kâğıt restoratörü nezaretinde yapıldı. Eser üzerindeki çalışmalar, yazmanın 1610-1640 yılları arasında tarihlendiğini işaret ederken, kâğıdın üzerinde yer alan filigranlar da eserin Batı kâğıdına sahip olduğunu gösteriyor. Büyükşehir Belediyesi tarafından tıpkıbasımını yapılarak, ilim âlemine armağan edilen *Dede Korkut Hikâyeleri Bursa Yazması*, Muradiye Kur'an ve El Yazmaları Müzesi'nde düzenlenen törenle kamuoyuna tanıtıldı.

emeği geçenlere teşekkür ediyorum. *Dede Korkut Kitabı Bursa Yazması* Türk dünyası için kutlu olsun.” diye konuştu.

İlk nüshadan 125 yıl sonra

Dede Korkut Kitabı Bursa Yazması'nin girişine değerlendirme makalesi yazan ve tıpkıbasıma danışmanlık yapan Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya da *Bursa Yazması*'nın önemine değindi. Birinci *Dede Korkut Yazması*'nin, 2. Bayezid'in Bursa'da medfun oğlu şehzade Alemşah'a sunulduğunu hatırlatan Prof. Dr. Sertkaya, “Ancak Alem-

şah'ın kütüphanesindeki yazma, Kudüs'e gitti. Kudüs'ten satın alınıp Vatikan'a götürüldü. Ancak 1952 yılında İtalyanca olarak yayımlandı. Yapılan incelemede *Bursa Yazması*'nın 1610 ile 1640 yılları arasında tesadüf ettiği tespit edildi. Türklerin kullandığı iki çift kağıt var. Doğu'dan gelen kâğıtlar, Batı'dan gelen kâğıtlar. Doğu kâğıtlarında filigran yok, Batı kâğıtlarında var. Bu yazma Batı kâğıtlarına yazılan yazmadır. Dolayısıyla 1635 yılını gösteriyor. O hâlde Alemşah'a 1510'da sunulduğunu düşündüğümüz ilk yazmadan 125 yıl sonra yazılan bu eseri, Bursa

Büyükşehir Belediyesi, şanına lâyık bir güzellikte Türk ilim âlemine kazandırmış oluyor.” dedi.

Dede Korkut Hikâyeleri Bursa Yazması'nin Latin harflerine çevrilmesi üzerine çalışan Prof. Dr. Ferruh Ağca da tıpkıbasımın ardından bu yazma üzerine yapılacak çalışmalarla *Dede Korkut* hakkındaki araştırmaların çok ileriye taşınacağını kaydetti.

Bursa Milletvekili Mustafa Yavuz ve Uludağ Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ferudun Yılmaz da böylesi önemli bir eserin ilim âlemine kazandırılmasında emeği olan herkese teşekkür etti.

BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

BURSA AVUCUNUN İÇİNDE!

"GoBursa" mobil uygulaması ile Bursa'nın tarihi, kültürel ve doğal zenginlikleri, fotoğrafları ve bilgi içerikleriyle cep telefonunuzda, bir dokunuş yakınızdadır.

**Uygulamayı indirin, çantanızı hazırlayın,
Bursa'yı keşfe çıkın.**

Hemen indirmek için;

g°BURSA

SU HAYATTIR!

Dünyadaki suyun sadece yüzde 3'ünün içilebilir olduğunu biliyor muydunuz?
Buna rağmen, Türkiye'de bir yılda 26.6 milyar metreküp su israf ediliyor.

